

UDK 343.98

ISSN 1450-6637

TE M I D A

ČASOPIS O VIKTIMIZACIJI, LJUDSKIM PRAVIMA I RODU • godina 29 • broj 2 • 2026.

Tema broja SAVREMENE TEHNOLOGIJE I ŽRTVE: RIZICI VIKTIMIZACIJE
I MOGUĆNOSTI ZA UNAPREĐENJE DRUŠTVENIH ODGOVORA

Izdavači:

Viktimološko društvo Srbije – VDS

Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

Adresa redakcije:

Viktimološko društvo Srbije, Ismeta Mujezinovića 21/6, 11070 Beograd,

tel/fax: + 381 11 22 88 040,

e-mail: vdsrbija@gmail.com i temida.vds@gmail.com

Savet časopisa:

dr Slobodan Savić, Univerzitet u Beogradu (u penziji), Srbija; dr Jelena Srna, Univerzitet u Beogradu (u penziji), Srbija; dr Nevena Petrušić, Univerzitet u Nišu (u penziji), Srbija; dr Saša Mijalković, Kriminalističko-policijski univerzitet, Srbija; dr Aleksandar Jugović, Univerzitet u Beogradu, Srbija; dr Tatjana Đurić-Kuzmanović, Visoka poslovna škola strukovnih studija (u penziji), Srbija; dr Gorazd Meško, Univerzitet u Mariboru, Slovenija; dr Nina Peršak, Institut za krivičnopravnu etiku i kriminologiju, Slovenija; dr Irma Kovč Vukadin, Univerzitet u Zagrebu, Hrvatska; dr Dragana Batić, University St. Kliment Ohridski, Severna Makedonija; dr Stephan Parmentier, Catholic University of Leuven, Belgija; dr Antony Pemberton, Tilburg University, Holandija, Catholic University of Leuven, Belgija; dr Jan Van Dijk, Tilburg University, Holandija; dr Joanna Shepland, University of Sheffield, Velika Britanija; dr Sandra Walklate, University of Liverpool, Velika Britanija; dr Pam Alldred, Oxford Brookes University, Velika Britanija, URV Tarragona, Španija; dr Estelle Zinsstag, Edinburgh Napier University, Velika Britanija; Catholic University of Leuven, Belgija; mr Ruth Jamieson, Queen's University (u penziji), Velika Britanija; dr Robert Peacock, University of the Free State, Južna Afrika; dr Karuppannan Jaishankar, Saveetha University, Indija; dr Goran Bašić, Linnaeus University, Švedska; dr Vasiliki Artinopoulou, Panteion University of Political and Social Sciences, Grčka; dr Gema Varona, University of the Basque Country, Španija; dr Chadley James, California State University, Sjedinjene Američke Države.

Glavna i odgovorna urednica: dr Sanja Čopić, Univerzitet u Beogradu

Zamenica glavne i odgovorne urednice:

dr Mirjana Dokmanović, naučna saradnica Instituta društvenih nauka u penziji

Članovi redakcionog odbora časopisa:

dr Vesna Nikolić-Ristanović, redovna profesorka Univerziteta u Beogradu u penziji, Srbija; dr Branislava Popović-Čitić, Univerzitet u Beogradu, Srbija; dr Zoran Pavlović, Univerzitet Privredna akademija, Srbija; dr Ivana Stevanović, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Srbija; dr Slađana Jovanović, Univerzitet Union, Srbija; dr Natalija Žunić, docentkinja Univerziteta u Nišu u penziji, Srbija; dr Vida Vilić, Klinika za stomatologiju Niš, Srbija; mr Ljiljana Stevković, Srbija; dr Oliver Baćanović, Univerzitet St. Kliment Ohridski, Makedonija; dr Jo-Ann Wemmers, University of Montreal, Kanada; dr Sanja Milivojević, Oxford University i Bristol University, Velika Britanija i La Trobe University, Australija.

UDK
343.98

ISSN (štampano izdanje)
1450-6637

ISSN (on line izdanje)
2406-0941

Tiraž:
200 primeraka

Štampa
„Prometej”-Beograd

Časopis Temida izlazi tri puta godišnje i dostupan je u režimu otvorenog pristupa.
Članci objavljeni u časopisu mogu se koristiti u skladu sa licencom
CC-BY 4.0 – Creative Commons Attribution 4.0 International.

Izdavanje ovog broja finansijski je pomoglo Ministarstvo nauke, tehnološkog razvoja i inovacija Republike Srbije

Radovi u časopisu su dvostruko anonimno recenzirani
The articles in the journal are peer reviewed

Temida je referisana u DOAJ, EBSCO i Web of Science/ESCI, a dostupna je u DOI Serbia repozitorijumu
Temida is indexed in the DOAJ, EBSCO and Web of Science/ESCI, and is available in DOI Serbia repository

Tema broja:

Savremene tehnologije i žrtve: Rizici viktimizacije i mogućnosti za unapređenje društvenih odgovora

Theme of the Issue:

Contemporary Technologies and Victims: Risks of Victimization and Opportunities for Improving Social Responses

Digitalno nasilje u studentskoj populaciji: iskustva, percepcija i izloženost

Cyberbullying in the Student Population:
Experiences, Perceptions, and Exposure

Marija Marković

Iva Sotirov

Zorica Stanisavljević Petrović 167

Informacijski aktivizam i kaznenopravna pismenost građana – prema učinkovitoj zaštiti žrtava obiteljskog nasilja

Information Activism and Citizens' Criminal Law
Literacy – Towards More Effective Protection of
Victims of Domestic Violence

Dejana Golenko 189

Victimization through the Misuse of Private Photographs in the Context of Violations of Article 8 of the European Convention on Human Rights (ECHR)

Viktimizacija zloupotrebom privatnih fotografija
u kontekstu povrede člana 8 Evropske konvencije
o ljudskim pravima

Dušica Kovačević 219

Incel kao ideologija viktimizacije žena

Incel as an Ideology of Women's Victimization

Milica Bošković 237

**Skrivene žrtve digitalne kulture:
pedagoške strategije za jačanje samopercepcije i
digitalne otpornosti adolescentkinja
na društvenim mrežama**

Hidden Victims of Digital Culture: Pedagogical
Strategies for Strengthening the Self-Perception and
Digital Resilience of Adolescent Girls on Social Media

Dragana Đurović Radenović

Nikola Dragović261

**Uloga nasilne viktimizacije u objašnjenju stresa
djelatnika zatvorskog sustava**

The role of violent victimization in explaining stress
among prison system employees

Martina Pleško

Irma Kovčo Vukadin

Martina Lohtar Rihtarić279

**Occupational burnout in trauma-intensive
services among psychotherapists
and psychological counselors**

Sagorevanje na poslu u trauma-specijalizovanim
servisima kod psihoterapeuta i psiholoških savetnika
na Zapadnom Balkanu

Hajdana Glomazić305

**PRIKAZI KONFERENCIJA
CONFERENCE REVIEWS**

**Victim Support Europe Annual Conference 2026
The Frontliners: Functional, Funded, Future-Ready**

(Godišnja konferencija Evropske podrške žrtvama 2026
– Profesionalci na prvoj liniji podrške: O snaženi, finansijski
podržani i spremni za buduće izazove)

Milica Luković Radaković327

**PRIKAZI KNJIGA
BOOK REVIEWS**

Filip Čolović

Vir: Čovek nije ostrvo, ali ni Ostrvo nije za ljude

(Man is not an Island, but not an Island for People)

Biljana Mihić335

TEMIDA

2026, vol. 29, br. 2, str. 167-188

ISSN: 1450-6637

DOI: <https://doi.org/10.2298/TEM2602167M>

Originalni naučni rad

Primljeno: 11.5.2026.

Odobreno za štampu: 6.7.2026.

Digitalno nasilje u studentskoj populaciji: iskustva, percepcija i izloženost

MARIJA MARKOVIĆ*

IVA SOTIROV

ZORICA STANISAVLJEVIĆ PETROVIĆ

Rad je usmeren na proučavanje načina na koji studenti doživljavaju i procenjuju digitalno nasilje u akademskom okruženju, dok je istraživanje usmereno na ispitivanje njihovih iskustava, percepcije i izloženosti digitalnom nasilju, kao i povezanosti ovih aspekata sa demografskim i kontekstualnim varijablama. Uzorak je obuhvatio 106 studenata Osnovnih akademskih studija pedagogije Filozofskog fakulteta u Nišu, a istraživanje je sprovedeno tokom juna i jula 2025. godine. Podaci su obrađeni neparametrijskim testovima (Mann-Whitney U, Kruskal-Wallis) i Spirmanovom korelacijom. Rezultati pokazuju da su lična iskustva sa digitalnim nasiljem značajno povezana sa percepcijom ovog fenomena, pri čemu studenti koji su bili žrtve ili učinioci ostvaruju više skorove na skali iskustava koja meri ličnu izloženost, svedočenje nasilju, percepciju i reagovanje na digitalno nasilje. Utvrđene su i razlike u odnosu na godinu studija, dok tip srednje škole i vreme provedeno na društvenim mrežama nisu pokazali statistički značajan uticaj. Nalazi ukazuju na potrebu za preventivnim aktivnostima u visokom obrazovanju.

Ključne reči: digitalno nasilje, studentska populacija, viktimizacija, percepcija, svedočenje.

*

Dr Marija Marković je redovna profesorka na Univerzitetu u Nišu, Filozofski fakultet.

E-mail: marija.markovic@filfak.ni.ac.rs, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3560-9468>

Iva Sotirov je istraživačica-pripravica na Univerzitetu u Nišu, Filozofski fakultet.

E-mail: iva.sotirov@filfak.ni.ac.rs, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0149-3567>

Dr Zorica Stanisavljević Petrović je redovna profesorka na Univerzitetu u Nišu, Filozofski fakultet. E-mail: zorica.stanisavljevic.petrovic@filfak.ni.ac.rs, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9212-4286>

Uvod

Digitalno nasilje (eng. *cyberbullying*), kao savremena forma nasilja, karakteriše se upotrebom informacionih i komunikacionih tehnologija sa svrhom narušavanja ugleda, dostojanstva ili osećaja sigurnosti druge osobe, pri čemu se pojedini oblici tradicionalnog nasilja prenose u online okruženje (Polyzoidou, 2024). Ovaj oblik nasilja se često ispoljava kroz uvredljive komentare, deljenje nepoželjnih sadržaja, uznemiravajućih poruka ili zloupotrebu fotografija i privatnih podataka, što kod žrtava može izazvati osećaj stida, izolovanosti i nesigurnosti (Ignjatović & Ileš, 2022; Milošević & Milošević, 2023; Radoičić, 2021). Autorka Dinić (2022) ističe da razumevanje fenomena digitalnog nasilja zahteva razlikovanje slobode izražavanja i zadiranja u privatnost, pri čemu društvene norme, rodni obrasci i nivo digitalne pismenosti značajno oblikuju načine na koje se nasilje ispoljava i doživljava.

U širem društvenom kontekstu, digitalni prostor omogućava nasilnicima da anonimno deluju ili da koriste lažne identitete, što otežava prepoznavanje i sankcionisanje ovakvog ponašanja. Pored toga, primećuje se da virtuelno okruženje često reprodukuje i pojačava postojeće rodne nejednakosti, posebno u slučajevima nasilja usmerenog prema devojkama i ženama (Milivojević, 2024). Slično zapažanje ističe i autor Polyzoidou (2024), koji objašnjava da se oblici digitalnog nasilja prema ženama kreću od neželjenih slika i video-materijala do govora mržnje i sajber uhođenja (eng. *cyber-stalking* – upornog i zlonamernog praćenja i uznemiravanja u digitalnom prostoru), što otvara pitanje potrebe za posebnim zakonskim regulativama u ovom domenu. Imajući u vidu da digitalno nasilje odražava postojeće obrasce moći i društvenih nejednakosti, njegove posledice se manifestuju kroz emocionalnu uznemirenost, osećaj krivice i socijalnu izolaciju žrtve (Im et al., 2022). Digitalno nasilje ne predstavlja samo sociološki i psihološki fenomen, već i pravno relevantnu pojavu koja ulazi u domene krivičnopravne zaštite. U literaturi se ističe da zaštita maloletnih žrtava digitalnog uznemiravanja otvara brojna kontroverzna pitanja, posebno u pogledu adekvatnosti postojećih normativnih rešenja i njihove primene u praksi (Paunović, 2020).

U studentskoj populaciji, digitalno nasilje se može ispoljavati kroz različite oblike izloženosti, svedočenja i aktivnog uključivanja u nasilne interakcije, pri čemu prethodna istraživanja ukazuju da uloge žrtve i učinioca digitalnog nasilja nisu uvek jasno razdvojene (Matković et al., 2023; Stevković et al., 2022;

Vasiljević-Prodanović, 2022). Lično iskustvo studenata u kontekstu digitalnog nasilja može se posmatrati kroz teorijski okvir socijalno-kognitivnog učenja (Bandura, 2009), koncept percepcije ugroženosti u virtuelnom prostoru (Livingstone & Smith, 2014), kao i kroz model transakcionog stresa i suočavanja (Lazarus & Folkman, 1984). Teorija socijalno-kognitivnog učenja naglašava da se obrasci ponašanja, uključujući i nasilje, usvajaju procesima opservacionog učenja, pri čemu digitalno okruženje predstavlja značajan kontekst za modelovanje i reprodukciju takvih ponašanja (Bandura, 2009). U kontekstu našeg istraživanja, teorija socijalno-kognitivnog učenja značajna je jer ukazuje da i posredno iskustvo digitalnog nasilja, odnosno svedočenje nasilnim obrascima ponašanja u online prostoru, može oblikovati percepciju i reakcije pojedinaca prema digitalnom nasilju. Koncept percepcije ugroženosti u virtuelnom prostoru odnosi se na način na koji pojedinci procenjuju potencijalne rizike, opasnosti i negativna iskustva u digitalnom okruženju. Ova procena ne zavisi samo od objektivnog prisustva nasilja, već i od ličnog iskustva, prethodne izloženosti i načina na koji pojedinac tumači određene digitalne situacije (Livingstone & Smith, 2014). U kontekstu digitalnog nasilja, ovaj pristup omogućava razumevanje zašto iste digitalne situacije različiti pojedinci mogu doživeti kao manje ili više ugrožavajuće. U našem istraživanju ovaj koncept relevantan je za razumevanje razlika u načinu na koji studenti procenjuju prisutnost digitalnog nasilja i reaguju na iskustva povezana sa njim.

U digitalnom okruženju, svedočenje digitalnom nasilju može biti povezano sa načinom na koji pojedinci procenjuju prisutnost rizika i značenje negativnih interakcija u online prostoru, pri čemu prethodna iskustva mogu imati važnu ulogu u oblikovanju percepcije digitalnih pretnji (Livingstone & Smith, 2014; Slonje & Smith, 2008). Pritom, fenomen digitalnog nasilja se ne manifestuje isključivo kroz konkretne akcije drugih, već i kroz psihološku prisutnost rizika, odnosno stalnu svest o mogućim napadima ili uvredama, što utiče na samoprocenu i ponašanje studenata u digitalnom prostoru (Livingstone & Smith, 2014).

Lična iskustva studenata u digitalnom prostoru često uključuju emocionalne i kognitivne reakcije na nasilje, koje se mogu posmatrati u kontekstu modela transakcionog stresa (Lazarus & Folkman, 1984). Prema ovom pristupu, digitalno nasilje se doživljava kao stresor čija percepcija zavisi od ličnih resursa i sposobnosti suočavanja sa pritiskom. Odnosno, studenti koji svedoče digitalnom nasilju ili ga doživljavaju mogu različito procenjivati takve situacije

u zavisnosti od ličnog iskustva i načina suočavanja sa digitalnim rizicima. Iz teorijske perspektive, lično svedočenje digitalnom nasilju može biti značajno za način na koji pojedinci razumeju i interpretiraju iskustva povezana sa digitalnim nasiljem, kao i za procenu sopstvene uloge i mogućnosti reagovanja u digitalnom prostoru (Hinduja & Patchin, 2013). Ovaj teorijski okvir omogućava razumevanje digitalnog nasilja ne isključivo kao spolja vidljivog ponašanja, već i kao kompleksnog fenomena koji oblikuje psihološko iskustvo, samopouzdanje i percepciju sigurnosti studenata, naglašavajući potrebu za strategijama prevencije i edukacije, kako bi se razvio kritički pristup u sagledavanju digitalnog nasilja.

U tom smislu, navedena tri teorijska pristupa ukazuju na to da je digitalno nasilje višeslojni fenomen koji uključuje objektivne dimenzije (stvarno prisutne oblike nasilja u digitalnom prostoru), ali i subjektivne dimenzije, odnosno način na koji pojedinac procenjuje, doživljava i tumači iskustvo nasilja kroz lično iskustvo, procenu situacije i prethodne interakcije u digitalnom okruženju (Bandura, 2009; Lazarus & Folkman, 1984; Livingstone & Smith, 2014).

Istraživanje sprovedeno sa studentima u Srbiji (Stevković et al., 2022), pokazuje da je veliki broj ispitanika svedočio digitalnom nasilju i/ili ga je doživeo, što potvrđuje visok stepen preklapanja uloga u digitalnom nasilju (žrtva i nasilnik). Prema ovom istraživanju, svedočenja studenata pokazuju da oni kroz društvene mreže često doživljavaju uvrede, kontrolu nad podacima, ali i osećaj straha, sramote i socijalne izolacije, što dolazi kao emocionalna reakcija žrtava, naročito u situacijama kada nemaju poverenja u institucionalne mehanizme zaštite. U drugom istraživanju (Matković et al., 2023), studenti (18-25 godina) su ukazali na iskustvo svedočenja različitim oblicima digitalnog nasilja, uključujući i nepoželjne poruke, praćenja putem mreža i uznemiravanja preko interneta.

Studija sprovedena sa studentima u Ujedinjenim Arapskim Emiratima pokazuje da vrlo mali procenat ispitanika prijavljuje digitalno nasilje, zato što veruju da će prijava imati malo efekta ili se plaše negativnih posledica, ako se otkrije identitet nasilnika (Abaido, 2020). Lična iskustva koja su studenti istakli odnose se na osećaj nemoći. Mnogi navode da više podrške imaju od vršnjaka i porodice, u odnosu na formalne mehanizme zaštite. Navedena činjenica može učiniti da digitalno nasilje ostane neprimećeno, pa se ističe potreba za boljom edukacijom na univerzitetima u domenu digitalne bezbednosti, kao i isticanje jasnih mogućnosti za prijavljivanje digitalnog nasilja. Time bi se ublažile posledice po žrtvu i podigla svest cele akademske zajednice o tome da

digitalno nasilje nije privatna stvar, već ozbiljan problem koji utiče na mentalno zdravlje, socijalno funkcionisanje i akademski uspeh studenata. Problem neprijavlivanja digitalnog nasilja prepoznat je i u domaćoj literaturi, gde se ukazuje da žrtve često ne traže pomoć zbog straha od stigmatizacije, nepoverenja u institucije ili uverenja da reakcija neće biti adekvatna (Paunović, 2018). Pored individualnih faktora koji utiču na neprijavlivanje digitalnog nasilja, u literaturi se ukazuje i na institucionalne i pravne prepreke. Postoje značajne dileme u vezi sa krivičnopravnim odgovorom na elektronsko uznemiravanje, uključujući neujednačenu praksu i nedovoljnu jasnoću postojećih zakonskih rešenja (Paunović, 2020).

Cilj rada je prikaz i analiza rezultata istraživanja digitalog nasilja nad studentima. Pri tome, fokus istraživanja nije isključivo na direktnoj viktimizaciji, već i na širem iskustvu digitalnog nasilja, koje uključuje ličnu izloženost, svedočenje nasilju i subjektivnu percepciju prisutnosti digitalnog nasilja u online okruženju.

Metodološki okvir istraživanja

Predmet i cilj istraživanja

Digitalno nasilje predstavlja aktuelni socijalni problem, posebno među mladim ljudima i studentima, koji sve više vremena provode u digitalnom prostoru. Studenti se često nalaze u ulozi žrtve, posmatrača ili učinioca digitalnog nasilja, što može uticati na njihovo lično iskustvo i spremnost na reagovanje. Predmet ovog istraživanja jeste lično iskustvo studenata sa digitalnim nasiljem, kao i način na koji su sociodemografske i obrazovne karakteristike studenata povezane sa odnosom ispitanika prema ovom fenomenu.

Cilj istraživanja jeste da se ispituju iskustva, percepcije i izloženost studenata digitalnom nasilju. Takođe, cilj je ispitati da li postoje razlike u iskustvima i percepciji digitalnog nasilja u odnosu na određene demografske i kontekstualne karakteristike studenata. Definisani cilj istraživanja realizuje se shodno istraživačkim zadacima: 1. Utvrditi učestalost i oblike ličnog iskustva sa digitalnim nasiljem; 2. Identifikovati reakcije studenata na digitalno nasilje kome su bili izloženi ili kojem su svedočili; 3. Identifikovati statistički značajne razlike u odgovorima ispitanika kada je reč o iskustvu sa digitalnim nasiljem, u odnosu na nezavisne varijable.

Metod

Realizacija istraživanja započeta je definisanjem hipoteza: 1. Pretpostavlja se da više od polovine ispitanika (studenata) ima lično iskustvo sa digitalnim nasiljem (kao žrtva ili svedok); 2. Pretpostavlja se da studenti koji imaju lično iskustvo digitalnog nasilja ostvaruju više vrednosti na kompozitnoj varijabli formiranoj na osnovu skale koja obuhvata iskustva, percepciju, izloženost i reagovanje na digitalno nasilje; 3. Pretpostavlja se da postoje statistički značajne razlike u kontekstu iskustva studenata sa digitalnim nasiljem i nezavisnih varijabli istraživanja.

Kao zavisna varijabla istraživanja definisan je ukupni skor na *Skali iskustava, percepcije i reagovanja studenata na digitalno nasilje* (ISPRDN), koji predstavlja operacionalizaciju različitih aspekata iskustva studenata povezanih sa digitalnim nasiljem. Ova varijabla ne odnosi se samo na direktnu viktimizaciju, već obuhvata različite aspekte iskustva digitalnog nasilja, uključujući svedočenje nasilju, ličnu izloženost, opažanje prisutnosti nasilja i načine reagovanja. Kao nezavisne varijable definisane su: *godina studija* (I, II, III, IV ili apsolvent); *pol studenata* (muški, ženski); *uloge studenata u kontekstu digitalnog nasilja* (svedočio/la; bio/la izložen/a odnosno žrtva; ispoljio/la nasilje prema drugima u digitalnom prostoru); *vreme korišćenja društvenih mreža na dnevnom nivou* (Manje od 1h, 1-2h, 3-4h, 5-6h, Više od 6h); *tip završene srednje škole* (Gimnazija; Srednja stručna škola; Muzička/Umetnička škola). U istraživanju su primenjene deskriptivna metoda i metoda teorijske analize, kao i tehnika skaliranja.

Uzorak

Uzorak istraživanja je nameran i čini ga 106 studenata Osnovnih akademskih studija pedagogije sa Filozofskog fakulteta Univerziteta u Nišu. Studenti pedagogije izabrani su kao uzorak istraživanja jer će u svom budućem profesionalnom radu imati značajnu ulogu u vaspitanju, obrazovanju i zaštiti dece i mladih, uključujući prepoznavanje, prevenciju i reagovanje na različite oblike digitalnog nasilja. Istovremeno, pripadaju generaciji koja intenzivno koristi digitalne tehnologije i društvene mreže, što ih čini relevantnom populacijom za ispitivanje iskustava i percepcije ovog fenomena. Istraživanje iskustava, percepcije i načina reagovanja studenata može doprineti boljem razumevanju načina na koji budući stručnjaci u oblasti obrazovanja prepoznaju i

tumače problem digitalnog nasilja, kao i unapređenju obrazovnih programa usmerenih na digitalnu bezbednost i prevenciju nasilja.

Instrument

Za potrebe ovog istraživanja konstruisana je petostepena skala procene Likertovog tipa – Skala iskustava, percepcije i reagovanja studenata na digitalno nasilje (ISPRDN). Skala se sastoji od 14 tvrdnji kojima se procenjuju različiti aspekti iskustva digitalnog nasilja, uključujući direktnu izloženost različitim oblicima nasilja u digitalnom prostoru, svedočenje nasilju, poznavanje osoba koje su bile izložene nasilju, emocionalne reakcije i načine reagovanja na takve situacije. Pojedine tvrdnje odnose se i na subjektivnu procenu prisutnosti digitalnog nasilja i značaja ličnog iskustva u razumevanju ovog fenomena. Radi veće transparentnosti sadržaja instrumenta, u radu su prikazani primeri ajtema koji reprezentuju različite aspekte obuhvaćene skalom. Ajtemi se odnose na *direktnu izloženost digitalnom nasilju* (npr. „Bio/bila sam izložen/a digitalnom nasilju – vređanju, ponižavanju, pretnjama online“; „Bio/bila sam žrtva uvredljivih ili ponižavajućih poruka putem društvenih mreža ili drugih digitalnih kanala“), *iskustvo svedočenja digitalnom nasilju* (npr. „Bio/bila sam svedok digitalnog nasilja usmerenog ka drugoj osobi u online okruženju“), *poznavanje osoba koje su bile izložene digitalnom nasilju*, kao i *procenu prisutnosti ovog fenomena u digitalnom okruženju* (npr. „Smatram da je digitalno nasilje česta pojava u okruženju u kom se krećem“). Pored toga, skala je obuhvatala i ajteme koji se odnose na *načine reagovanja u situacijama digitalnog nasilja* (npr. „U prošlosti sam lično reagovao/reagovala na digitalno nasilje kome sam svedočio/svedočila“; „Kada sam bio/bila svedok digitalnog nasilja, znao/znala sam kako da reagujem“). Navedeni primeri ukazuju da skala nije usmerena na jedan izolovani oblik iskustva, već obuhvata različite aspekte odnosa studenata prema digitalnom nasilju: ličnu izloženost, posredno iskustvo, percepciju prisutnosti fenomena i načine reagovanja. Iako tvrdnje obuhvataju različite aspekte fenomena, one su objedinjene u jedinstvenu kompozitnu meru sa ciljem procene ukupnog skora na skali iskustava, percepcije i reagovanja studenata u vezi sa digitalnim nasiljem. Dobijeni ukupni skor tumači se kao pokazatelj širine i intenziteta iskustva digitalnog nasilja, a ne kao mera pojedinačnih dimenzija ovog fenomena.

Postupak prikupljanja podataka

Istraživanje je sprovedeno tokom juna i jula meseca 2025. godine. Pre popunjavanja upitnika studenti su bili informisani o svrsi istraživanja, načinu popunjavanja upitnika i anonimnosti prikupljenih podataka. Učešće u istraživanju bilo je dobrovoljno, a ispitanici su imali mogućnost da odustanu od popunjavanja upitnika u bilo kom trenutku. Ispitanici su popunili skalu procene u elektronskoj formi (Google Forms upitnik). Elektronski upitnik distribuiran je na mejl adrese studenata pedagogije, uz molbu da što iskrenije odgovore na tvrdnje.

Obrada podataka

Prikupljeni podaci obrađeni su primenom statističkog paketa IBM SPSS Statistics 25. Za potrebe obrade podataka u istraživanju, korišćeni su sledeći statistički parametri: deskriptivna statistika (frekvencije, procenti, aritmetička sredina, standardna devijacija, minimum, maksimum); neparametrijski testovi (Mann-Whitney i Kruskal-Wallis); post-hoc poređenja, i korelacije (Spearman). Pored nivoa statističke značajnosti, izračunati su i pokazatelji veličine efekta. Za *Mann-Whitney U* test korišćen je koeficijent r , dok je za *Kruskal-Wallis test* izračunat ϵ^2 . Za interpretaciju veličine efekta kod Mann-Whitney U testa korišćeni su kriterijumi za koeficijent r (0,10 = mali, 0,30 = srednji, 0,50 = veliki efekat), dok su za ϵ^2 korišćeni kriterijumi prema kojima vrednosti od oko 0,01 ukazuju na mali; 0,06 na srednji, a 0,14 na veliki efekat. Efekti su interpretirani prema konvencionalnim kriterijumima (Cohen, 1988; Field, 2024), uz napomenu da su ove granice orijentacione i zavise od konteksta istraživanja.

Skala koja meri različite aspekte iskustva studenata sa digitalnim nasiljem pokazala je vrlo visoku unutrašnju konzistentnost (14 tvrdnji, Cronbach's $\alpha = 0,89$), što ukazuje na visok stepen pouzdanosti instrumenta (Cronbach, 1951; Field, 2024). Tvrdnje u skali procene obuhvataju različite, ali međusobno povezane aspekte iskustva digitalnog nasilja. Analiza doprinosa pojedinačnih stavki pokazala je da uklanjanje nijedne tvrdnje ne bi dovelo do značajnog povećanja vrednosti koeficijenta α , čime se potvrđuje stabilnost skale. Shodno tome, a u cilju detaljnije analize, pojedinačne tvrdnje koje obuhvataju iskustva, percepciju i načine reagovanja studenata u vezi sa digitalnim nasiljem objedinjene su u jedinstvenu kompozitnu varijablu. Ovakav pristup je

metodološki opravdan kada stavke mere različite aspekte istog konstrukta, jer njihovo objedinjavanje doprinosi većoj pouzdanosti i stabilnosti ukupne mere (DeVellis & Thorpe, 2021; Nunnally & Bernstein, 1994). Formirana kompozitna varijabla izračunata je kao aritmetička sredina odgovora na svih 14 tvrdnji, čime je za svakog ispitanika dobijena jedinstvena kontinuirana vrednost. Upotreba kompozitne varijable dodatno doprinosi smanjenju rizika od inflacije greške usled višestrukog testiranja pojedinačnih stavki i omogućava primenu statističkih analiza na nivou konstrukta, čime se povećava analitička snaga istraživanja (Babbie, 2020). Ipak, iako visok koeficijent unutrašnje konzistentnosti ukazuje na dobru pouzdanost instrumenta, potrebno je imati u vidu da nije sprovedena faktorska analiza, zbog čega strukturu konstrukta treba dodatno proveriti u budućim istraživanjima.

Distribucija kompozitne varijable proverena je testovima normalnosti i grafičkim prikazima. Histogram i Q-Q plot pokazuju da raspodela nema oblik normalne krive, već je spljoštena i odstupa u repovima. Rezultati Shapiro-Wilkovog testa, takođe, ukazuju na značajno odstupanje od normalnosti ($W=0,95$; $p=0,01$). Shodno tome, u daljoj analizi primenjeni su neparametrijski testovi (Mann-Whitney U test, Kruskal-Wallis H test i Spirmanov koeficijent korelacije).

Rezultati istraživanja

Tabela 1 prikazuje strukturu uzorka prema nezavisnim varijablama. U istraživanju je učestvovalo ukupno 106 ispitanika, pri čemu je većina ženskog pola (96,2%), dok muškarci čine 3,8% uzorka. Zbog izrazite neravnoteže ženskog i muškog pola, rezultati koji se odnose na varijablu *pol* tumačeni su sa oprezom. Najviše ispitanika ima prethodno završenu srednju stručnu školu (52,8%), zatim, gimnaziju (45,3%), dok je muzičku/umetničku školu završilo 1,9% ispitanika. U Tabeli 1 prikazana je i struktura ispitanika prema *godini studija* na kojoj se trenutno nalaze: najviše je studenata završne godine i apsolvirani (35,8%), a najmanje studenata na prvoj godini (19,8%). *Intenzitet korišćenja društvenih mreža* je visok – više od 80% ispitanika provodi tri i više sati dnevno na mrežama, pri čemu je najčešća kategorija ispitanika koji provode 3 do 4 sata dnevno na društvenim mrežama (51,9%). Više od polovine ispitanika (55,7%) izjasnilo se da je svedočilo nasilju, dok je 33% ispitanika navelo da je bilo izloženo digitalnom nasilju. Sa druge strane, većina ispitanika (94,3%)

tvrdi da nikada nije ispoljila digitalno nasilje, dok je mali procenat (5,7%) priznao da jeste. Dobijeni rezultati bi se mogli protumačiti da ukazuju na izraženu upotrebu društvenih mreža i značajno prisustvo digitalnog nasilja u studentskoj populaciji.

Tabela 1. Struktura ispitanika

Varijabla	Kategorija	Frekvencija	Procenat
Pol	Muški	4	3,8%
	Ženski	102	96,2%
Tip završene srednje škole	Gimnazija	48	45,3%
	Srednja stručna	56	52,8%
	Muzička/Umetnička	2	1,9%
Godina studija	I godina	21	19,8%
	II godina	22	20,8%
	III godina	25	23,6%
	IV ili apsolvant	38	35,8%
Intenzitet korišćenja društvenih mreža	Manje od 1h	1	0,9%
	1-2h	17	16,0%
	3-4h	55	51,9%
	5-6h	22	20,8%
	Više od 6h	11	10,4%
Svedočenje nasilju	Svedočio/la sam	59	55,7%
	Nisam svedočio/la	47	44,3%
Izloženost nasilju	Bio/la sam izložen/a	35	33,0%
	Nisam bio/la izložen/a	71	67,0%
Ispoljavanje nasilja	Ispoljio/la sam	6	5,7%
	Nisam ispoljio/la	100	94,3%

U Tabeli 2 prikazani su osnovni deskriptivni parametri za sumariзованu varijablu. Dobijeni nalazi pokazuju da prosečna vrednost na skali iznosi $M=2,60$ ($SD=0,95$), što može ukazivati na umeren nivo izraženosti digitalnog nasilja. Vrednosti ukazuju na umeren do prosečan rezultat, uz relativno širok

raspon vrednosti, što opravdava dalje ispitivanje potencijalnih razlika između podgrupa ispitanika. Raspon rezultata se kretao od 1,07 do 4,57, što pokazuje da su ispitanici koristili sve stepene na skali. Ovakva raspodela rezultata pruža osnovu za dalju analizu razlika između grupa, kao i za ispitivanje povezanosti sa drugim varijablama.

Tabela 2. *Deskriptivni pokazatelji za skalu iskustava, percepcije i reagovanja na digitalno nasilje (kompozitna varijabla)*

N	M	SD	Min	Max
106	2,60	0,95	1,07	4,57

Za ispitivanje razlika između dve grupe (npr. pol, izloženost nasilju, i slično) primenjen je Mann-Whitney U test.

Tabela 3. *Razlike u ukupnom skor u skali iskustava, percepcije i reagovanja prema polu i različitim ulogama u digitalnom nasilju*

Varijabla	Kategorija	N	Mean Rank	Mann-Whitney U	P	r
Pol	Muški	4	52,25	199.000	0,93	0,01
	Ženski	102	53,55			
Svedočenje digitalnom nasilju	Svedočio	59	69,88	420.000	0,001*	0,60
	Nije svedočio	47	32,94			
Izloženost digitalnom nasilju	Bio izložen	35	85,69	116.000	0,001*	0,74
	Nije bio izložen	71	37,63			
Ispoljavanje digitalnog nasilja	Ispoljio	6	92,58	65.500	0,01*	0,32
	Nije ispoljio	100	51,16			

*Statistički značajna razlika na nivou $p < 0,01$

Rezultati prikazani u Tabeli 3 pokazuju da varijabla *pol* ispitanika nije statistički značajna u odnosu na sumarižovanu varijablu, pri čemu veličina efekta ukazuje na zanemarljivu razliku između grupa. Shodno tome, može se konstatovati da ispitanici muškog i ženskog pola imaju slična iskustva u

posmatranom domenu. Dobijene rezultate potrebno je tumačiti sa oprezom zbog izrazito neravnomerne polne strukture uzorka. Suprotno tome, uočene su statistički značajne razlike u zavisnosti od *svedočenja digitalnom nasilju*. Ispitanici koji su svedočili digitalnom nasilju, imali su značajno više vrednosti na sumarnizovanoj varijabli, u poređenju sa ispitanicima koji nisu svedočili. Veličina efekta ukazuje na veliki efekat razlike između grupa, što se može tumačiti u kontekstu povezanosti svedočenja digitalnom nasilju sa višim ukupnim skorovima na skali iskustava, percepcije i reagovanja studenata na digitalno nasilje. Dakle, posredno iskustvo (svedočenje digitalnom nasilju) povezano je sa višim skorovima na skali koja obuhvata iskustva, percepciju i načine reagovanja studenata u vezi sa digitalnim nasiljem.

Slično tome, ispitanici koji su naveli da su i sami bili *izloženi digitalnom nasilju* ostvaruju značajno više ukupne skorove na skali iskustava, percepcije i reagovanja u vezi sa digitalnim nasiljem, u odnosu na ispitanike koji nisu naveli takvo iskustvo. Dobijeni rezultat ukazuje na veoma veliki efekat, pri čemu se potvrđuje povezanost direktne izloženosti digitalnom nasilju sa višim skorovima na skali iskustava, percepcije i reagovanja studenata u vezi sa digitalnim nasiljem. Takođe, primećena je statistički značajna razlika i kada je u pitanju varijabla *ispoljavanje digitalnog nasilja*. Kod ispitanika koji su ispoljili digitalno nasilje, primećen je znatno viši skor na sumarnizovanoj varijabli, u odnosu na ispitanike koji su se izjasnili da ranije nisu ispoljili digitalno nasilje. U ovom slučaju, veličina efekta ukazuje na srednje izražen efekat razlike između grupa, što sugeriše da ispitanici koji su naveli da su ispoljili digitalno nasilje postižu umereno više ukupne skorove na skali iskustava, percepcije i načina reagovanja u vezi sa digitalnim nasiljem.

Za ispitivanje razlika između više grupa korišćen je Kruskal-Wallis test. Kod dobijenih vrednosti testa koje su se pokazale statistički značajnim ($p < 0,05$) urađene su post-hoc analize primenom Mann-Whitney U testova za parove grupa, uz primenu Bonferroni korekcije (kako bi se izbegla greška prvog tipa usled višestrukog testiranja). Primenom Bonferroni korekcije, u domenu varijable *godina studija* izračunato je da se statistički značajnim vrednostima smatraju one koje su manje od 0,008 ($p < 0,008$), shodno prethodnom testiranju 6 parova kategorija. Dobijeni podaci prikazani su u Tabeli 4.

Tabela 4. Statistički značajne razlike kompozitne varijable u odnosu na godinu studija

Par grupa	N	Mean Rank	U	Z	P	r
I	21	31,69	90.500	-3,796	0,001*	0,56
III	25	16,62				
II	22	32,11	96.500	-3,809	0,001*	0,56
III	25	16,86				

*Statistički značajna razlika

Prema podacima prikazanim u Tabeli 4, rezultati Mann-Whitney U testa pokazuju da postoje statistički značajne razlike u iskustvu ispitanika između studenata prve i treće godine studija, kao i između studenata druge i treće godine. Veličina efekta u oba poređenja ukazuje na izražen efekat razlika između grupa, što pokazuje da studenti prve i druge godine ostvaruju više ukupne skorove na skali iskustava, percepcije i reagovanja studenata u vezi sa digitalnim nasiljem u odnosu na studente treće godine. Dobijeni nalaz može imati praktične implikacije za planiranje preventivnih i edukativnih aktivnosti u oblasti digitalne bezbednosti u smislu prilagođavanja intervencija uzrasnim specifičnostima studenata, ali ga treba tumačiti u okviru ograničenja uzorka i transverznog karaktera istraživanja. Između ostalih parova grupa nisu dobijene statistički značajne razlike, zbog čega ti podaci nisu prikazani u radu.

Daljim postupkom izračunate su vrednosti u razlikama kompozitne varijable u odnosu na *tip završene srednje škole*. Primenom Bonferroni korekcije, u domenu pomenute varijable, izračunato je da se statistički značajnim vrednostima smatraju one koje su manje od 0,017 ($p < 0,017$). Međutim, rezultati Kruskal-Wallis testa pokazali su da ne postoji statistički značajna razlika u ukupnim skorovima na skali iskustava, percepcije i reagovanja u vezi sa digitalnim nasiljem u odnosu na vrstu prethodno završene srednje škole. Veličina efekta ukazuje na mali efekat razlika između grupa. Shodno tome, konstatuje se da tip prethodno završene srednje škole nije značajno povezan sa ukupnim skorom na skali iskustava, percepcije i reagovanja studenata u vezi sa digitalnim nasiljem.

Kada je reč o varijabli *intenzitet korišćenja društvenih mreža*, pošlo se od pretpostavke da studenti koji provode više vremena na društvenim mrežama ostvaruju više vrednosti na skali iskustava digitalnog nasilja. Rezultati Kruskal-Wallis testa pokazuju da ne postoje statistički značajne razlike u

vrednostima skale iskustava, percepcije i reagovanja u vezi sa digitalnim nasiljem između ispitanika različitih kategorija unutar varijable intenzitet korišćenja društvenih mreža ($\chi^2=1,66$; $df=4$; $p=0,79$). Ipak, uočene razlike u pojedinim rangovima sugerišu određene obrasce: ispitanici koji na društvenim mrežama provode 5–6 sati dnevno imaju nešto viši prosečan rang (56,20) u poređenju sa ispitanicima koji provode 1–2 sata (50,76) ili više od 6 sati dnevno (51,95). Veličina efekta ukazuje na zanemarljiv efekat razlika između grupa ($\epsilon^2=0,001$). Iako uočene razlike nisu značajne u statističkom smislu, nalazi ukazuju na mogući trend koji bi mogao biti potvrđen u istraživanjima sa većim i ravnomernije raspoređenim uzorcima.

Dalji postupak podrazumevao je ispitivanje povezanosti kompozitne varijable (skale iskustava, percepcije i reagovanja u vezi sa digitalnim nasiljem) sa drugim varijablama. Spirmanov koeficijent korelacije primenjen je isključivo na varijable *godine studija* i *intenzitet korišćenja društvenih mreža*. Ove varijable su ordinalnog tipa i imaju više od dve kategorije, što ih čini pogodnim za korelacionu analizu zasnovanu na rangovima. Ostale varijable (pol, svedočenje, izloženost, ispoljavanje, tip škole) su binarne ili kategoričke, pa se njihova povezanost sa skalom iskustava može adekvatno ispitivati neparametrijskim testovima (Mann-Whitney U ili Kruskal-Wallis). U Tabeli 5 prikazane su vrednosti Spirmanovog koeficijenta korelacije.

Tabela 5. Vrednosti Spirmanovog koeficijenta korelacije

Par varijabli	Korelacioni koeficijent (ρ)	p	N
Skala iskustava i godina studija	-0,28**	0,01	106
Skala iskustava i intenzitet korišćenja društvenih mreža	0,05	0,61	106

** Korelacija je značajna na nivou 0,01

Vrednosti Spirmanovog koeficijenta korelacije pokazuju da postoji slaba, negativna, ali statistički značajna povezanost između skale iskustava, percepcije i reagovanja u vezi sa digitalnim nasiljem i godine studija. Naime, pokazuje se da studenti viših godina procenjuju da imaju niži nivo iskustava kada je reč o fenomenu digitalnog nasilja, u odnosu na studente nižih godina. Kada je reč o intenzitetu korišćenja društvenih mreža, primećuje se da Spirmanova korelacija između varijabli nije statistički značajna. Dobijeni podatak pokazuje da ne postoji jasna povezanost između intenziteta svakodnevnog korišćenja

društvenih mreža i ukupnog skora na skali iskustava, percepcije i reagovanja studenata u vezi sa digitalnim nasiljem. Shodno tome, vreme koje ispitanici provode na društvenim mrežama verovatno ne inicira značajne vrednosti na mernoj skali iskustava, percepcije i reagovanja u vezi sa digitalnim nasiljem.

Diskusija

Dobijeni nalazi ukazuju da je digitalno nasilje prisutno u ispitivanoj studentskoj populaciji i da predstavlja složen fenomen koji obuhvata različite aspekte iskustva u digitalnom prostoru. Veći broj ispitanika naveo je da je svedočio digitalnom nasilju (55,7%), u odnosu na broj ispitanika koji su naveli da su bili direktno izloženi digitalnom nasilju (33%). Ovaj rezultat ukazuje da iskustvo digitalnog nasilja među studentima ne obuhvata samo direktnu viktimizaciju, već i posredno iskustvo kroz posmatranje ili upoznavanje sa slučajevima digitalnog nasilja. Ovakvi nalazi mogu se posmatrati u okviru socijalno-kognitivnog pristupa (Bandura, 2009), prema kojem posmatranje ponašanja drugih predstavlja značajan izvor učenja i formiranja načina razumevanja određenih obrazaca ponašanja. U kontekstu digitalnog okruženja, svedočenje nasilju može uticati na način na koji studenti prepoznaju, procenjuju i tumače pojavu digitalnog nasilja.

Dobijeni rezultati u skladu su sa ranijim istraživanjima koja ukazuju da digitalno nasilje često ostaje neprijavljeno, kao i da mladi neke oblike online viktimizacije mogu umanjivati ili ne prepoznavati kao nasilje (Paunović, 2018). U tom smislu, činjenica da je manji broj ispitanika naveo direktnu izloženost u odnosu na broj onih koji su svedočili nasilju može ukazivati na složenost načina na koji studenti prepoznaju i prijavljuju različita iskustva u digitalnom prostoru. Ovaj rezultat može se razmatrati i u okviru transakcionog modela stresa i suočavanja (Lazarus & Folkman, 1984), prema kojem subjektivna procena događaja ima važnu ulogu u načinu na koji pojedinac reaguje na potencijalno stresne situacije.

Iako je mali procenat ispitanika naveo da je ranije ispoljio digitalno nasilje (5,7%), ova grupa ispitanika ostvarila je više ukupne skorove na skali iskustava, percepcije i reagovanja u vezi sa digitalnim nasiljem. Ovaj nalaz može se tumačiti u kontekstu činjenice da uloge učesnika u digitalnom nasilju nisu uvek potpuno odvojene, odnosno da osobe koje ispoljavaju nasilno ponašanje

mogu istovremeno imati iskustva izloženosti ili svedočenja digitalnom nasilju (Heirman & Walrave, 2012). Dobijeni rezultat ukazuje na potrebu da se digitalno nasilje ne posmatra isključivo kroz podelu na žrtve i učinioce, već kao fenomen koji uključuje različite pozicije i iskustva u digitalnim interakcijama.

Posmatrano u odnosu na pol ispitanika, nisu utvrđene statistički značajne razlike u ukupnom skoru na skali iskustava, percepcije i reagovanja u vezi sa digitalnim nasiljem. Ovaj nalaz potrebno je tumačiti uzimajući u obzir ograničenje uzorka, pre svega izraženu polnu neravnotežu (96,2% ispitanica), što smanjuje mogućnost donošenja širih zaključaka. Ranija istraživanja ukazuju na to da polne razlike u vezi sa digitalnim nasiljem nisu uvek dosledno utvrđene i da zavise od karakteristika uzorka i načina merenja (Hinduja & Patchin, 2010; Juvonen & Gross, 2008).

U odnosu na godinu studija, uočena je slaba negativna povezanost, što može ukazivati da studenti različitih godina studija različito procenjuju i tumače iskustva povezana sa digitalnim nasiljem. Ovaj rezultat treba posmatrati oprezno, jer istraživanje nije ispitivalo strategije suočavanja niti promene u razvoju tokom studiranja. Ipak, nalazi se mogu razmatrati u kontekstu prethodnih istraživanja koja ukazuju da se načini korišćenja digitalnih tehnologija i percepcija online rizika mogu menjati tokom različitih perioda razvoja (Hinduja & Patchin, 2010; Juvonen & Gross, 2008).

Kada je reč o vremenu provedenom na društvenim mrežama, nije utvrđena statistički značajna povezanost sa ukupnim skorom na skali iskustava, percepcije i reagovanja u vezi sa digitalnim nasiljem. Ovaj rezultat može ukazivati da sama količina vremena provedenog u digitalnom prostoru nije dovoljna za objašnjenje razlika u iskustvima digitalnog nasilja u ispitivanom uzorku. U skladu sa tim, prethodna istraživanja ukazuju da su, pored učestalosti korišćenja digitalnih platformi, važni i drugi aspekti online aktivnosti, poput prirode interakcija i načina učešća u digitalnom okruženju (Beyens et al., 2020).

Pored toga, nisu utvrđene statistički značajne razlike u odnosu na vrstu prethodno završene srednje škole, što ukazuje da obrazovni profil pre studiranja u ovom uzorku nije bio povezan sa razlikama u iskustvima, percepciji i načinima reagovanja u vezi sa digitalnim nasiljem.

Dobijeni nalazi ovog istraživanja mogu se sagledati u kontekstu prethodnih istraživanja digitalnog nasilja kod mladih. Istraživanja sprovedena na adolescentnoj populaciji ukazuju da su različiti oblici digitalnog nasilja povezani

sa negativnim iskustvima u digitalnom okruženju i potrebom za adekvatnim mehanizmima podrške (Ignjatović & Ileš, 2022; Radoičić, 2021). Takođe, istraživanje Radoičić Nedeljković i Glišić (2022) ukazuje na rasprostranjenost iskustava digitalnog nasilja među mladima u Srbiji, pri čemu se naglašava da digitalni prostori mogu proširiti postojeće oblike nasilja i stvoriti nove načine ugrožavanja.

U skladu sa tim, rezultati ovog istraživanja pokazuju da se i kod studentske populacije mogu uočiti različiti oblici povezanosti sa digitalnim nasiljem, uključujući direktnu izloženost, svedočenje i različite načine reagovanja. Iako se uzrasti i karakteristike uzoraka razlikuju, zajednički aspekt ovih istraživanja jeste značaj iskustva u načinu na koji mladi prepoznaju i interpretiraju digitalno nasilje.

Dobijeni rezultati ukazuju da digitalno nasilje među studentima predstavlja složen fenomen koji obuhvata različite aspekte iskustva u digitalnom prostoru, uključujući izloženost nasilju, svedočenje takvim situacijama i načine reagovanja. Razumevanje načina na koji studenti prepoznaju, procenjuju i na njega reaguju može predstavljati osnovu za razvoj preventivnih aktivnosti i obrazovnih sadržaja usmerenih ka unapređenju digitalne bezbednosti u visokom obrazovanju.

Zaključak

Rezultati istraživanja potvrđuju da lična iskustva i svedočenja studenata jasno pokazuju složenost digitalnog nasilja. Dobijeni rezultati ukazuju na prisutnost različitih aspekata iskustva digitalnog nasilja među studentima, pri čemu su ispitanici sa iskustvom izloženosti, svedočenja ili ispoljavanja digitalnog nasilja ostvarivali više ukupne skorove na skali iskustava, percepcije i reagovanja u vezi sa digitalnim nasiljem. Dobijeni rezultati ukazuju da prethodna iskustva studenata sa digitalnim nasiljem mogu biti povezana sa razlikama u percepciji i načinima reagovanja, dok druge karakteristike ispitanika treba dodatno ispitati u budućim istraživanjima.

Imajući u vidu dobijene nalaze, buduća istraživanja mogla bi se fokusirati na širu populaciju mladih i na razvoj strategija za podršku studentima, kao i na preventivne aktivnosti koje bi povećale njihovu otpornost i sigurnost u digitalnom prostoru. Takođe, značajno je istražiti kako različiti oblici institucionalne i

vršnjačke podrške mogu umanjiti negativne posledice digitalnog nasilja i omogućiti studentima da sa većom sigurnošću koriste digitalne alate. Istraživanje može doprineti boljem razumevanju načina na koji studenti doživljavaju, procenjuju i reaguju na različite oblike digitalnog nasilja, što predstavlja važan korak u razvoju preventivnih modela i edukativnih sadržaja na univerzitetskom nivou. U tom smislu, preventivni programi na univerzitetskom nivou mogli bi uključivati sadržaje usmerene na razvoj digitalne pismenosti studenata, prepoznavanje različitih oblika digitalnog nasilja, informisanje o načinima prijavljivanja i upoznavanje sa dostupnim oblicima institucionalne podrške.

Ograničenja istraživanja

Nalaze istraživanja potrebno je tumačiti sa oprezom zbog nekoliko metodoloških ograničenja. Istraživanje je sprovedeno na relativno malom i prigodnom uzorku studenata jednog studijskog programa, uz izraženu rodnu neravnotežu. Dodatno, korišćene su samoprocenske mere, a faktorska struktura instrumenta nije proverena, što ograničava mogućnost generalizacije rezultata.

Prednost ovog istraživanja je u tome što pruža uvid u različite aspekte iskustva studenata u vezi sa digitalnim nasiljem, uključujući njihovu izloženost, svedočenje takvim situacijama, percepciju prisutnosti ovog fenomena i načine reagovanja. Na taj način rad predstavlja doprinos preliminarnom sagledavanju fenomena digitalnog nasilja iz perspektive samih studenata. Sa druge strane, ograničenje je što se nalazi temelje na subjektivnim izveštajima, što može uključivati individualne interpretacije i selektivno pamćenje događaja, a uzorak je ograničen na studente jednog studijskog programa, pa rezultati možda nisu univerzalno primenljivi.

Zahvalnica

Pripremljeno u okviru projekta „Nauka, obrazovanje pedagoga i tržište rada u susret 55. godišnjici rada Filozofskog fakulteta Univerziteta u Nišu“, koji se izvodi na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Nišu (br. 373/1-12-01). Ovo istraživanje podržalo je Ministarstvo nauke, tehnološkog razvoja i inovacija Republike Srbije (Ugovor br. 451-03-34/2026-03/200165).

Literatura

- Abaido, G. M. (2020). Cyberbullying on social media platforms among university students in the United Arab Emirates. *International Journal of Adolescence and Youth*, 25(1), 407–420. <https://doi.org/10.1080/02673843.2019.1669059>
- Babbie, E. R. (2020). *The practice of social research*. Cengage Learning.
- Bandura, A. (2009). Social cognitive theory of mass communication. U J. Bryant, & M. B. Oliver (Ur.), *Media effects: Advances in theory and research* (str. 94–124). Routledge. https://doi.org/10.1207/S1532785XMEP0303_03
- Beyens, I., Pouwels, J. L., van Driel, I. I., Keijsers, L., & Valkenburg, P. M. (2020). The effect of social media on well-being differs from adolescent to adolescent. *Scientific Reports*, 10(1), 10763. <https://doi.org/10.1038/s41598-020-67727-7>
- Cohen, J. (1988). *Statistical power analysis for the behavioral sciences* (2nd ed.). Lawrence Erlbaum Associates.
- Cronbach, L. J. (1951). Coefficient alpha and the internal structure of tests. *Psychometrika*, 16(3), 297–334. <https://doi.org/10.1007/BF02310555>
- DeVellis, R. F., & Thorpe, C. T. (2021). *Scale development: Theory and applications* (5th ed.). Sage publications.
- Dinić, B. (2022). *Digitalno nasilje*. Filozofski fakultet Univerziteta u Novom Sadu.
- Field, A. (2024). *Discovering statistics using IBM SPSS statistics*. Sage publications limited.
- Heirman, W., & Walrave, M. (2012). Predicting adolescent perpetration in cyberbullying: An application of the theory of planned behavior. *Psicothema*, 24(4), 614–620.
- Hinduja, S., & Patchin, J. W. (2010). Bullying, cyberbullying, and suicide. *Archives of Suicide Research*, 14(3), 206–221. <https://doi.org/10.1080/13811118.2010.494133>
- Hinduja, S., & Patchin, J. W. (2013). Social influences on cyberbullying behaviors among middle and high school students. *Journal of Youth and Adolescence*, 42(5), 711–722. <https://doi.org/10.1007/s10964-012-9902-4>
- Ignjatović, T., & Ileš, M. (2022a). Digitalno rodno zasnovano nasilje u emotivnim vezama učenika iz perspektive nastavnika i stručnih saradnika u srednjoj školi. *Pedagoška stvarnost*, 68(1), 12–30. <https://doi.org/10.19090/ps.2022.1.12-30>
- Im, J., Schoenebeck, S., Iriarte, M., Grill, G., Wilkinson, D., Batool, A., Alharbi, R., Funwie, A., Gankhuu, T., Gilbert, E., & Naseem, M. (2022). Women's perspectives on harm and justice after online harassment. U J. Nichols (Ur.), *Proceedings of*

Marija Marković, Iva Sotirov, Zorica Stanisavljević Petrović Digitalno nasilje u studentskoj populaciji: iskustva, percepcija i izloženost

the ACM on Human-Computer Interaction, 6(CSCW2, 355) (str. 1–23). <https://doi.org/10.1145/3555775>

Juvonen, J., & Gross, E. F. (2008). Extending the school grounds?—Bullying experiences in cyberspace. *Journal of School Health*, 78(9), 496–505. <https://doi.org/10.1111/j.1746-1561.2008.00335.x>

Lazarus, R. S., & Folkman, S. (1984). *Stress, appraisal, and coping*. Springer Publishing Company.

Livingstone, S., & Smith, P. K. (2014). Annual research review: Harms experienced by child users of online and mobile technologies: the nature, prevalence and management of sexual and aggressive risks in the digital age. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 55(6), 635–654. <https://doi.org/10.1111/jcpp.12197>

Matković, A., Novak, I., & Glišin, V. (2023). *Prevalence and manifestations of digital harassment among young adults in Serbia*. *Studia Securitatis*, 17(1), 88–103.

Milivojević, A. (2024). *Gender-based digital violence in Serbia: a review of trends*. SHARE Foundation.

Milošević, D., & Milošević, D. (2023). Elektronsko nasilje na društvenim mrežama iz perspektive učenika srednjih škola. *Pedagoška stvarnost*, 68(3), 391–410. <https://doi.org/10.19090/ps.2023.2.149-165>

Nunnally, J. C., & Bernstein, I. H. (1994). *Psychometric Theory* (3rd ed.). McGraw-Hill.

Paunović, N. (2018). Cyberbullying of children: Challenges of victim support. *Temida*, 21(2), 249–268. <https://doi.org/10.2298/TEM1802249P>

Paunović, N. (2020). The protection of children victims of electronic harassment in criminal law: controversial issues and possible de lege ferenda amendments. *Temida*, 23(3), 333–351. <https://doi.org/10.2298/TEM2003333P>

Polyzoidou, V. (2024). *Digital violence against women: Is there a real need for special criminalization?* *International Journal for the Semiotics of Law*, 37, 1777–1797. <https://doi.org/10.1007/s11196-024-10179-3>

Radoičić Nedeljković, A., & Glišić, M. (2022). *Ispred ekrana: Istraživanje o rodno zasnovanom nasilju u digitalnom prostoru*. Udruženje građana za borbu protiv trgovine ljudima i svih oblika nasilja nad ženama – ATINA.

Radoičić, D. (2021). Razumevanje uticaja digitalne tehnologije na mentalno zdravlje i nasilničko ponašanje adolescenata. *PONS – Medicinski časopis*, 18(1), 17–24. <https://doi.org/10.5937/pomc21-50597>

- Slonje, R., & Smith, P. K. (2008). Cyberbullying: Another main type of bullying? *Scandinavian Journal of Psychology*, 49(2), 147–154. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9450.2007.00611.x>
- Stevković, Lj., Raspopović, A., & Vasiljević-Prodanović, D. (2022). Students' experiences of victimization and perpetration of online violence. U T. Kesić (Ur.), *XII International scientific conference "Archibald Reiss Days" – Conference proceedings of international significance* (str. 21–40). University of criminal investigation and police studies.
- Vasiljević-Prodanović, D. (2022). Viktimološki osvrt na vršnjačko nasilje u digitalnom okruženju. *Temida*, 25(1), 79–92. <https://doi.org/10.2298/TEM2201079M>

MARIJA MARKOVIĆ*

IVA SOTIROV

ZORICA STANISAVLJEVIĆ PETROVIĆ

Cyberbullying in the Student Population: Experiences, Perceptions, and Exposure

The paper focuses on examining how students perceive and evaluate cyberbullying in the academic environment, while the research aims to investigate their experiences, perceptions, and exposure to cyberbullying, as well as the relationships between these aspects and demographic and contextual variables. The sample comprised 106 undergraduate students enrolled in the Pedagogy study program at the Faculty of Philosophy, University of Niš, and the study was conducted during June and July 2025. The data were analyzed using nonparametric tests (Mann–Whitney U and Kruskal–Wallis tests) and Spearman's correlation coefficient. The findings indicate that personal experiences with cyberbullying are significantly associated with perceptions of this phenomenon, with students who had been victims or perpetrators of cyberbullying reporting higher scores on the composite scale.

* Dr Marija Marković is a Full Professor at the University of Niš, Faculty of Philosophy. E-mail: marija.markovic@filfak.ni.ac.rs, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3560-9468>
Iva Sotirov is a Researcher-intern at the University of Niš, Faculty of Philosophy. E-mail: iva.sotirov@filfak.ni.ac.rs, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0149-3567>
Dr Zorica Stanisavljević Petrović is a Full Professor at the University of Niš, Faculty of Philosophy. E-mail: zorica.stanisavljevic.petrovic@filfak.ni.ac.rs, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9212-4286>

Differences were also identified with respect to the year of study, whereas the type of secondary school attended and time spent on social media did not show a statistically significant effect. The findings highlight the need for preventive activities in higher education.

Keywords: cyberbullying, student population, victimization, perception, witnessing.

TEMIDA

2026, vol. 29, br. 2, str. 189-218

ISSN: 1450-6637

DOI: <https://doi.org/10.2298/TEM2602189G>

Originalni naučni rad

Primljeno: 11.8.2025.

Odobreno za štampu: 5.4.2026.

Informacijski aktivizam i kaznenopravna pismenost građana – prema učinkovitoj zaštiti žrtava obiteljskog nasilja¹

DEJANA GOLENKO*

Cilj je rada istražiti oblike informacijskog aktivizma kroz kampanje građanskih inicijativa koje od donositelja politika zahtijevaju rješenja u kontekstu zaštite žrtava obiteljskog nasilja. Pritom se razmatra vjerodostojnost pravnih informacija u tim inicijativama s naglaskom na važnost informacijske i kaznenopravne pismenosti građana za učinkovito sudjelovanje u političkim procesima. Svrha je istraživanja proširiti znanstvene spoznaje o informacijskom aktivizmu u zaštiti žrtava obiteljskog nasilja i potaknuti raspravu o promicanju informacijske pismenosti građana u području prava u Hrvatskoj. Korištena je kvalitativna metoda analize sadržaja objavljenih tekstova zahtjeva građanskih inicijativa koji ukazuju na problem obiteljskog nasilja. Zahvaljujući kolektivnoj snazi građanskih inicijativa, informacijski aktivizam može imati važnu ulogu u osvješćavanju javnosti o problemu obiteljskog nasilja. Premda se u građanskim inicijativama zagovaraju zakonodavne promjene, u središtu njihovih nastojanja nalazi se snažna javna poruka koja ne mora nužno odražavati točnu pravnu informaciju. Stoga važnost osnaživanja vještina informacijske pismenosti u području prava građana osobito dolazi do izražaja.

Ključne riječi: građanske inicijative, informacijski aktivizam, žrtve, obiteljsko nasilje, informacijska pismenost, pravo, Hrvatska.

¹ Ovaj je rad sufinanciralo Sveučilište u Rijeci projektom [uniri-iskusni-drustv-23-232].

* Dr Dejana Golenko je docentkinja, knjižničarska savetnica i voditeljica knjižnice na Sveučilištu u Rijeci, Pravni fakultet, Republika Hrvatska. E-mail: dejana.golenko@uniri.hr. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9122-4573>.

Uvod

Obiteljsko nasilje provlači se kroz stoljeća i oduvijek je bio veliki globalni problem, koji ostavlja duboke tragove i posljedice na društvo u cjelini, a ponajprije na žene. Ono pogađa ljude svih društvenih i obrazovnih slojeva. Može se dogoditi bilo kome, bez obzira na rasu, dob, seksualnu orijentaciju, vjeru ili spol, u različitim vrstama odnosa, uključujući parove koji su u braku, koji žive zajedno ili su u vezi. Stoga i Svjetska zdravstvena organizacija upozorava da je nasilje nad ženama – osobito nasilje od intimnih partnera i seksualno nasilje – veliki javnozdravstveni problem i predstavlja kršenje ljudskih prava žena (Svjetska zdravstvena organizacija, 2024). Pritom brojna istraživanja upozoravaju da obiteljski dom ostaje najopasnije mjesto za žrtve obiteljskog nasilja (Buzawa & Buzawa, 2017; Svjetska zdravstvena organizacija, 2024; Škorić & Rittossa, 2022).

Za potrebe ovog istraživanja, koristit će se definicija Ujedinjenih naroda, prema kojoj se obiteljsko nasilje promatra: „kao bilo koji čin nasilja zasnovanog na spolnoj/rodnoj osnovi koje rezultira ili može rezultirati fizičkom, spolnom ili psihološkom povredom ili patnjom žene, uključujući i prijetnje takvim djelima, silu ili svojevoljno oduzimanje slobode, bilo u javnom ili privatnom životu“ (UN Deklaracija o uklanjanju nasilja nad ženama, 1993). U tom smislu u članku 3 točka b. Konvencije Vijeća Europe o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u obitelji (tzv. Istanbulske konvencije) (2013) nasilje u obitelji označava „sva djela tjelesnog, seksualnog, psihičkog ili ekonomskog nasilja koja se događaju u obitelji ili kućanstvu ili između bivših ili sadašnjih bračnih drugova ili partnera, neovisno o tome dijeli li počinitelj ili je dijelio isto prebivalište sa žrtvom“.²

U Zakonu o zaštiti od nasilja od obitelji RH³ navodi se da oblici nasilja mogu biti fizičko nasilje, tjelesno kažnjavanje, psihičko nasilje, ekonomsko nasilje, onemogućavanje zapošljavanja, uskraćivanje sredstava za održavanje zajedničkog kućanstva i za skrb o djeci te zanemarivanje potreba osobe s invaliditetom ili osobe starije životne dobi. Ono, dakle uključuje bilo koje ponašanje koje plaši, zastrašuje, terorizira, manipulira, povrjeđuje, ponižava, krivi, ozljeđuje ili nanosi bol nekome, a brojni rezultati istraživanja su dokazali

² Konvencija Vijeća Europe o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u obitelji, Narodne novine - Međunarodni ugovori, br. 3-27/18.

³ Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji RH, Narodne novine, br. 70/17., 126/19., 84/21., 114/22., 36/24.

povezanost obiteljskog nasilja s psihičkim, mentalnim, seksualnim i reproduktivnim zdravljem žena (Buzawa & Buzawa, 2017; UN Deklaracija o uklanjanju nasilja nad ženama, 1993). Znanstvenici pritom naglašavaju da je stvarni broj slučajeva obiteljskog nasilja znatno veći od službeno prikazanih podataka, s obzirom na to da mnoge žrtve nasilje ne prijavljuju zbog osjećaja srama, straha od osвете nasilnika, ucjena, nepovjerenja u institucije ili nedostatka informacija o tome kome se mogu obratiti i gdje potražiti pouzdanu pomoć i podršku u svakodnevnom životu (Buzawa & Buzawa, 2017; Westbrook, 2009).

S obzirom na opisano, cilj rada je istražiti strategije i oblike informacijskog aktivizma kroz provedene kampanje građanskih inicijativa kojima se od donositelja javnih politika zahtijevaju konkretna rješenja za suzbijanje negativnih društvenih pojava, poput obiteljskog nasilja. U tom se kontekstu razmatra i pitanje važnosti kritičkog vrednovanja pravnih informacija i pravne razumljivosti i vjerodostojnosti informacija koje su iznesene u analiziranim inicijativama. Rad donosi teorijski prikaz fenomena informacijskog aktivizma, opis metodologije provedenog istraživanja, te analizu rezultata i zaključke koji upućuju na potrebu daljnjih interdisciplinarnih istraživanja s ciljem podizanja svijesti o društvenome problemu obiteljskoga nasilja.

Informacijske potrebe žrtava obiteljskog nasilja

Na temelju prethodno prikazanih spoznaja nameće se pitanje razumijevanja informacijskih potreba žrtava obiteljskog nasilja, osobito u kontekstu pristupa relevantnim i vjerodostojnim informacijama. Tako se brojni autori iz područja informacijskih znanosti bave istraživanjem načina na koji žrtve obiteljskog nasilja dolaze do informacija u svakodnevnom životu, odnosno kako prepoznaju potrebu za informacijama te na koji su im način informacije dostupne i osigurane kao povjerljive (Sabelli, 2012). Pritom navode da su najčešći problemi s kojima se žrtve obiteljskog nasilja susreću nedostatak znanja o tome kako mogu doći do potrebne informacije, kome vjerovati u izboru informacija, komu se obratiti kao pouzdanom izvoru te koji je najprimjereniji komunikacijski kanal putem kojega mogu doći do relevantne informacije (Sabelli, 2012; Westbrook, 2008).

Druga skupina autora upozorava da izazovi u pronalaženju potrebne informacije uveliko mogu utjecati i na emocionalno stanje žrtve te podlijevanja

anksioznim i depresivnim simptomima. O tome govori i Dunne koji je u svom istraživanju koristi kao podlogu Allenov model *Everyday life information seeking* (ELIS) temeljen na *A person-in-situation approach*, za analizu različitih informacijskih potreba žrtava obiteljskog nasilja koje su pobjegle iz nasilnih situacija i živjele neovisno (Bryce, 1997; Dunne, 2002). Na Dunneovo istraživanje nadovezuje se Westbrook, primjenjujući ELIS *A person-in-progressive situation approach* u kojem navodi kao okvir 16 konkretnih potreba za informacijama iz četiri kuta gledišta žrtava obiteljskog nasilja (u trenutku razmišljanja o tome hoće li ostati sa zlostavljačem, o razmišljanju življenja sa zlostavljačem, o razmišljanju o opstanku kako preživjeti nakon bijega od zlostavljača te razmišljanje o dugoračnom opstanku) (Westbrook, 2008, 2009).

Druga skupina radova zanimljiva za naše istraživanje je kome i kada se žrtve obiteljskog nasilja obraćaju za pomoć. Veliki broj istraživanja pokazuje da žrtve preferiraju i formalnu i neformalnu komunikaciju. Neformalni kanali i mreže uključuju obiteljske kontakte, prijatelje, medicinsko osoblje ili svećenike. Od šezdesetih godina 20. stoljeća sve se više koriste formalni putovi i sustavi komunikacije za pronalaženje potrebne informacije, ponajprije zbog promjena općeg mišljenja u društvu i odustanka od politike „nemiješanja u obiteljske stvari“ pružanjem bitnih informacija za ranjive skupine. Pritom autori ističu da se žrtve u teškim trenucima često obraćaju osobama u koje imaju najviše povjerenja, koje će ih saslušati, kao što su to, na primer, djelatnici nevladinih organizacija, s obzirom na njihov doprinos u pružanju pomoći ranjivima, a manje razmišljaju o tome jesu li upravo oni za njih najvjerodostojniji izvor informacija (Golenko & Rittossa, 2022; Harney et al., 1997; Skinner & Gross, 2017; Westbrook, 2008).

DeLoveh (2014) je u svome istraživanju o trenutku donošenja odluke za traženje pomoći žena žrtava seksualnog zlostavljanja, ukazala na četiri izbora ponašanja: nositi se samostalno bez podrške drugih, tražiti podršku prijatelja/obitelji, tražiti podršku formalnih izvora ili prikriveno potražiti pomoć, gdje se potrebe zadovoljavaju bez otkrivanja podataka (DeLoveh, 2014).

Sa druge strane, kompleksno informacijsko okruženje, razvoj digitalnih tehnologija uveliko može utjecati i na sposobnost snalaženja pojedinca u enormnoj količini dostupnih informacija, pa tako i žrtava obiteljskog nasilja. Manipulacija vijestima, veliki broj mrežnih izvora, laka dostupnost i dijeljenje, kreiranje sadržaja te raspršenost informacija postaje sve opasniji fenomen,

koji s razvojem tehnologije sve više dovodi do težeg razlikovanja pouzdanosti sadržaja (Golenko & Rittossa, 2022; Škorić et al., 2023).

Nesnalaženje u velikom broju informacija može utjecati i na ostvarivanje mogućnosti u različitim aspektima života (Kolarić, 2022; Zimmerman & Ni, 2021). Naime, oslanjanje na neprovjerene izvore informacija može dovesti do donošenja neinformiranih odluka i negativnih posljedica koje mogu štetno utjecati na pojedince i društvo u cjelini. Ako navedeno promatramo u kontekstu ranjivih skupina, poput žrtava obiteljskog nasilja, nekvalitetna informacija uveliko može utjecati na odluku žrtve da prijavi nasilje ili poduzme korake za izlazak iz nasilne situacije (Savolainen, 2008; Westbrook, 2009).

Stoga i brojni autori smatraju da u donošenju odluke žrtve obiteljskog nasilja kako postupiti nakon nasilja te komu se obratiti za pomoć ili kako doći do potrebne informacije iznimnu, važnu ulogu ima cjelokupni državni sustav, zakoni, socijalne službe, nevladine udruge, građanske inicijative ili pojedinci kojima se povjeravaju (Harris et al., 2001; Harris & Dewdney 1994; Rauhaus et al., 2020; Westbrook, 2008). Naime, povezivanje i suradnja različitih dionika društva u pružanju potrebne informacije u svakodnevnom životu, jedan je od ključnih elementa za oblikovanje učinkovitih politika i komunikacijskih kanala za ostvarivanje podrške žrtvama obiteljskog nasilja (DeLoveh, 2014, Golenko & Rittossa, 2022). Tako se i u Direktivi (EU) 2024/1385 u članku 14 ističe da bi države članice trebale osigurati da žrtve mogu nadležnim tijelima prijaviti radnje nasilja nad ženama ili nasilja u obitelji kanalima koji su pristupačni, jednostavni za upotrebu, sigurni i lako dostupni (Direktiva (EU) 2024/1385).⁴

Iz opisanoga se uočava važnost stjecanja vještina informacijske pismenosti građana (Andersen, 2006; Martzoukou, & Sayyad Abdi, 2017; Zurkowski, 1974). Naime, znati kako prepoznati vjerodostojnu informaciju, žrtvama obiteljskog nasilja, može pomoći za pronalaženje lakšega puta za izlazak iz nasilne situacije (Golenko & Rittossa, 2022). Sa druge strane, Finn i suradnici (2011) upozoravaju da je u takvim situacijama iznimno važno da i vladina tijela te ostali dionici u društvu, na primjer nevladine udruge, posjeduju potrebne informacijske i komunikacijske vještine u pružanju informacija, kako bi učinkovito zadovoljile potrebe onih koji su u krizi.

⁴ Direktiva (EU) 2024/1385 Europskog parlamenta i Vijeća od 14. svibnja 2024. o suzbijanju nasilja nad ženama i nasilja u obitelji SL L, 2024/1385, 24.5.2024, <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2024/1385/oj?locale=hr>.

Građanski i informacijski aktivizam kao mehanizmi uvođenja konkretnih mjera u borbi protiv obiteljskog nasilja i bolje zaštite žrtava

Postojeća istražena literatura upućuje na važnost aktivne uloge različitih dionika društva u zagovaranju i zaštiti prava žrtava obiteljskog nasilja te pružanju vjerodostojne i relevantne informacije za žrtve obiteljskog nasilja (Finn, 2000; Gillum et al., 2006). U tome svakako veliku ulogu, uz kreatore politika, mogu imati i nevladine organizacije, ali i građani kroz različite oblike građanskog aktivizma (Edwardsen & Morse, 2006; Westbrook, 2008). U ovom radu pojam aktivizam koristit će se u smislu zauzimanja za stavove ili interese pojedinaca ili grupa, na podlozi Sparanese (2008) koji je navedeni pojam koristio kao sinonim za zagovaranje u istom značenju (DeNicola, 2009; McPherson, 2018). Naime, moć akcije i pomicanje granica u društvu odražava se kroz različite građanske inicijative koje zahtijevaju i/ili zagovaraju konkretna politička rješenja ili izmjene zakonodavne politike ili izmjene kaznenih zakona u borbi protiv negativnih društvenih pojava, pa tako i obiteljskog nasilja.

Građanski aktivizam, kao legitimni oblik javnog sudjelovanja u demokratskom društvu, može imati ključnu ulogu u promicanju društvenih promjena i u zaštiti ljudskih prava (Cuevas-Cerveró et al., 2023). Kroz povijest, aktivizam je bio središnji dio borbe za jednakost, pravdu i poboljšanje životnih uvjeta ljudi diljem svijeta. Pritom se postupno razvijao potaknut nizom faktora: razvojem pismenosti i pristupa obrazovanju (posebno za žene), većom otvorenosti prema političkom djelovanju te širenjem novih normi vezanih uz prava i pravdu, urbanizacijom koja je potaknula razmjenu mišljenja i informacija, pojavom brojnih društvenih pokreta te razvojem informacijsko-komunikacijske tehnologije (IKT) i internetskih platformi za širenje informacija i mobilizaciju društva oko društvenih tema (Green, 2024). Green tako upozorava da građanski aktivizam zasigurno uključuje i politički aktivizam, ali može biti i mnogo više od toga. Velik dio takvog aktivizma, prema njemu, uključuje kolektivno djelovanje, poput sudjelovanja u udrugama i tome slično (Green, 2024). Pa tako i Cuevas-Cerveró i suradnici navode da možemo razlikovati tri vrste aktivizma: *samoaktivizam* (eng. *self-activism*) (označava sposobnost pojedinca da komunicira, prenosi, pregovara i zastupa vlastite interese, potrebe i prava), *individualni aktivizam* (eng. *individual activism*) (usmjeren na jednog ili nekoliko pojedinaca) i *sistemska aktivizam* (eng. *systems activism*)

(teži promjeni politika, zakona ili pravila na lokalnoj, državnoj ili nacionalnoj razini, ovisno o prirodi problema i relevantnim akterima (Van Reusen et al., 1994, Cuevas-Cerveró et al. 2023). Aktivni građani pružaju ključne povratne informacije donositeljima odluka u državi, vrše pritisak za reforme ili sami rješavaju svoje probleme (Green, 2024).

Informacijski aktivizam (tzv. infoaktivizam), sa druge strane, upućuje na strateško korištenje informacija i tehnologije za stvaranje i širenje poruka s ciljem promicanja društvenih promjena u korist zajednice, kroz, na primjer, kampanje za podizanje svijesti o zaštiti žrtava obiteljskog nasilja, prijavljivanje dezinformacija i promicanje transparentnosti i pristupa javnim informacijama (Cuevas-Cerveró et al., 2023; Halupka, 2016). Infoaktivizam naglašava važnost informacija i znanja u donošenju odluka i javnom sudjelovanju kako bi se postigli različiti ciljevi koji se mogu okarakterizirati kao težnja za društvenom pravdom.

Informacijski aktivizam stoga može imati različite oblike, ovisno o specifičnim ciljevima i kontekstu u kojem se razvija. Neki primjeri mogućih oblika provedbe aktivnosti informacijskog aktivizma koje navode Cuevas-Cerver i suradnici (2023) su: digitalni, medijski, podatkovni aktivizam, aktivizam za transparentnost i aktivizam za pristup informacijama (Tabela 1).

Tabela 1. Oblici provedbe aktivnosti informacijskog aktivizma prema Cuevas-Cerver i suradnicima (2023)

Oblici provedbe aktivnosti informacijskog aktivizma	
Digitalni aktivizam (eng. Digital activism)	Odnosi se na korištenje tehnologije i internetskih platformi za širenje informacija i mobilizaciju društva oko društvenih tema (Joyce, 2010; Ozkula, 2021).
Medijski aktivizam (eng. Media activism)	Usmjeren je na stvaranje i širenje informacija putem tradicionalnih medija, poput televizije, radija i tiskanih medija. Medijski aktivisti nastoje utjecati na javno mnijenje i potaknuti društvene promjene kroz izloženost u medijima (Napoli, 2009; Pickard & Yang, 2017).
Podatkovni aktivizam (eng. Data activism)	Fokusira se na korištenje podataka i statistika za isticanje društvenih problema i poticanje promjena u javnim politikama. Ova vrsta aktivizma može uključivati prikupljanje i analizu podataka putem anketa, popisa stanovništva ili istraživačkih studija (Milan, 2017).
Aktivizam za transparentnost (eng. Transparency activism)	Usmjeren je na promicanje transparentnosti i odgovornosti u radu vlada i poslovnih subjekata. Prema Ball (2009), definicija transparentnosti temelji se na tri metafore: transparentnost kao javna vrijednost koju društvo prihvaća kako bi se suprotstavilo korupciji; transparentnost kao sinonim za otvoreno donošenje odluka od strane vlada i neprofitnih organizacija, i transparentnost kao složeni alat dobre uprave u programima, politikama, organizacijama i državama. Transparentnost stoga postaje neslužbeni zahtjev javnosti i često je i zakonska obveza (Ball, 2009).

Aktivizam za pristup informacijama (eng. Access to information activism)	Fokusiran je na pravo na pristup informacijama kao nužan uvjet za javno sudjelovanje i donošenje informiranih odluka. Ova vrsta aktivizma može uključivati zagovaranje zakona i politika koje jamče pristup javnim informacijama (Cuevas-Cerveró et al., 2023).
--	---

S obzirom na razvoj informacijsko-komunikacijske tehnologije, građanski aktivizam se sve češće ostvaruje kroz različite oblike informacijskog aktivizma, budući da digitalni alati, društvene mreže, online platforme postaju ključni instrumenti putem kojih građani šire informacije, mobiliziraju javnost, utječu na jačanje javne svijesti, organizaciju prosvjeda i zagovaranje promjena u zakonodavstvu i javnim politikama. Naime, građanski aktivizam oslanja se na moć ideja koje proizlaze iz potreba/ili zahtjeva zajednice kako bi se ostvarilo poticanje na promjene u društvu (Nakić et al., 2019). U njihovu djelovanju, važnost relevantne i vjerodostojne informacije postaje temeljni preduvjet za uspjeh i ostvarivanje utjecaja. Vjerodostojne informacije omogućuju im da svoje zahtjeve predstave na kvalitetan i relevantan način koji će razmotriti cjelokupna javnost, mediji, ali ponajprije donositelji odluka.

Iz svega opisanoga iznova se otvara pitanje važnosti razvijanja vještina informacijske pismenosti građana, ali i drugih vrsta pismenosti, kao što su digitalna ili medijska, ili u kontekstu razumijevanja pravne informacije - informacijska pismenost u području prava ili kaznenopravna pismenost za aktivno uključivanje pojedinaca u građanski život (Andersen, 2006; Banaji & Buckingham, 2013; Choi, 2016; Guerola-Navarro et al., 2023; Martzoukou & Sayyad Abdi, 2017; Zurkowski, 1974).

U Republici Hrvatskoj posljednjih je godina zabilježen sve veći broj građanskih inicijativa putem kojih građani od donositelja politika zahtijevaju konkretna rješenja za suzbijanje negativnih društvenih pojava, poput obiteljskog nasilja (Roksandić, 2023). Tako primjerice kroz kampanje *16 dana aktivizma protiv nasilja nad ženama*⁵ te inicijative *#Spasi me*⁶ i *#Pravda za djevojčice u Hrvatskoj*,⁷ građani su uputili različite zahtjeve donositeljima politika za uvođenjem konkretnih mjera u borbi protiv obiteljskog nasilja i boljoj zaštiti žrtava.

⁵ 16 dana aktivizma protiv nasilja nad ženama, <https://azkz.hr/aktivnosti/kampanje/kampanja-16-dana-aktivizma>. Stranici pristupljeno 15.7.2025.

⁶ #SPASI ME: Uoči prosvjeda objavili listu svojih zahtjeva, dostupno na: <https://www.24sata.hr/news/spasi-me-uoci-prosvjeda-objavili-listu-svojih-zahtjeva-619356>. Stranici pristupljeno 15.7.2025.

⁷ #Pravda za djevojčice u Hrvatskoj, <https://www.novilist.hr/novosti/hrvatska/pravda-za-djevojčice-tisuće-na-prosvjedima-diljem-hrvatske-upucena-cetiri-zahtjeva/>. Stranici pristupljeno 15.7.2025.

No, premda takve inicijative građana predstavljaju pozitivan iskorak naprijed i njihovo veće sudjelovanje u političkim procesima i oblikovanju politike, otvara se pitanje posjeduju li građani dovoljno znanja o tome, te mogu li kritički analizirati i primijeniti pravne informacije koje se odnose na kaznenopravne norme, ulogu kaznenog prava u društvu i obaveze države u zaštiti najranjivijih, kako bi potaknuli stvarne i konstruktivne promjene. Posjeduju li građani potrebne vještine informacijske i kaznenopravne pismenosti koje im omogućuju da učinkovito izraze svoje zahtjeve za promjenama kaznenih politika i pritom zadrže vjerodostojnost svojih poruka u zaštiti žrtava obiteljskog nasilja?

Naime, stalni razvoj novih pravnih područja, složenost pravnog jezika, specijalizirana priroda pravnih informacija i dinamično pravno okruženje postavljaju nove zahtjeve pred pravne znanstvenike, ali i praktičare u razumijevanju, tumačenju i primjeni prava, pa tako i kaznenoga prava (Bajčić & Golenko, 2024). Tako i Roksandić ističe važnost sveobuhvatnog pristupa rješavanju problema nasilja „i koliko je izrada zakona, kao i predlaganje njegovih izmjena i dopuna ozbiljan posao koji ima svoje zakonitosti“ (Roksandić, 2023: 2). Pritom ističe: „da izmjena jednoga članka Kaznenoga zakona može uzrokovati probleme u tumačenju drugih zakonskih odredbi i može stvoriti neloogičnosti“ (Roksandić, 2023: 2). Zbog toga i razumijevanje pravne informacije može biti veliki izazov za građane, budući da ne posjeduju potrebna znanja prava kao discipline. Sve to može biti uzrok dodatne nesigurnosti u pronalaženju i kritičkom promišljanju o pravnoj informaciji i njezinoj primjeni u svakodnevnom životu (Callister, 2025).

Metodološki okvir istraživanja

Predmet, cilj i svrha istraživanja

Iako su u području informacijskih znanosti u svijetu zabilježena istraživanja posvećena građanskom i informacijskom aktivizmu te važnosti osnaživanja informacijske pismenosti u području prava, ali i kaznenopravne pismenosti građana u kontekstu pružanja potpore žrtvama obiteljskog nasilja, u Republici Hrvatskoj to područje još uvijek nije dovoljno istraženo. Zabilježeno je tek nekoliko radova o ulozi nevladinih udruga u pružanju potrebne

informacije žrtvama obiteljskog nasilja i informacijskom ponašanju žrtava obiteljskog nasilja (Golenko & Rittossa, 2022).

Upravo je neistraženost teme bila povod za provođenje istraživanja koje bi omogućilo dublje razumijevanje opisane tematike. Cilj istraživanja je bio ispitati strategije i oblike informacijskog aktivizma kroz objavljene kampanje građanskih inicijativa putem kojih građani od donositelja politika zahtijevaju konkretna rješenja za suzbijanje negativnih društvenih pojava, poput obiteljskog nasilja. S druge strane, u kontekstu važnosti kritičkog vrednovanja pravnih informacija objavljenih zahtjeva otvara se pitanje koliko su predložene inicijative i kampanje uistinu pravno razumljive i informacijski točne.

Na teorijskoj razini, s obzirom na ograničeni broj istraživanja na ovu temu u Republici Hrvatskoj, krajnji, praktični cilj ovoga istraživanja bio je potaknuti znanstvenu i širu stručnu i javnu raspravu o važnosti jačanja informacijske pismenosti u području prava, kao i kaznenopravne pismenosti građana te važnosti razumijevanja vjerodostojne pravne informacije za sudjelovanje građana u političkim procesima.

Iz navedenoga proizlaze sljedeća istraživačka pitanja:

- 1) Koji su oblici informacijskog aktivizma korišteni u kampanjama građanskih inicijativa u zaštiti žrtava obiteljskog nasilja?
- 2) Koje su poruke i sadržaj izraženi u zahtjevima građanskih inicijativa u kontekstu zaštite žrtava obiteljskog nasilja?
- 3) Na koji je način pravni sadržaj zastupljen u zahtjevima građanskih inicijativa u kontekstu zaštite žrtava obiteljskog nasilja i kako je predstavljen javnosti?

Na praktičnoj razini provedenim istraživanjem nastojat će se identificirati sadržaji i aktivnosti koji otvaraju prostor za suradnju pravnih znanstvenika, nevladinog sektora, odnosno građanskih inicijativa i knjižničara u kreiranju primjerenih edukativnih programa s tematikom informacijske pismenosti u području prava.

Metod

Da bismo pronašli odgovore na postavljena istraživačka pitanja, nužno je bilo steći detaljniji i dublji uvid u sadržaj zahtjeva građanskih inicijativa koje su pokrenute u svrhu pružanja zaštite žrtava obiteljskog nasilja.

Korištena metodologija obuhvatila je kvalitativni pristup u istraživanju - metodu analize sadržaja objavljenih tekstova zahtjeva građanskih inicijativa povezanih sa osnaživanjem javnosti na temu zaštite žrtava obiteljskog nasilja koje su provedene u posljednjih sedam godina (od 2019. do 2025.) u Republici Hrvatskoj (Case & Given, 2016; Given et al., 2023; Neuendorf, 2002). Name, Babbie navodi da je metoda analize sadržaja osobito prikladna za proučavanje različitih načina komunikacija putem koje istraživači proučavaju skupinu društvenih artefakata, koji su najčešće pisani dokumenti, poput uredničkih tekstova u novinama (Babbie, 2014; Vllasaj et al., 2022).

Sadržajna analiza omogućila je da se na sustavan, jednostavan i kvalitetan način pretraži i analizira dostupan sadržaj objavljenih zahtjeva građanskih inicijativa. Kvalitativnom (nefrekvencijskom) analizom pokušalo se otkriti bilježenje određenog sadržaja i identificiranje obrazaca u komunikacijskim porukama, te se analiziralo njegovo obilježje, odnosno oblici informacijskog aktivizma, glavne poruke i teme što je omogućilo usporedbu rezultata među različitim kategorijama utvrđenog okvira (Boettger & Palmer, 2011; Tkalac Verčić et al., 2010).

U istraživanju su analizirani tekstovi zahtjeva sljedećih inicijativa i kampanja koji su bili dostupni u cjelovitom tekstu u različitim medijima, a koji su prikazani u Tabeli 2.

Tabla 2. *Analizirani zahtjevi inicijativa i kampanja povezanih s tematikom obiteljskog nasilja*

Inicijativa #Spasi me	Inicijativa Sigurnost žena je odgovornost države	Inicijativa Hoćeš li šutjeti i ako dirnu u tvoje dijete?
Inicijativa je nastala kao reakcija na slučaj nasilja koji se zbio 28. veljače 2019. godine, kada je otac s balkona kuće na Pagu bacio četvoro svoje malodobne djece.	Inicijativu su pokrenule ženske organizacije i inicijative 21. kolovoza 2023. godine, kao javnu akciju izražavanja solidarnosti sa ženama u Bosni i Hercegovini, koje su u isto vrijeme kada i žene u Hrvatskoj tražile veću djelotvornost u zaštiti od nasilja.	Inicijativa je pokrenuta 14. listopada 2019. godine, i obuhvatila je poziv na potpisivanje online peticije upućene Vladi RH, Ministarstvu pravosuđa te Uredu Predsjednice zbog donesene odluke zadarskog suca Ivica Markovića da optužene za višestruko silovanje maloljetnice pusti da se brane sa slobode, što je pokrenulo masovni odjek javnosti u vidu organizacije prosvjeda pod sloganom <i>#pravdazadjevojčice</i> koji su se održali u Zadru, Zagrebu, Rijeci, Splitu, Osijeku, Puli i Labinu.

Analiza sadržaja postavljenih zahtjeva građanskih inicijativa obuhvatila je tri glavne kategorije istraživanja. Unutar svake kategorije dodatno su razrađene potkategorije. Prva kategorija istraživanja obuhvatila je utvrđivanje oblika informacijskog aktivizma temeljenog na podlozi Cuevas-Cerveró i suradnika (2023). Druga kategorija istraživanja obuhvatila je utvrđivanje sadržaja, obrazaca u komunikacijskim porukama i načina strukturiranja poruke, vrsta poslanih poruka (na primjer, edukativne) u pružanju potpore žrtvama obiteljskog nasilja. Treća kategorija obuhvatila je identificiranje pravnog sadržaja povezanog s prijedlogom izmjena zakona ili kaznenopravnih normi postavljenih unutar zahtjeva građanskih inicijativa.

Primijenjenom metodom želja je istraživača bila utvrditi koji su oblici informacijskog aktivizma korišteni kao mehanizmi za progovaranje o problemu obiteljskog nasilja te koliko se u analiziranim inicijativama građani pozivaju na promjene izmjena zakona ili zakonodavne politike. Podaci prikupljeni iz zahtjeva građanskih inicijativa analizirali su se pomoću softvera MAXQDA (Marjaei et al., 2019).

Ograničenja istraživanja

Iako je istraživanje provedeno prema jasno definiranoj metodologiji i uz sustavan pristup prikupljanju i analizi podataka, valja istaknuti određena ograničenja koja treba imati na umu pri tumačenju dobivenih rezultata. Činjenica da su u analizu bile uključene tri inicijative također može utjecati na širinu i reprezentativnost uvida. Drugo ograničenje istraživanja odnosi se na ulogu jednog evaluatora/istraživača u provedbi analize sadržaja publikacija, što, unatoč primjeni softverskog alata MAXQDA i definiranih kodnih kategorija može dovesti do subjektivnosti u analizi. Premda istraživanje nudi vrijedne uvide u oblike informacijskog aktivizma u zaštiti žrtava obiteljskog nasilja, ono je tek početni korak u području koje zahtijeva dublja interdisciplinarna istraživanja.

Rezultati

S obzirom na cilj rada i utvrđivanje različitih oblika informacijskog aktivizma i vrste objavljenog sadržaja s naglaskom na zahtjeve promjena kaznenih politika, analiziran sadržaj zahtjeva probiran je i izdvojen, tj. razvrstan u

tri glavne skupine (Tablela 3) na temelju postavljenih istraživačkih pitanja. U prvoj skupini prikazani su primjenjeni oblici provedbe informacijskog aktivizma koji su korišteni u građanskim inicijativama. U drugoj skupni obuhvaćena je vrsta sadržaja i glavne poruke zahtjeva građanskih inicijativa. Treća skupina obuhvatila je pravne informacije povezane sa navođenjem zakona, referencama na pravne institucije i prijedlozima izmjena kaznenopravne politike u Republici Hrvatskoj u kontekstu zaštite žrtava obiteljskog nasilja.

Tabela 3. *Glavne analizirane tematske skupine zahtjeva koje su postavile građanske inicijative*

Skupina 1	Skupina 2	Skupina 3
Oblici provedbe informacijskog aktivizma koji su korišteni u građanskim inicijativama	Vrsta sadržaja i glavne poruke zahtjeva građanskih inicijativa	Pravni sadržaj povezan s prijedlozima izmjena kaznenopravne politike unutar postavljenih zahtjeva građanskih inicijativa

Oblici provedbe informacijskog aktivizma koji su korišteni u građanskim inicijativama

U svim analiziranim zahtjevima građanskih inicijativa zastupljena su četiri oblika informacijskog aktivizma: *digitalni*, *medijski*, *aktivizam kojim je promičana transparentnost* i *aktivizam za promicanje transparentnosti*. Oblik digitalnog aktivizma vidljiv je kroz korištenje informacijske tehnologije i internetskih platformi za širenje informacija i mobilizaciju društva vezano za temu zaštite žrtava obiteljskog nasilja. Tako su, primjerice, zahtjevi građanske inicijative *#Spasi me* objavljeni na Facebook stranici „*Spasime*“, kao i na brojnim portalima. Poziv na javnu akciju u obliku objavljenoga dokumenta „Sigurnost žena je odgovornost države“ objavljen je na mrežnoj stranici Zaklade SOLIDARNA, dok je peticija *Hoćeš li šutjeti i ako i dirnu u tvoje dijete* objavljena na mrežnim stranicama *Libela.org* (neprofitnog medija koji izvještava o temama spolne i rodne ravnopravnosti, društvene pravednosti i socijalne uključenosti).

Elementi medijskog aktivizma vidljivi su kroz stvaranje i širenje informacija putem tradicionalnih medija poput televizije, radija i tiskanih medija poticanjem društvenih promjena i utjecaja na javno mnijenje u kontekstu zaštite žrtava obiteljskog nasilja. Tako su, primjerice, ženske organizacije u inicijativi *Sigurnost žena je odgovornost države* pozvale građane putem medija na organiziranje javnih akcija vezano za zaštitu žena od nasilja.

Analizom sadržaja zahtjeva uočavaju se obilježja aktivističkog djelovanja usmjerenih na promicanje transparentnosti informacija, pri čemu se donositelje politika poziva na izmjene zakonodavnog okvira u Republici Hrvatskoj. Tako se, na primjer, u zahtjevima Inicijative *Hoćeš li šutjeti i ako dirnu u tvoje dijete* traži osnaživanje institucija sustava (npr. rada sudova) u kontekstu zaštite žrtava obiteljskog nasilja: „*Da se u najkraćem mogućem roku donesu ... popis aktivnosti kojima bi sudski procesi postali brzi i jasni, a osumnjičeni bili optuženi ili oslobođeni u razumnom roku (što nikako nije 5-10-15 godina!)*“ (Inicijativa *Hoćeš li šutjeti i ako dirnu u tvoje dijete?*).

U Inicijativi *#Spasi me* zahtijevaju se mjesečni sastanci s temom prijava za obiteljsko nasilje i transparentno izvješćivanje o statističkim pokazateljima incidencije obiteljskog nasilja. U inicijativi *Sigurnost žena je odgovornost države* zahtijeva se izmjena da Vlada Republike Hrvatske osnuje radnu skupinu koja će raditi na donošenju zakonskih rješenja za reguliranje femicida i donošenje Nacionalne strategije koja uključuje sve oblike nasilja nad ženama.

Uz važnost transparentnosti informacija, analizom sadržaja zahtjeva vidljivo je i poticanje na važnost pristupa informacijama i aktivno zagovaranje zakona i politika koje jamče pristup javnim informacijama. Tako se u zahtjevima inicijative *#Spasi me* traži transparentno izvješćivanje i senzibilizacija svih tijela uključenih u prevenciju obiteljskog nasilja.

U inicijativi *Sigurnost žena je odgovornost države* zahtijeva se izmjena Zakona o zaštiti od obiteljskog nasilja i donošenje Nacionalne strategije koja uključuje sve oblike nasilja nad ženama. U inicijativi *Hoćeš li šutjeti i ako dirnu u tvoje dijete* upućuju se iznova zahtjevi Vladi o donošenju informiranih odluka i promjena zakonodavnih politika i rada sudova.

Glavne poruke i sadržaj građanskih inicijativa u kontekstu zaštite žrtava obiteljskog nasilja

Sadržaj analiziranih zahtjeva građanskih inicijativa može se klasificirati u tri temeljne tematske cjeline. Prva tematska cjelina obuhvaća zahtjeve povezane s pravnim sadržajem, tj. izmjenama zakonodavnih politika (npr. promjenama kaznenoga zakona, izmjenama provedbene prakse ili izmjenama kaznene politike u Republici Hrvatskoj). Druga tematska skupina obuhvaća preporuke za aktivnosti i mjere edukacija i prevencije, dok treća obuhvaća preporuke o važnosti osnaživanja institucija u kontekstu zaštite žrtava obiteljskog nasilja.

Uz prijedloge navedenih preporuka, sva tri zahtjeva obuhvaćaju i glavne poruke u kontekstu zaštite žrtava obiteljskog nasilja: a) podizanje svijesti o važnosti zaštite i pružanja potpore žrtvama obiteljskog nasilja; b) važnost edukacije; c) poziv na akciju; d) pružanje potpore žrtvama obiteljskog nasilja; e) informativne poruke za žrtve obiteljskog nasilja; f) senzibilizacija javnosti, te g) emocionalni angažman kroz personalizirani sadržaj (Tabela 4).

Tabela 4. *Glavne poruke analiziranih zahtjeva*

Glavne poruke analiziranih zahtjeva	Primjeri poruka
Podizanje svijesti o važnosti zaštite i pružanja potpore žrtvama obiteljskog nasilja	U inicijativi <i>#Spasi me</i> ističe se: „važnost dostojanstva i sigurnosti žrtava nasilja u obitelji, institucionalna i izvaninstitucionalna podrška žrtvama obiteljskog nasilja“. U Inicijativi <i>Sigurnost žena je odgovornost države</i> ističe se važnost donošenja <i>nacionalne strategije</i> , dok se u Inicijativi <i>Hoćeš li šutjeti i ako dirnu u tvoje dijete</i> poziva na: <i>važnost nulte stope tolerancije na nasilje</i> .
Važnost edukacije	Važnost osnaživanja različitih dionika društva o problemu obiteljskog nasilja kroz provedbu različitih obrazovnih programa ističe se ponajprije u Inicijativi <i>#Spasi me</i> . Pritom se potiče edukacija službenika i djelatnika koji rade s djecom, edukacija građana o nultoj stopi tolerancije na nasilje u smislu prepoznavanja i prijave nasilja u obitelji te uvođenje u obrazovni sustav edukaciju o obiteljskom i rodno uvjetovanom nasilju (Inicijativa <i>#Spasi me</i>): Tako primjerice: „ <i>Organizacija sveobuhvatne državne edukacijske kampanje nulta tolerancija na nasilje s naglaskom na obavezu svakog pojedinca da spriječi i prijavi nasilje u obitelji. Organizacija obaveznih stručnih i periodičnih edukacija i senzibilizacija svih službenika i djelatnika koji... U obrazovni sustav obavezno i neodložno uvrstiti edukaciju o obiteljskom i rodno uvjetovanom nasilju</i> “. (Inicijativa <i>#Spasi me</i>)
Poziv na akciju	Poziv na akciju građana očituju se u svim analiziranim zahtjevima. Pritom se ponajviše potiču akcije izmjena trenutačnog zakonodavstva, osobito Kaznenog zakona i Zakona o zaštiti od nasilja u obitelji te donošenja Nacionalne strategije koja uključuje sve oblike nasilja nad ženama (Inicijativa <i>Sigurnost žena je odgovornost države</i>). Tako primjerice u Inicijativi <i>Hoćeš li šutjeti i ako dirnu u tvoje dijete</i> u velikom broju zahtjeva ističe se riječ „odmah“: „ <i>Da se ODMAH pusti u javnu proceduru izglasavanje izmjena zakona kojima se pooštravaju kazne za djela vezana za nasilje u obitelji i nad ženama...</i> “. (Inicijativa <i>Hoćeš li šutjeti i ako dirnu u tvoje dijete</i>)
Pružanje potpore žrtvama obiteljskog nasilja	U svim analiziranim inicijativama jasno je izražena poruka podrške žrtvama obiteljskog nasilja koja je i temeljna ideja pokretanja svake od analiziranih inicijativa. Ona obuhvaća zahtjeve za primjenu i promjenu zakona koji na snazi u Republici Hrvatskoj, opisujući događaje koji su potaknuli pokretanje inicijativa te posljedice koje su nastale za žrtve obiteljskog nasilja. Tako je primjerice jedan od zahtjeva inicijative <i>Hoćeš li šutjeti i ako dirnu u tvoje dijete</i> : „... <i>da nulta stopa tolerancije na nasilje ne bude mrtvo slovo na papiru, te da tijela RH napokon počnu postupati PRAVOVREMENO i u skladu sa pravnim aktima koje su potpisala</i> “. (Inicijativa <i>Hoćeš li šutjeti i ako dirnu u tvoje dijete</i>)

Dejana Golenko Informacijski aktivizam i kaznenopravna pismenost građana – prema učinkovitoj zaštiti žrtava obiteljskog nasilja

Informativne poruke za žrtve obiteljskog nasilja	Informativne poruke obuhvaćaju opće informacije o pokrenutim kampa-njama, najavu različitih aktivnosti u sklopu pokrenutih inicijativa te načine suradnje s drugim građanskim inicijativama i nevladinim udrugama. Tako primjerice Inicijativa <i>Sigurnost žena je odgovornost države</i> prije teksta zahtjeva, izvješćuje o organiziranju javne akcije pod nazivom „Sigurnost žena je odgovornost države“ u 13 gradova u Hrvatskoj te se navode mjesta i vrijeme održavanja akcija.
Senzibilizacija javnosti	Senzibiliziranje javnosti istaknuto je u svim objavljenim zahtjevima. Pritom su poruke upućene javnosti emocionalne, empatijske, s razumijevanjem i željom za pružanjem pomoći žrtvama obiteljskog nasilja. Tako primjerice uvodni dio zahtjeva Inicijative <i>Sigurnost žena je odgovornost države</i> započinje sa sledećim pojašnjenjem: „Ovom akcijom žene ispraćaju brutalno ubijenu Nizamu Hećimović. Njeno ubojstvo pokazalo je još jednom nefunkcioniranje sustava zaštite žena od nasilja. Izražavamo solidarnost sa ženama u Bosni i Hercegovini koje istovremeno kad i mi traže veću djelotvornost u zaštiti od nasilja (Inicijativa <i>Sigurnost žena je odgovornost države</i>)“.
Emocionalni angažman kroz personalizirani sadržaj	Emocionalni angažman uočava se u svim zahtjevima, kao način komunikacije koji može utjecati na druge, stvaranjem sigurnijega javnoga prostora, posebno kada je riječ o žrtvama obiteljskog nasilja i osjetljivim pitanjima. Tako se u uvodnom dijelu Inicijative <i>Hoćeš li šutjeti i ako dirnu u tvoje dijete</i> navode razlozi koji su potaknuli pokretanje inicijative: „Povodom sramotne odluke zadarskog suca Ivica Markovića da optužene za višestruko silovanje maloljetnice pusti da se brane sa slobode, uz masovni odjek javnosti u vidu organizacije prosvjeda pod sloganom #pravdazadjevojčice... pokrenuta je i online peticija upućena Vladi RH, Ministarstvu pravosuđa te Uredu Predsjednice“ (Inicijativa <i>Hoćeš li šutjeti i ako dirnu u tvoje dijete?</i>)

Pravni sadržaj povezan s prijedlozima izmjena kaznenopravne politike unutar postavljenih zahtjeva građanskih inicijativa

Sva tri analizirana zahtjeva tematski su usmjerena na promjene kaznene politike, Kaznenoga zakona, prijedloge novih zakonskih rješenja, definiranja pravnoga pojma *femicid* u tekstu Kaznenoga zakona te donošenje Nacionalne strategije koja uključuje sve oblike nasilje nad ženama. Pritom je u svim analiziranim zahtjevima, pravni sadržaj drugačije formuliran i predstavljen.

U Inicijativi *#Spasi me* zahtijevale su se eksplicitno izmjene pojedinih članaka Kaznenoga zakona i Zakona o zaštiti od nasilja u obitelji, što je naposljetku rezultiralo njihovom djelomičnom provedbom. Tako vezano za Kazneni zakon građani zahtijevaju da se tjelesno nasilje i spolno uznemiravanje u obitelji kvalificira kao kazneno djelo nasilja u obitelji iz čl. 179.a KZ. U svojim zahtjevima predlažu i više izmjena i dopuna Zakona o zaštiti od nasilja

u obitelji, među kojima su brisanje pojedinih odredbi (čl. 10. st. 1., t. 1. i 4.), proširenje formulacije u čl. 10. st. 1., t. 2. dodavanjem izraza „članu obitelji ili bliskoj osobi” itd.

Premda svi prijedlozi inicijative nisu uzeti u obzir, najveće promjene očituju se u tome da je Zakonom o izmjenama i dopunama Kaznenog zakona iz 2024. godine u odredbu članka 87 dodan stavak 32 kojim je uveden pojam rodno utemeljenog nasilja kao nasilja usmjerenog na ženu. Također se uvodi u članku 111a „novo” kazneno djelo - teško ubojstvo ženske osobe u kojem je upravo za rodno utemeljeno ubojstvo žene propisano teže kažnjavanje počinitelja i to kaznom zatvora od najmanje deset godina ili kaznom dugotrajnog zatvora⁸ (Kondor-Langer et al., 2024.; Maršavelski & Moslavac, 2023; Škorić, 2025). Inkriminiranje femicida u okviru Kaznenog zakona predstavlja značajan iskorak u prepoznavanju i sankcioniranju najtežih oblika nasilja nad ženama.

U inicijativi *#Spasi me* građani se pozivaju i na međunarodne dokumente, na primjer, na poglavlje VI. Istanbulske konvencije. U zahtjevu se ne navode podaci gdje je Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji dostupan i objavljen te se često koriste kratice zakona i konvencija (npr. KZ; Konvencija i slično).

U Inicijativi *Sigurnost žena je odgovornost države* zahtijeva se: „*definiranje femicida kao zasebnog kaznenog djela u Kaznenom zakonu te donošenje zakona koji će regulirati sve oblike nasilja nad ženama i staviti sankcioniranje nasilja nad ženama isključivo u kaznenu sferu*”. Uz Kazneni zakon, spominju se još dva pravna izvora, *Zakon o zaštiti od obiteljskog nasilja* i *Istanbulska konvencija*. Pritom se nazivi oba pravna izvora pogrešno provlače kroz tekst zahtjeva inicijative. Vezano za *Zakon o zaštiti od obiteljskog nasilja*, službeni naziv zakona je *Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji*. Zakon je objavljen u službenom glasilu Republike Hrvatske Narodne novine, 2017. godine (tekst inicijative je iz 2023. godine), nakon čega su uslijedile njegove izmjene i dopune u br. 70/17., 126/19., 84/21., 114/22., 36/24. godine. Također, na dva mjesta u zahtjevu navode se različiti nazivi konvencije, tj. *Istanbulska* i *Istambulska konvencija*. U tekstu zahtjeva nije zabilježen službeni naziv konvencije tj. *Konvencija Vijeća Europe o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u obitelji*. U 4. zahtjevu koji se odnosi na ...*donošenje Nacionalne strategije koja uključuje sve oblike nasilja nad ženama*, nije u potpunosti jasno što bi takva nacionalna strategija trebala obuhvatiti. Također se, kao i u Inicijativi

⁸ Kazneni zakon, Narodne novine, br. 125/2011., 144/2012., 56/2015., 61/2015., 101/2017., 118/2018., 126/2019., 84/2021., 114/2022., 114/2023., 36/2024., 136/2025.

#Spasi me, ne navodi službeni izvor u kojem je objavljen Kazneni zakon, kao ni godina njegova donošenja.

U inicijativi *Hoćeš li šutjeti i ako dirnu u tvoje dijete* nazivi zakona za koje se zahtijeva izmjena nisu navedeni, već su stavljani u kontekst kaznenoga prava, dakle nije jasno je li riječ o jednom ili više zakona i o kojim je zakonima riječ. Sam tekst inicijative, napisan je kao emotivni apel, neki dijelovi teksta su istisnani pisanjem velikih tiskanih slova s osnovnom idejom slanja poruke javnosti i pružanja podrške, odnosno kao poziva na djelovanje kroz promjene zakona. Tako primjerice: „*Da se ODMAH pusti u javnu proceduru izglasavanje izmjena zakona kojima se pooštavaju kazne za djela vezana za nasilje u obitelji i nad ženama...* (Inicijativa *Hoćeš li šutjeti i ako dirnu u tvoje dijete*)“.

Diskusija

Građanske inicijative u provedbi informacijskog aktivizma najčešće se oslanjaju na četiri oblika: digitalni, medijski te aktivizam usmjeren na transparentnost i aktivizam na pravo za pristup informacijama. Stoga možemo zaključiti da je u središtu analiziranih zahtjeva ponajprije snaga poruke, tj. usmjerenost na transparentnost širenja informacija dopiranjem kroz različite medije i internetske platforme poticanjem na društvene promjene u kontekstu zaštite žrtava obiteljskog nasilja.

To potvrđuju i glavne poruke koje se zastupljene u zahtjevima. Glavna se poruka jasno ističe u svim zahtjevima, a to je utjecanje na javno mnijenje kroz zahtjeve vladi Republike Hrvatske i zakonodavnim tijelima o izmjenama Kaznenoga zakona i Zakona o zaštiti od nasilja u obitelji. Druge dvije poruke vezane su uz važnost edukacije službenika i djelatnika koji rade s djecom, kao i edukacije građana u smislu prepoznavanja i prijave nasilja u obitelji, te isticanje važnosti osnaživanja institucija u kontekstu zaštite žrtava obiteljskog nasilja.

Važnost poruke očituje se i analiziranjem pravnoga sadržaja u kojem se poziva na promjene zakona, izmjene pojedinih članaka, postavljanje nacionalne strategije, ali ponajprije kao poziv na djelovanje (na primjer, u tekstu Inicijative #Spasi me).

Pritom se ne uočavaju dosljedna obilježja pravnoga jezika, a pravni segmenti su predstavljeni više na neformalni način (na primjer, u Inicijativi *Hoćeš li šutjeti i ako dirnu u tvoje dijete* gdje nisu izričito navedeni točni nazivi zakona,

već se spominju općeniti pojmovi kao što je *izmjene zakona*). U svakom se analiziranom zahtjevu različito referiraju nacionalni zakoni, međunarodni ugovori i pravne institucije, što može otežati snalaženje i razumijevanje pravnog sadržaja (Bajčić & Golenko, 2024).

U zahtjevima se koriste opće prihvaćeni pravni pojmovi iz svakodnevnoga jezika, općeniti pojmovi, ali i pogrešno navedeni nazivi zakona za koje se zahtijevaju izmjene, primjerice: *Zakon o zaštiti od obiteljskog nasilja* (točan naziv: *Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji*), *Istanbulska/Istambulska konvencija* (točan naziv: *Konvencija Vijeća Europe o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u obitelji*), *kazneni zakon*, *potrebni pravni akti*, *donošenje zakona koji će regulirati sve oblike nasilja nad ženama i staviti sankcioniranje nasilja nad ženama isključivo u kaznenu sferu*.

Sve to ukazuju da u tekstovima građanskih inicijativa nije uzeta u obzir važnost korištenja prikladne i dosljedne terminologije za razumijevanje pravnih pojmova od strane zajednice, što uvelike može utjecati na pronalaženje, snalaženje, kritičko promišljanje i razumijevanje pravnih propisa u kontekstu zaštite žrtava obiteljskog nasilja, ali i pitanja jesu li sami prijedlozi u skladu kaznenopravnim politikama i načelima.

No, sa druge strane, zbog pronalaženja putova u odašiljanju poruka i umreženosti za kolektivno djelovanje, građanske inicijative mogu biti važan informacijski kanal za pružanje informacija i potpore žrtvama obiteljskog nasilja te mogu utjecati na promjene zakona. To se očituje kroz dobivanje podrške vlasti, organizaciji okruglih stolova u Hrvatskom saboru, sudjelovanjem predstavnika inicijativa u radnim skupinama te naposljetku u izmjenama i dopunama zakona koje su se dogodile nakon objavljenih zahtjeva građanskih inicijativa u medijima (Inicijativa #Spasime kod Plenkovića: Postroženje kazni za nasilnike, sigurne kuće i dežurni telefon za žrtve nasilja, 2019;⁹ U Saboru održan okrugli stol o temi: „33 godine borbe protiv nasilja prema ženama – postignuća i izazovi“,

⁹ Inicijativa #Spasime kod Plenkovića: Postroženje kazni za nasilnike, sigurne kuće i dežurni telefon za žrtve nasilja, <https://dnevnik.hr/vijesti/hrvatska/predstavници-inicijative-spasime-na-sastanku-kod-premijera-plenkovica---553482.html>. Stranici pristupljeno 25.1.2026. U Saboru održan okrugli stol o temi: „33 godine borbe protiv nasilja prema ženama – postignuća i izazovi“, <https://www.sabor.hr/hr/press/priopćenja/u-saboru-održan-okrugli-stol-o-temi-33-godine-borbe-protiv-nasilja-prema-ženama>. Stranici pristupljeno 25.1.2026.; Održan okrugli stol na temu „Jačanje suradnje državnih tijela i organizacija civilnog društva u području zaštite žrtava nasilja“. Stranici pristupljeno 25.1.2026., 2024, <https://mrosp.gov.hr/vijesti/održan-okrugli-stol-na-temu-jacanje-suradnje-drzavnih-tijela-i-organizacija-civilnog-drustva-u-podrucju-zastite-zrtava-nasilja/13553>. Stranici pristupljeno 25.1.2026.

2023; Održan okrugli stol na temu „Jačanje suradnje državnih tijela i organizacija civilnog društva u području zaštite žrtava nasilja“, 2024).

Dakle, premda dio zahtjeva nije uzet u obzir, Inicijativa #Spasi me pridonijela je donošenju nekoliko konkretnih zakonskih rješenja, ponajprije propisivanjem teškog ubojstva ženske osobe kao samostalnog kaznenoga djela u čl. 111a Kaznenoga zakona, s glavnim ciljem jačanja zaštite žrtava nasilja u obitelji (Kondor-Langer et al., 2024; Petričušić, 2023). Pritom pravni znanstvenici upozoravaju da je rješavanju problema u društvu, tj. učinkovitijoj kaznenopravnoj zaštiti žrtava važno pristupiti holistički prepoznavanjem uzroka nasilja i ubojstva žena u Republici Hrvatskoj (Roksandić, 2023). Stoga ako je potrebna i izmjena Kaznenoga zakona, zbog generalno preventivnih i specijalno preventivnih razloga, uvijek joj se mora pristupiti uz oprez, kako se time ne bi stvarale nelogičnosti u ostalim odredbama (Roksandić, 2023).

Zaključak

Rezultati provedenoga istraživanja pokazali su koliko građanske inicijative mogu pridonijeti kroz različite kampanje podizanju svijesti građana o važnosti pružanja potpore i zaštite žrtava obiteljskog nasilja, što je iznimno pozitivno. U radu se koristi pojam informacijskog aktivizma (Halupka, 2016) prepoznavanjem njegovih oblika za stvaranje i širenje poruka o problemu obiteljskog nasilja s ciljem promicanja društvenih promjena u korist zajednice. Rezultati istraživanja pokazali su da kroz oblike digitalnog i medijskog aktivizma građani mogu poslati svoju poruku i doprijeti do velikoga broja građana (Cuevas-Cerveró et al., 2023). U tekstu objavljenih zahtjeva vidljivi su i drugi oblici informacijskog aktivizma, isticanjem važnosti transparentnosti informacija, kao i prava na pristup informacijama, osobito u kontekstu zagovaranja građana o promjenama zakona i politika koje jamče pristup javnim informacijama u kontekstu zaštite žrtava obiteljskog nasilja (Ball, 2009; Cuevas-Cerveró et al. 2023). Upravo kroz svoje zahtjeve za promjenom zakonodavne politike i kaznenoga zakona Republike Hrvatske građani su svjesni važnosti autoriteta pravne informacije za donošenje ili izmjene zakona i postizanje različitih ciljeva koji se mogu okarakterizirati kao težnja za društvenom pravdom (Dardot & Laval, 2019). Stoga se građanski i informacijski aktivizam mogu promatrati i kao oblici neformalne komunikacije koju pokreću organizacije civilnoga društva, kojim se poziva na *ad*

hoc reakcije kroz prijedloge promjena zakonskih tekstova, pozivom na okupljanje, ali i umreženosti sa drugim nevladinim udrugama. Takva komunikacijska strategija pridonosi poticanju na hitnost i žurnost promjena politika i zakona u kontekstu zaštite žrtava obiteljskog nasilja, a upravo je ta odlika građanskih inicijativa jedna od njihovih najvećih snaga.

Odašiljanjem poruka, njihove društvene uloge, umreženosti i kapaciteta za kolektivno djelovanje, građanske inicijative mogu biti važan informacijski kanal za pružanje informacija i potpore žrtvama obiteljskog nasilja te osnaživanje javnosti o problemu obiteljskog nasilja. To se osobito očituje nakon provedene inicijative *#Spasi me* koja je utjecala da su neki od predstavnika ove inicijative sudjelovali u radu Radnih skupina za izradu Nacrta prijedloga Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o zaštiti od nasilja u obitelji i Kaznenog zakona 2019. godine, a dio je zahtjeva pretočen u konkretna zakonska rješenja (Rittossa & Golenko, 2023).

Stoga je razumljivo da su vještine informacijske pismenosti u području prava građana važan preduvjet za ostvarivanje prilika u različitim područjima života pojedinca (na primjer, građanskom aktivizmu i uključivanju u političke procese), tj. ako žele sudjelovati kao ravnopravni partneri u utjecanju na društvene promjene ili političke promjene (Zimmerman & Ni, 2021). Informirani građani, dakle trebaju moći učinkovito tražiti, pronaći, vrednovati i koristiti informacije o kaznenopravnoj normi, ulogama kaznenog prava u društvu te pozitivnim obavezama države u zaštiti prava najranjivijih kako bi mogli imati razumno utemeljeno mišljenje i donositi informirane odluke.

Navedeno nam ukazuje i rezultati istraživanja. Naime, premda građani kroz svoje inicijative zahtijevaju promjenu zakona, u središtu njihovih zahtjeva smještena je učinkovita snažna javna poruka, no koja nužno i ne mora odražavati vjerodostojnu i valjanu pravnu informaciju, budući da ne posjeduje njezine temeljene odlike: stručnost, institucijsku razinu, normativu i intertekstualnost (Bajčić & Golenko, 2024; Busse, 2011). Takvim pristupom dolazi do izražaja važnost poruke, ali ne i nužno normativna kvaliteta predloženih promjena zakona.

Rezultati istraživanja iznova su potvrdili i rezultate prijašnjih istraživanja u kojima autori ističu važnost neizostavne suradnje različitih dionika društva u pružanju potrebne informacije ranjivim skupinama u svakodnevnom životu, s obzirom na njihov zajednički doprinos u kreiranju zaštitne mreže koja pomaže preživjelima da se nose sa životnim situacijama ili bijegom iz nasilnih situacija (DeLovich, 2014; Skinner & Gross, 2017). Odašiljanje poruke kroz zahtjeve građanskih

inicijativa može se, dakle, promatrati ponajprije kroz vjerodostojnost komunikacije i poziv na važnost povezivanja svih dionika u društvu od donositelja politika, zajednice i građanskih inicijativa i pojedinaca da zajedničkom suradnjom mogu pomoći u pružanju veće potpore žrtvama obiteljskog nasilja. Zajedničkim znanstvenim i stručnim djelovanjem svih dionika u društvu može se utjecati na pozitivne promjene u kaznenopravnim politikama, tako da postanu pravičnije, transparentnije, te jednostavnije za primjenu i naposljetku pridonose poboljšanju kvalitete života žrtvama obiteljskog nasilja (Roksandić, 2023).

Rezultati istraživanja potaknuli su nas na otvaranje velikoga broja novih pitanja za buduće šire istraživanje i dublje razumijevanje konteksta problematike. Pritom se uočava važnost provedbe većega broja interdisciplinarnih empirijskih istraživanja u cilju poticanja javne rasprave i podizanja svijesti o ovome iznimno važnome društvenom problemu. Time će se dobiti cjelovitija slika koja će pomoći u definiranju smjernica za pronalaženja najboljeg načina za pružanje vjerodostojne informacije te pronalaženja najboljega komunikacijskoga kanala ne samo za žrtve, već i druge dionike društva, donositelje odluka, nevladine udruge, građane, kako bi na najbolji način mogli promptno reagirati u svakoj individualnoj situaciji obiteljskoga nasilja i sličnim kontekstima.

Upravo u tom kontekstu uloga pravnih znanstvenika i pravnih knjižnica u zajednici kao mjesto razmjene ideja, iskustava i širenja znanja u pronalaženju komunikacijskoga kanala između žrtava obiteljskog nasilja i osoba u čijoj je nadležnosti zaštita njihovih prava osobito dolazi do izražaja. Stoga dobiveni rezultati mogu pronaći i svoju praktičnu svrhu provedbom edukativnih programa na pravnim fakultetima sa željom poboljšanja kvalitete života najranjivijih skupina.

Ovo je istraživanje jedna od prvih studija u Republici Hrvatskoj koje omogućuje detaljniji uvid u važnost podrške žrtvama obiteljskoga nasilja kroz pružanje relevantne pravne informacije, ali i važnost razumijevanja obilježja prava kao discipline kroz poticanje osnaživanja vještina informacijske pismenosti u području prava građana koji sudjeluju u građanskim inicijativama usmjerenima na borbu protiv tog oblika nasilja. Primijenjena metodologija analize sadržaja može poslužiti za neka druga slična istraživanja. Pritom, istraženi teorijski okviri mogu poslužiti za utvrđivanje mogućih smjerova daljnjih istraživanja koji na holistički način mogu pridonijeti većem razumijevanju koncepta građanskog i informacijskog aktivizma kao mehanizma uvođenja konkretnih mjera u borbi protiv obiteljskog nasilja i bolje zaštite žrtava ovog oblika kriminaliteta.

Literatura

- Andersen, J. (2006). The public sphere and discursive activities: information literacy as sociopolitical skills. *Journal of documentation*, 62(2), 213-228.
- Babbie, E. (2014). *The Practice of Social Research*. 14th ed. Cengage Learning.
- Bajčić, M., & Golenko, D. (2024). Applying large language models in legal translation: The state-of-the-art. *International Journal of Language & Law*, (1)3, 171-196. <https://www.doi.org/10.14762/jll.2024.171>
- Ball, C. (2009). What is transparency?. *Public Integrity* 11(4), 293-308. <https://doi.org/10.2753/PIN1099-9922110400>
- Banaji, S., & Buckingham, D. (2013). *The civic web: Young people, the internet, and civic participation*. MITPress. <https://doi.org/10.7551/mitpress/8949.001.0001>
- Boettger, R., & Palmer, L. (2011). Quantitative Content Analysis: Its Use in Technical Communication. *Professional Communication. IEEE Transactions on*. 53, 346 - 357. 10.1109/TPC.2010.2077450
- Bryce, A. (1997). Information needs: A person-in-situation approach. U Vakkari, P., Savolainen, R., Dervin, B. (Eds.). *Information seeking in context: Proceedings of an International Conference in Information Needs, Seeking and Use in Different Contexts, 14–16 August, 1996, Tampere, Finland* (str. 111-122). Taylor Graham.
- Busse, D. (2011). *Recht als Text: linguistische Untersuchungen zur Arbeit mit Sprache in einer gesellschaftlichen Institution* (Vol. 131). Walter de Gruyter.
- Buzawa, E. S., & Buzawa, C. G. (Eds) (2017). *Global responses to domestic violence*. Springer.
- Callister, P.D. (2025). *Law and Its Discovery: The Roles of Law Librarianship and Legal Information Science in the Age of GenAI*. https://irlaw.umkc.edu/faculty_works/1013
- Case, D. O., & Given, L. M. (2016). *Looking for information: A survey of research on information seeking, needs, and behavior*. Emerald.
- Choi, M. (2016). A concept analysis of digital citizenship for democratic citizenship education in the Internet age. *Theory & Research in Social Education*, 44(4), 565-607. <https://doi.org/10.1080/00933104.2016.1210549>
- Cuevas-Cerveró, A., Colmenero-Ruiz, M. J., & Martínez-Ávila, D. (2023). Critical information literacy as a form of information activism. *The Journal of Academic Librarianship*, 49 (6), 102786. <https://doi.org/10.1016/j.acalib.2023.102786>
- Dardot, P., & Laval, C. (2019). *Never ending nightmare: The neoliberal assault on democracy*. Verso Books.

- DeLoveh, H. L. (2014). *Where Do I Turn? A Qualitative Investigation of College Students' Helpseeking Decisions After Sexual Assault Victimization (Doctoral dissertation)*. George Mason University.
- DeNicola, L. (2009). Credibility and the use of geospatial media in activism and advocacy. *Proceedings of the American Society for Information Science and Technology*, 45(1), 1-12. <https://doi.org/10.1002/meet.2008.1450450251>
- Direktiva (EU) 2024/1385 Europskog parlamenta i Vijeća od 14. svibnja 2024. o suzbijanju nasilja nad ženama i nasilja u obitelji SL L, 2024/1385, 24.5.2024, <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2024/1385/oj?locale=hr>
- Dunne, J. (2002). Information seeking and use by battered women: A „person-inprogressive-situations“ approach. *Library & Information Science Research*, 24, 343-355. [https://doi.org/10.1016/S0740-8188\(02\)00132-9](https://doi.org/10.1016/S0740-8188(02)00132-9)
- Edwardsen, E. A., & Morse, D. (2006). Intimate partner violence resource materials: Assessment of information distribution. *Journal of interpersonal violence*, 21(8), 971-981. <https://doi.org/10.1177/088626050629>
- Finn, J. (2000). Domestic violence organizations on the web: A new arena for domestic violence services. *Violence Against Women*, 6(1), 80-102. <https://doi.org/10.1177/10778010022181723>
- Finn, J., Westbrook, L., Chen, T., & DeMensah, P. (2011). Unprepared for information interactions: abuse survivors and police. *Journal of Documentation*, 67(6), 933-957. <https://doi.org/10.1108/0022041111183537>
- Gillum, T. L., Sullivan, C. M., & Bybee, D. I. (2006). The importance of spirituality in the lives of domestic violence survivors. *Violence against women*, 12(3), 240-250. <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1077801206286224>
- Given, L. M., Case, D. O., & Willson, R. (2023). *Looking for information: Examining research on how people engage with information*. Emerald Publishing Limited.
- Golenko, D., & Rittossa, D. (2022). The role of civil society in a time of pandemic: bridging the gap between official policies and information needs of victims of family violence. *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, 43(2), 329-353. <https://doi.org/10.30925/zpfsr.43.2.3>
- Green, D. (2024). *'Citizen Activism and Civil Society', How Change Happens*. 2nd ed. Oxford Academic. <https://doi.org/10.1093/oso/9780198899952.003.0012>
- Guerola-Navarro, V., Stratu-Strelet, D., Botella-Carrubi, D., & Gil-Gomez, H. (2023). Media or information literacy as variables for citizen participation in public decision-making? A bibliometric overview. *Sustainable Technology and Entrepreneurship*, 2(1), 100030. <https://doi.org/10.1016/j.stae.2022.100030>

- Halupka, M. (2016). The rise of information activism: how to bridge dualisms and reconceptualise political participation. *Information, Communication & Society*, 19(10), 1487–1503. <https://doi.org/10.1080/1369118X.2015.1119872>
- Harney, P.A., Lebowitz, L., & Harvey, M. R. (1997). A Stage by Dimension Model of Trauma Recovery: Application to Practice. *Clinical Psychology*, 3(4), 91-103.
- Harris, R., Stickney, J., Grasley, C., Hutchinson, G., Greaves, L., & Boyd, T. (2001). Searching for help and information: Abused women speak out. *Library and Information Science Research*, 23(2), 123–141. [https://doi.org/10.1016/S0740-8188\(01\)00066-4](https://doi.org/10.1016/S0740-8188(01)00066-4)
- Harris, R. M., & Dewdney, P. (1994). *Barriers to information: How formal help systems fail battered women*. Greenwood Press.
- Joyce, M. (2010). *Digital activism decoded : the new mechanics of change*. New York: International Debate Education Association. <https://library.biblioboard.com/content/80ade009-a36a-433f-bd32-bcd033fa691e>
- Kazneni zakon, *Narodne novine*, br. 125/11., 144/12., 56/15., 61/15., 101/17., 118/18., 126/19., 84/21., 114/22., 114/23., 36/24., 136/25.
- Kolarić, A. (2022). Adolescenti i vrednovanje kredibiliteta u digitalnom okruženju iz aspekta informirane odluke. *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, 65 (2), 201-225. <https://hrcak.srce.hr/285514>
- Kondor-Langer, M., Matijević, A., & Kikić, S. (2024). *Ubojstva žena u Republici Hrvatskoj 2016 – 2024*. Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske; Policijska akademija „Prvi hrvatski redarstvenik“.
- Marjaei, S., Yazdi, F. A., & Chandrashekara, M. (2019). MAXQDA and its Application to LIS Research. *Library Philosophy and Practice*, 1-9. <https://digitalcommons.unl.edu/libphilprac/2325/>
- Maršavelski, A., & Moslavac, B. (2023). Osvrt na Prijedlog Osme novele Kaznenog zakona, *Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu*, 30(2), str. 305-337. <https://doi.org/10.54070/hlj.30.2.4>
- Martzoukou, K., & Sayyad Abdi, E. (2017). Towards an everyday life information literacy mind-set: a review of literature. *Journal of Documentation*, 73(4), 634-665. <https://doi.org/10.1108/JD-07-2016-0094>
- McPherson, E. (2018). Source credibility as “information subsidy”: Strategies for successful NGO journalism at Mexican human rights NGOs. U Pollock, J., & Morton Winston, M. (Eds.). *Making Human Rights News: Balancing Participation and Professionalism* (str. 24-40). Routledge. <https://www.taylorfrancis.com/chapters/oa-edit/10.4324/9781315177694-3/source-credibility-information->

subsidy-strategies-successful-ngo-journalism-mexican-human-rights-ngos-ella-mcpherson

- Milan, S. (2017). Data activism as the new frontier of media activism. U Pickard, V., & Guobin Y. (Eds.). *Media activism in the digital age*, 151-163. Routledge. <https://www.taylorfrancis.com/chapters/edit/10.4324/9781315393940-13/data-activism-new-frontier-media-activism-stefania-milan>
- Nakić, M., Šošić, D., & Diklić, J. (2019). Uloga društvenih mreža nagrađanski aktivizam i razvoj civilnoga društva. *South Eastern European Journal of Communication*, 1(1), 91-104. <https://doi.org/10.47960/2712-0457.1.1.91>
- Napoli, P. M. (2009). Public interest media activism and advocacy as a social movement: A review of the literature. *McGannon Center Working Paper Series* 21, 1-80. <https://www.taylorfrancis.com/chapters/edit/10.4324/9780203871560-15/public-interest-media-advocacy-activism-social-movement>
- Neuendorf, K. A. (2017). *The content analysis guidebook*. Sage.
- Ozkula, S. M. (2021). What is digital activism anyway? Social constructions of the „digital“ in contemporary activism. *Journal of digital social research*, 3(3), 60-84. <https://doi.org/10.33621/jdsr.v3i3.44>
- Petričušić, A. (2023). Usavršavanje pravosudnih dužnosnika i dužnosnika koji rade na predmetima rodno uvjetovanog nasilja nad ženama i nasilja u obitelji. *Zagrebačka pravna revija*, 12(2), 170-189. <https://hrcak.srce.hr/315715>
- Pickard, V., & Yang, G. (Eds.). (2017). *Media activism in the digital age*. Taylor & Francis.
- Rauhaus, B. M., Sibila, D., & Johnson, A. F. (2020). Addressing the increase of domestic violence and abuse during the COVID-19 pandemic: A need for empathy, care, and social equity in collaborative planning and responses. *The American Review of Public Administration*, 50(6-7), 668-674. <https://doi.org/10.1177/0275074020942079>
- Rittossa, D., & Golenko, D. (2023). Na putu do učinkovite zaštite prava žrtava nasilja u krugu obitelji i seksualnih delikata: holistički pristup važnosti promicanja kaznenopravne pismenosti građana. U E. Arh; D. Golenko, & B. Marijanović, B. (Eds.). *Inkluzivnost: put prema „otvorenim“ knjižnicama: programska knjižica*, 54-55, Hrvatsko knjižničarsko društvo.
- Sabelli, M. (2012). Information Behaviour Among Young Women in Vulnerable Contexts and Social Inclusion: The Role of Social Mediators. *Information Research*, 17(4), 1-16. <https://informationr.net/ir/17-4/paper545.html>
- Savolainen, R. (2008). *Everyday information practices: A Social phenomenological perspective*. The Scarecrow Press.

- Skinner, J., & Gross, M. (2017). The ISSAS model: Understanding the information needs of sexual assault survivors on college campuses. *College & Research Libraries*, 78(1), 23. <https://doi.org/10.5860/crl.78.1.23>
- Sparanese, A. (2008). Activist librarianship: Heritage or heresy?. *Questioning library neutrality: essays from progressive librarian*. 67(82), 67-82.
- Škorić, M., & Rittossa, D. (2022). Teško ubojstvo ranije zlostavljane bliske osobe - izbor vrste i mjere kazne u sudskoj praksi. *Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu*, 29(2), 177-209. <https://doi.org/10.54070/hlj.29.2.1>
- Škorić, M., Rittossa, D., & Golenko, D. (2023). Obiteljsko nasilje u doba bolesti COVID-19: informacijski i kaznenopravni izazovi. *Godišnjak Akademije pravnih znanosti Hrvatske*, 14(1), 29-56. <https://doi.org/10.32984/gapzh.14.1.2>
- Škorić, M. (2025). Femicid kao samostalno kazneno djelo u Kaznenom zakonu RH: Moćno oružje u suzbijanju nasilja nad ženama ili izvor novih prijedora?. *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 75(5), 747-777. <https://hrcak.srce.hr/file/497523>
- UN Deklaracija o uklanjanju nasilja nad ženama (Opća skupština Ujedinjenih naroda 20. prosinca 1993. godine, 48/104.)
- Van Reusen, A. K. (1994). The self-advocacy strategy for education and transition planning. *Intervention in School and Clinic*, 32(1), 49-54. <https://doi.org/10.1177/1053451296032001>.
- Verčić, T., Sinčić Ćorić, D., & Pološki Vokić, N. (2010.). *Priručnik za metodologiju istraživačkog rada: kako osmisliti, provesti i opisati znanstveno i stručno istraživanje*. MEP Consult.
- Vllasaj, K., Szabados, G. N., Bába-Bácsné, É., & Orbán, S. G. (2022). A review of civil society organizations concepts through content analysis. *Acta Medicinæ Et Sociologica*, 13(35), 89-107. <https://doi.org/10.19055/ams.2022.11/29/5>
- Westbrook, L. (2008). E-government support for people in crisis: An evaluation of police department website support for domestic violence survivors using „person-in-situation“ information need analysis. *Library & Information Science Research*, 30, 22–38. <https://doi.org/10.1016/j.lisr.2007.07.004>
- Westbrook, L. (2009). Crisis Information Concerns: Information Needs of Domestic Violence Survivors. *Information Processing & Management*, 45, 98-114. <https://doi.org/10.1016/j.ipm.2008.05.005>
- Zakon o potvrđivanju Konvencije Vijeća Europe o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u obitelji, Narodne novine - Međunarodni ugovori, br. 3-27/18.

Dejana Golenko Informacijski aktivizam i kaznenopravna pismenost građana – prema učinkovitoj zaštiti žrtava obiteljskog nasilja

Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji, Narodne novine, br. 70/17., 126/19., 84/21., 114/22., 36/24.

Zimmerman, M. S., Ni, C. (2021). What we talk about when we talk about information literacy. *IFLA journal*, 47(4), 453-467. <https://doi.org/10.1177/03400352219893>

Zurkowski, P.G. (1974). The information service environment relationships and priorities. *Related Paper* No. 5. <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED100391.pdf>

Internet izvori

Inicijativa #Spasime kod Plenkovića: Postroženje kazni za nasilnike, sigurne kuće i dežurni telefon za žrtve nasilja, (18.3.2019), <https://dnevnik.hr/vijesti/hrvatska/predstavnici-inicijative-spasime-na-sastanku-kod-premijera-plenkovica---553482.html>. Stranici pristupljeno 25.1.2026.

Javna akcija Sigurnost žena je odgovornost države (18.8.2023.), dostupno na: <https://radio.hrt.hr/radio-osijek/obavijesti/javna-akcija-sigurnost-zena-je-odgovornost-drzave--10961704>. Stranici pristupljeno 25.7.2025.

Jelena Veljača i organizatori inicijative #Spasi me predaju zahtjeve Plenkoviću (18.3.2019), dostupno na: <https://miss7zdrava.24sata.hr/psiha-i-seks/organizatori-inicijative-spasi-me-danas-ce-predati-zahtjeve-plenkovicu-17903>, stranici pristupljeno 25.7.2025.

Libela.org. Peticija: Hoćeš li šutjeti i ako dirnu u tvoje dijete? (2019, October 17), dostupno na: <https://libela.org/u-fokusu/peticija-hoces-li-sutjeti-i-ako-dirnu-u-tvoje-dijete/>. Stranici pristupljeno 20.7.2025.

Okrugli stol na temu „Jačanje suradnje državnih tijela i organizacija civilnog društva u području zaštite žrtava nasilja“, 2024., dostupno na: <https://mrosp.gov.hr/vijesti/odrzan-okrugli-stol-na-temu-jacanje-suradnje-drzavnih-tijela-i-organizacija-civilnog-drustva-u-podrucju-zastite-zrtava-nasilja/13553>. Stranici pristupljeno 15.1.2026.

Okrugli stol na temu: „33 godine borbe protiv nasilja prema ženama – postignuća i izazovi“ (14.12.2023.), dostupno na: <https://www.sabor.hr/hr/press/priopcenja/u-saboru-odrzan-okrugli-stol-o-temi-33-godine-borbe-protiv-nasilja-prema-zenama>. Stranici pristupljeno 28.1.2026.

Roksandić, S. (2023). Oblici femicida u Hrvatskoj i prevencija nasilja nad ženama, dostupno na: <https://autograf.hr/oblici-femicida-u-hrvatskoj-i-prevencija-nasilja-nad-zenama/>. Stranici pristupljeno 15.1.2026.

#SPASI ME: Uoči prosvjeda objavili listu svojih zahtjeva, dostupno na: <https://www.24sata.hr/news/spasi-me-uoci-prosvjeda-objavili-listu-svojih-zahtjeva-619356>. Stranici pristupljeno 15.7.2025.

United Nations. (2025). What Is Domestic Abuse? dostupno na: <https://www.un.org/en/coronavirus/what-is-domestic-abuse>. Stranici pristupljeno 15.7.2025.

Violence against women (2024), dostupno na: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/violence-against-women>. Stranici pristupljeno 20.7.2025.

Svjetska zdravstvena organizacija. Violence against women <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/violence-against-women>. Stranici pristupljeno 20.7.2025.

Žene i mediji. Sigurnost žena je odgovornost države (18. kolovoza 2023. <https://www.zeneimediji.hr/zenske-udruga-u-20-ak-gradova-hrvatske-organiziraju-akciju-sigurnost-zena-je-odgovornost-drzave/>. Stranici pristupljeno 20.7.2025.

DEJANA GOLENKO*

Information Activism and Citizens' Criminal Law Literacy: Towards More Effective Protection of Victims of Domestic Violence

The aim of this paper is to explore forms of information activism through campaigns of civic initiatives that demand policy solutions for the protection of victims of domestic violence. The research examines the credibility of legal information in these initiatives, with an emphasis on the importance of citizens' information and criminal law literacy for effective participation in political processes. The purpose of the study is to expand scientific knowledge on information activism in protecting victims of domestic violence and to encourage discussion on the significance of citizens' information literacy in the field of law in Croatia. A qualitative content analysis method was applied to published texts of civic initiative demands addressing the issue of domestic violence. Owing to the collective strength of these initiatives,

* Dr Dejana Golenko is a Senior Assistant Professor, Library Advisor and Library Manager at the University of Rijeka, Faculty of Law, Republic of Croatia. E-mail: dejana.golenko@uniri.hr. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9122-4573>.

information activism can play an important role in raising public awareness and empowering society on this issue. Although civic initiatives advocate legislative changes, their core messages often convey strong public appeals that do not necessarily reflect accurate legal information, highlighting the need to strengthen citizens' information literacy skills in the field of law.

Keywords: civic initiatives, information activism, victims, domestic violence, information literacy, law, Croatia.

TEMIDA

2026, vol. 29, br. 2, str. 219-236

ISSN: 1450-6637

DOI: <https://doi.org/10.2298/TEM2602219K>

Originalni naučni rad

Primljeno: 9.5.2026.

Odobreno za štampu: 30.7.2026.

Victimization through the Misuse of Private Photographs in the Context of Violations of Article 8 of the European Convention on Human Rights (ECHR)

DUŠICA G. KOVAČEVIĆ*

This article examines intimate image abuse as a form of digital victimization within the framework of Article 8 of the European Convention on Human Rights (ECHR). The analysis explores whether the existing jurisprudence of the European Court of Human Rights provides a coherent doctrinal basis for protecting victims of non-consensual creation, possession, and dissemination of intimate images in digital environments. Drawing upon Strasbourg case law, comparative legislative developments, and contemporary scholarship on image-based sexual abuse, the article argues that Article 8 of the ECHR already encompasses protection of autonomy, dignity, psychological integrity, and control over personal imagery. Particular attention is devoted to states' positive obligations, institutional responses, and the growing role of digital platforms in preventing continuing harm. The article concludes that effective protection against intimate image abuse requires coordinated criminal, civil, procedural, and platform-oriented mechanisms capable of responding to technologically amplified forms of victimization in a practical and effective manner.

Keywords: intimate image abuse, digital victimization, Article 8 of the ECHR, image-based sexual abuse, privacy

* Dr Dušica G. Kovačević is a Research Associate in the Institute of Social Sciences, Belgrade, Serbia. E-mail: dkovacevic@idn.org.rs, ORCID: 0000-0001-7082-7159

Introduction

The non-consensual dissemination of intimate images has emerged as one of the most significant contemporary challenges to privacy protection in digital environments. The speed, permanence, and global reach of online communication have transformed privacy violations, exposing the limitations of legal frameworks developed for offline contexts. Unlike conventional interferences with private life, intimate image abuse is characterized by the persistent availability, effortless replicability, and potentially unlimited dissemination of intimate material, amplifying psychological harm and undermining personal autonomy and dignity (Henry et al., 2020; McGlynn et al., 2017; Powell & Henry, 2017). Beyond privacy, intimate image abuse is increasingly recognized as a form of technology-facilitated gender-based violence involving sexualized control, humiliation, coercion, and victim silencing. Although individuals of all genders may be affected, women and girls remain disproportionately targeted, particularly where online harassment intersects with broader patterns of gender inequality. Women in public life - including journalists, politicians, human rights defenders, and activists - are especially vulnerable because the dissemination or threatened dissemination of intimate images may serve as a means of intimidation and exclusion from public participation (Citron & Franks, 2014; McGlynn et al., 2017).

These challenges are particularly significant under Article 8 of the European Convention on Human Rights (ECHR). Although the European Court of Human Rights (ECtHR) has progressively extended Article 8 protection to privacy, personal data, surveillance, and visual integrity (*S. and Marper v. United Kingdom*, 2008; *Reklos and Davourlis v. Greece*, 2009), it has not yet directly addressed the non-consensual dissemination of intimate images. This absence of Strasbourg jurisprudence leaves national authorities with a broad margin of appreciation and contributes to divergent approaches to the protection of victims (*X and Y v. Sweden*, 1985).¹

Against this background, the present study examines whether Article 8 of the ECHR provides an effective normative framework for addressing intimate image abuse as a technologically mediated form of digital victimization. Particular attention is devoted to the Court's jurisprudence on privacy, dignity,

¹ For further guidance, see the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention), adopted by the Committee of Ministers on 7 April 2011 and opened for signature in Istanbul on 11 May 2011.

personal autonomy, psychological integrity, and states' positive obligations, together with the interaction of criminal, civil, procedural, and platform-regulatory mechanisms (*Pretty v. United Kingdom*, 2002; *Söderman v. Sweden*, 2013; Keller, 2018; Powell & Henry, 2017).

Methodologically, this study adopts an integrated doctrinal, comparative, and socio-legal approach based on the jurisprudence of the ECtHR, selected judgments of the Court of Justice of the European Union (CJEU), comparative legislation, and interdisciplinary scholarship on image-based sexual abuse and digital victimization (Henry et al., 2020; McGlynn et al., 2017; Powell & Henry, 2017). This framework enables an assessment of states' positive obligations under Article 8 of the ECHR while considering the relationship among victim protection, freedom of expression, and platform regulation.²

The article argues that existing Convention principles concerning privacy, dignity and personal autonomy, and positive obligations provide a coherent basis for protecting victims of intimate image abuse despite the absence of directly applicable Strasbourg case law. Building on prior criminal law, privacy, feminist, and victimological scholarship, it develops an integrated human rights framework centered on states' positive obligations under Article 8 of the ECHR. It further demonstrates that effective protection requires criminal law, civil remedies, procedural guarantees, and platform accountability as complementary components of human rights protection in digital environments (*Glawisch-nig-Piesczek v. Facebook Ireland Limited*, 2019). The analysis is therefore structured around the conceptual foundations of intimate image abuse, the interpretation of Article 8 of the ECHR, states' positive obligations, platform responsibility, and comparative approaches to victim-centered protection.

² See Regulation (EU) 2022/2065 of the European Parliament and of the Council of 19 October 2022 on a Single Market for Digital Services and amending Directive 2000/31/EC (Digital Services Act). *Official Journal of the European Union*, OJ L 277, 27 October 2022, pp. 1–102. Available at: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2022/2065/oj/eng>.

Conceptualizing Intimate Image Abuse as a Form of Victimization

Defining Intimate Image Abuse

Intimate image abuse encompasses a broad range of conduct involving the creation, possession, disclosure, or dissemination of visual material depicting an individual in a sexual, nude, or otherwise intimate context without that person's consent (McGlynn et al., 2017: 27–29). Contemporary scholarship recognizes such conduct as a distinct form of digital victimization because its consequences extend beyond the circulation of sexual content to affect privacy, personal identity, psychological integrity, and autonomy. Unlike traditional privacy violations, intimate image abuse is facilitated by the persistence, replicability, and potentially unlimited circulation of digital content, allowing harm to continue long after the initial disclosure (McGlynn et al., 2017; Powell & Henry, 2017).

Academic literature employs several overlapping terms, including *image-based sexual abuse* (IBSA), *non-consensual pornography*, and *revenge porn*. These concepts reflect different understandings of the protected legal interests, including sexual autonomy, dignity, privacy, and informational control (Citron & Franks, 2014). This article adopts the term *intimate image abuse* because it most comprehensively captures non-consensual interferences with privacy, dignity, autonomy, and intimate identity through the creation, possession, or dissemination of intimate material (Henry et al., 2020). Recent scholarship likewise supports broader conceptualizations extending beyond the traditional notion of so-called revenge pornography (Henry & Beard, 2024). Distinctions among forms of image-based abuse nevertheless remain important. IBSA encompasses voyeurism, coercive production, threats of disclosure, digitally manipulated images, and the non-consensual dissemination of intimate material (McGlynn et al., 2017). By contrast, the expression *revenge porn* implies a retaliatory motive that is absent in many documented cases, where dissemination serves coercion, humiliation, financial gain, intimidation, or social control (Citron & Franks, 2014).

Intimate image abuse is increasingly recognized as a form of technology-facilitated gender-based violence characterized by sexualized control, humiliation, coercion, and intimidation. Although individuals of all genders may be

affected, women remain disproportionately targeted, particularly those engaged in public life, where the dissemination or threatened dissemination of intimate images may function as a means of intimidation, silencing, and exclusion from public participation (Citron & Franks, 2014; McGlynn et al., 2017). Beyond individual instances of victimization, intimate image abuse forms part of the broader phenomenon of technology-facilitated abuse, requiring coordinated legal, institutional, and technological responses (Rogers et al., 2023). This broader understanding is increasingly reflected in international human rights standards. In particular, the UN Working Group on Discrimination against Women and Girls has recognized technology-facilitated gender-based violence, including online image-based abuse, as a manifestation of structural discrimination that undermines women's equal participation in political, professional, and public life. It further emphasizes the need for coordinated legal, institutional, and preventive measures capable of addressing the gendered nature of digital violence and ensuring effective protection of victims.³

From a victimological perspective, intimate image abuse constitutes a continuing form of digital victimization. Once intimate material is shared online, it may be repeatedly copied, redistributed, manipulated, and remain permanently accessible, exposing victims to ongoing re-victimization. As a result, victims frequently experience anxiety, humiliation, shame, reputational harm, social isolation, and a profound loss of autonomy and control (Henry et al., 2020). Recent systematic reviews further confirm that these harms often persist long after the initial dissemination, contributing to anxiety, depression, social withdrawal, and other enduring psychological and psychosocial consequences (Paradiso et al., 2024: 931–932; Schmidt et al., 2024). At the same time, many victims face substantial barriers to reporting, including fear of disbelief, victim blaming, social stigma, and concerns that legal intervention may inadvertently amplify the dissemination of intimate material. These circumstances highlight that effective protection cannot rely solely on criminalization but requires a broader victim-centered framework capable of ensuring timely, comprehensive, and effective protection under Article 8 of the ECHR.

³ See UN Working Group on Discrimination against Women and Girls, *Report of the Working Group on Discrimination against Women and Girls* (A/HRC/59/45, 2025).

Private, Sexual, and Visual Privacy under Article 8 of the ECHR

Article 8 of the ECHR guarantees the right to respect for private and family life, home, and correspondence. Its open-textured character has enabled the ECtHR to develop an evolving understanding of the concept of private life encompassing autonomy, identity, dignity, psychological integrity, and control over personal information (*Pretty v. United Kingdom*, 2002; *S. and Marper v. United Kingdom*, 2008). This interpretative flexibility has proved particularly important in adapting Convention protection to technological developments. The Court has progressively recognized that visual information concerning an individual engages private life whenever it affects autonomy, identity, dignity, or psychological integrity (*Von Hannover v. Germany*, 2004; *Reklos and Davourlis v. Greece*, 2009). Intimate image abuse therefore directly implicates autonomy, dignity, informational self-determination, and psychological security in digital environments.

The broad understanding of private life under Article 8 has gradually expanded to include sexual autonomy, bodily integrity, and protection against intrusive exposure affecting the intimate sphere. In *Söderman v. Sweden* (2013), the Grand Chamber confirmed that sexually intrusive conduct may fall within Article 8 even without the creation or dissemination of images, emphasizing that the core interference lies in the violation of personal autonomy, dignity, and sexual integrity. The Court has likewise consistently recognized psychological integrity and personal dignity as central components of Convention protection. Accordingly, even the threat of dissemination may constitute an interference with Article 8.

Closely connected to sexual privacy is the protection of visual privacy. The Strasbourg Court has repeatedly affirmed that a person's image constitutes an essential aspect of identity protected by Article 8, even when captured in a public space (*Sciacca v. Italy*, 2005; *Von Hannover v. Germany*, 2004). Based on this, we can conclude that visual privacy encompasses individual control over the creation, use, storage, and disclosure of one's image, and that intimate image abuse directly interferes with both visual and sexual privacy because it deprives individuals of meaningful control over intimate aspects of their identity and self-presentation.

Strasbourg Jurisprudence and the Protection of Victims

Although the Strasbourg Court has not yet directly adjudicated cases concerning the non-consensual dissemination of intimate images, its jurisprudence on visual privacy, sexual autonomy, misuse of personal imagery, and psychological integrity provides an important doctrinal foundation for assessing image-based abuse under Article 8 of the ECHR. While none of the relevant judgments concern intimate image abuse in its contemporary digital form, they establish principles governing personal imagery, intrusive observation, and individual control over one's image that are readily applicable to digital victimization (McGlynn et al., 2017; Powell & Henry, 2017).

In *Reklos and Davourlis v. Greece* (2009), the Court held that the unauthorized taking and retention of photographs of a newborn child constituted an interference with private life even though the images had not been publicly disseminated. It emphasized that a person's image forms an important aspect of identity and autonomy protected by Article 8, including the right to determine when and under what conditions that image is created, stored, and used. The judgment confirms that loss of control over one's image may itself amount to an interference with private life.

In *Peck v. United Kingdom* (2003), the Court examined the dissemination of CCTV footage recorded in a public place. Although the applicant had been filmed in public, broadcasting the footage constituted a serious interference with private life because it subjected him to unwanted public exposure and humiliation. The judgment demonstrates that the principal harm may arise from the subsequent dissemination rather than the initial recording.

Similarly, in *Sciacca v. Italy* (2005), the Court found a violation of Article 8 after state authorities disclosed the applicant's photograph during a press conference without adequate justification. The unauthorized use of her image interfered with her personal identity, dignity, and control over her personal imagery.

The protection of sexual integrity under Article 8 was further developed in *Söderman v. Sweden* (2013), where the Grand Chamber confirmed that covert attempts to film an individual in a private setting fall within the scope of Convention protection even without actual recording or dissemination. The Court emphasized that the interference resulted from the intrusion into the applicant's intimate sphere and the resulting vulnerability, fear, and insecurity. Accordingly, even the threat of exposure may engage Article 8 protection.

Taken together, these judgments demonstrate that Article 8 protects not only physical or spatial privacy but also personal autonomy, dignity, psychological integrity, and meaningful control over one's image. Although the Court has not yet addressed intimate image abuse directly, its jurisprudence provides a coherent normative basis for extending Convention protection to contemporary forms of digital victimization, consistent with the Convention's character as a living instrument capable of evolving alongside technological and societal developments (Spano, 2018: 478–480).

Institutional Responses to Digital Victimization

The Strasbourg Court has consistently held that Article 8 of the ECHR imposes both negative obligations requiring states to refrain from unjustified interference with private life and positive obligations requiring effective protection against violations committed by private actors (*X and Y v. Netherlands*, 1985). The central question is whether domestic legal systems provide a legal and institutional framework capable of securing Convention rights in practice (*Evans v. United Kingdom*, 2007; *M.C. v. Bulgaria*, 2003). This approach is particularly significant in cases of intimate image abuse, where threats to autonomy, dignity, sexual integrity, and psychological well-being commonly arise through digitally mediated conduct between private individuals. Positive obligations therefore extend beyond criminalization and require an effective combination of criminal, civil, procedural, and regulatory measures (*X and Y v. Netherlands*, 1985; *M.C. v. Bulgaria*, 2003).

The Court has repeatedly emphasized that victims of harassment and sexually intrusive conduct must have access to effective protection and meaningful legal remedies (*M.C. v. Bulgaria*, 2003). These principles apply directly to intimate image abuse, where victims lose control over highly personal aspects of their identity and may suffer serious psychological, social, and reputational harm. Effective protection should therefore extend beyond the non-consensual dissemination of intimate images to include their coercive creation, possession, attempted acquisition, and threatened disclosure. Civil remedies are equally important, requiring prompt injunctions and effective takedown procedures consistent with the Court's requirement that Convention rights remain practical and effective (*Airey v. Ireland*, 1979).

The protection of private life has become considerably more complex in digital environments characterized by anonymous offending, instantaneous dissemination, cross-platform circulation, and the persistence of unlawful content. In *K.U. v. Finland* (2008), the Court observed that without procedures enabling authorities to identify anonymous online offenders, Article 8 protection risks becoming illusory and ineffective. These concerns are particularly acute in cases of intimate image abuse, where unlawful material may circulate rapidly across jurisdictions and remain accessible despite removal efforts, exposing victims to continuing humiliation, psychological vulnerability, and lasting social stigma.

The preventive dimension of Article 8 further reinforces these positive obligations. Under the Court's doctrine of operational protection, states may be required to take reasonable preventive measures where authorities knew, or ought reasonably to have known, of a serious risk of harm (*Osman v. United Kingdom*, 1998). This reasoning readily extends to digital environments, where the characteristics of online communication make many forms of harm foreseeable. Once intimate material enters digital circulation, institutional responses must act quickly enough to prevent further dissemination and minimize ongoing harm (*Peck v. United Kingdom*, 2003; *Söderman v. Sweden*, 2013). Accordingly, compliance with Article 8 cannot be achieved solely through *ex post* sanctions. Effective protection increasingly depends on rapid content removal procedures, timely protective measures, coordination between competent authorities and digital platforms, and mechanisms to prevent the repeated circulation of intimate material. Delayed intervention may render legal protection ineffective even where formal remedies remain available.

From a victimological perspective, the effectiveness of positive obligations depends on the existence of criminal offenses or formal legal remedies, and victims' ability to obtain timely, accessible, and meaningful protection. This understanding is consistent with the GREVIO's (Group of Experts on Action against Violence against Women and Domestic Violence) recommendation that responses to technology-facilitated violence against women should prioritize victim-centered protection, accessible remedies, and measures preventing secondary victimization (GREVIO, 2021). Victims of intimate image abuse frequently encounter barriers to reporting, victim-blaming, procedural delays, and the continued circulation of intimate material during legal proceedings, thereby aggravating the original harm. As a result, positive obligations under Article 8 therefore require an adequate legislative framework and institutional responses capable of reducing

repeated victimization and mitigating its long-term psychological and social consequences. At the same time, these positive obligations must be balanced against the freedom of expression under Article 10 of the ECHR. The Strasbourg Court has consistently required a fair consideration of competing Convention rights rather than the automatic priority of any single interest.

Platform Responsibility and Technologically Responsive Protection

Emerging forms of synthetic and AI-generated intimate imagery present new challenges for privacy protection under Article 8 of the ECHR. Advances in generative artificial intelligence enable the creation of highly realistic fabricated sexual images capable of causing harm comparable to authentic intimate material. Also, digital platforms have become the primary environment for intimate image abuse, where algorithmic amplification, cross-platform dissemination, and the persistence of digital content significantly reduce victims' control over intimate aspects of their identity.

The ECtHR acknowledged the significance of these technological realities in *K.U. v. Finland* (2008), holding that Article 8 requires states to establish procedures capable of identifying anonymous online offenders. Although the judgment predated contemporary forms of digital abuse, its rationale remains directly applicable. Where anonymity and platform architecture prevent victims from identifying perpetrators or obtaining effective protection, the practical enjoyment of Convention rights may be seriously undermined. Algorithmic recommendation systems, digital copying, and online storage facilitate the repeated circulation of unlawful intimate material, prolonging psychological harm and reinforcing victims' loss of control over their personal identity (*Peck v. United Kingdom*, 2003; *Sciacca v. Italy*, 2005). These characteristics expose the limitations of traditional legal responses. Harmful content may spread across multiple platforms within minutes, while legal remedies often become effective only after the damage has occurred. Digital platforms' recommendation systems, sharing functions, and content moderation practices directly influence the visibility, accessibility, and persistence of unlawful material, making effective platform governance an increasingly important component of privacy protection.

A major regulatory development in this area is the European Union's Digital Services Act (DSA) (2022), which establishes a comprehensive framework

for intermediary responsibility and platform due diligence (Wilman et al., 2024). Rather than imposing a general monitoring obligation, the DSA introduces differentiated due diligence requirements, including notice-and-action procedures, transparency obligations, trusted flagger mechanisms, and systemic risk assessments for very large online platforms. Although it does not mandate automated detection technologies, it permits appropriate technological tools where compatible with fundamental rights and the principle of proportionality. From the perspective of Article 8 of the ECHR, the DSA provides an important comparative model for implementing positive obligations in digital environments through the rapid removal of unlawful content and effective platform responsiveness (Wilman et al., 2024).

The growing recognition of platform responsibility is reflected in the CJEU's case law. In *Glawischnig-Piesczek v. Facebook Ireland* (2019), the CJEU held that platforms may, under certain circumstances, be required to remove unlawful material and prevent the re-uploading of identical or equivalent content. Although the case did not concern intimate image abuse specifically, it confirms that platforms possess the technical capacity to limit the continued dissemination of unlawful material once its existence has been established. The CJEU's broader jurisprudence, including *Google France* (2010), *L'Oréal v. eBay* (2011), and *YouTube/Cyando* (2021), likewise recognizes that intermediaries assume important responsibilities once they acquire actual or legally sufficient knowledge of unlawful activities facilitated through their services. These developments reflect an emerging European approach in which effective privacy protection increasingly depends on coordinated legal and technological responses.

Strengthening platform responsibilities under Article 8 must nevertheless remain compatible with the freedom of expression protected by Article 10 of the ECHR. The ECtHR has consistently emphasized that neither right enjoys automatic priority and that restrictions on online expression must satisfy the requirements of legality, legitimacy, necessity, and proportionality. Accordingly, measures protecting victims of intimate image abuse should operate through transparent procedural safeguards, including effective notice-and-action mechanisms, opportunities to challenge removal decisions where appropriate, and contextual assessments of the unlawfulness of the material.

This balanced approach is reflected in the relevant jurisprudence and the regulatory philosophy of the Digital Services Act. In *Delfi AS v. Estonia* (2015), the ECtHR accepted that intermediary liability may, in certain circumstances,

be compatible with Article 10 where necessary to protect the rights of others. Conversely, in *Magyar Tartalomszolgáltatók Egyesülete and Index.hu Zrt v. Hungary* (2016), it emphasized that liability regimes should not impose disproportionate burdens on lawful online expression. The Court's case law demonstrates that effective protection against intimate image abuse requires a balanced legal framework that reconciles the positive obligations under Article 8 with freedom of expression under Article 10 of the ECHR.

Comparative Approaches and Evolving Standards of Protection

The transnational nature of digital communication presents significant challenges for protecting victims of intimate image abuse. Harmful material may be created in one jurisdiction, disseminated through platforms established in another, and accessed globally within minutes. Anonymity, encrypted communication, and cross-border digital infrastructure complicate the identification of offenders, delay enforcement, and hinder the timely removal of unlawful content, exposing victims to continuing harm and revealing the limitations of purely territorial legal responses (Powell & Henry, 2017).

Comparative legislative developments demonstrate a gradual convergence towards more comprehensive and technologically responsive models of protection. This trend has been reinforced by Directive (EU) 2024/1385 on combating violence against women and domestic violence,⁴ which expressly recognizes technology-facilitated violence and promotes a more coordinated approach to victim protection across Member States. More broadly, these developments reflect the growing recognition that traditional offenses, such as harassment, defamation, and obscenity, are often inadequate to address image-based sexual abuse and digitally mediated privacy violations (Citron & Franks, 2014; McGlynn et al., 2017).

Several jurisdictions have adopted specific legislative frameworks addressing the non-consensual creation, possession, or dissemination of intimate images. In England and Wales, section 66B of the Sexual Offences Act 2003, inserted by section 188 of the Online Safety Act 2023, establishes offences concerning the non-consensual sharing, or threatened sharing, of intimate

⁴ Directive (EU) 2024/1385 of the European Parliament and of the Council of 14 May 2024 on combating violence against women and domestic violence, *Official Journal of the European Union*, OJ L, 2024/1385, 24 May 2024, ELI: <http://data.europa.eu/eli/dir/2024/1385/oj>

photographs or films. Ireland's *Harassment, Harmful Communications and Related Offences Act* (2020) combines criminal liability with expedited civil remedies facilitating the prompt removal of harmful content, while Canada introduced section 162.1 of the Criminal Code (2015), criminalizing the non-consensual publication of intimate images and authorizing judicial orders for content removal and the preservation of electronic evidence. Other legal systems complement criminal-law responses with administrative and regulatory mechanisms addressing the persistence of unlawful online content. Australia's *Online Safety Act 2021* empowers the eSafety Commissioner to issue removal notices and requires online service providers to cooperate in limiting harmful material. Germany's §201a StGB criminalizes the creation, transfer, and dissemination of intimate images violating personal privacy, while Norway's Penal Code §267a similarly prohibits the distribution of sexually offensive or intimate images and provides civil remedies to prevent continuing harm.

Generally, these legal documents demonstrate that contemporary responses to intimate image abuse no longer rely on a single regulatory strategy. Instead, legal systems increasingly combine criminal law, civil remedies, administrative procedures, and platform governance. Criminalization-oriented approaches, exemplified by the United Kingdom and Germany, establish specific criminal offenses targeting the non-consensual creation or dissemination of intimate images. Hybrid models, such as those adopted in Ireland and Norway, combine criminal liability with civil remedies, while Australia emphasizes rapid administrative notice-and-takedown procedures. At the European level, digital regulation complements these mechanisms by imposing due diligence obligations on online intermediaries while preserving procedural safeguards and freedom of expression.

Although the regulatory models mentioned differ in their institutional design, they share the objective of ensuring effective protection in digital environments. Comparative developments demonstrate that safeguarding victims requires legal frameworks combining criminal accountability, civil remedies, administrative intervention, and responsible platform governance capable of responding rapidly to unlawful online dissemination. This comparative evolution reinforces a dynamic interpretation of Article 8 of the ECHR by illustrating the continuing development of states' positive obligations in response to technological change. Despite remaining differences concerning intermediary liability, procedural safeguards, and the balance between privacy and freedom of

expression, the growing convergence among these approaches supports the recognition of intimate image abuse as a distinct form of digital victimization requiring swift, adaptive, and victim-centered legal responses.

Conclusion

This article has demonstrated that intimate image abuse constitutes a serious interference with private life protected under Article 8 of the ECHR and that the existing jurisprudence of the ECtHR already provides a coherent normative foundation for addressing this form of digitally mediated victimization. Although the Convention does not expressly regulate image-based sexual abuse, the Court's evolving interpretation of private life has progressively expanded the protection of autonomy, dignity, sexual integrity, visual privacy, and individual control over personal information. These principles support the conclusion that the non-consensual creation or dissemination of intimate images falls within the scope of Article 8 of the ECHR and may trigger corresponding positive obligations for states.

The analysis further demonstrates that intimate image abuse cannot be effectively addressed through traditional legal categories alone. Despite differences in national legal traditions, an observable convergence has emerged towards more comprehensive models integrating criminal law, civil remedies, administrative procedures, and regulatory obligations applicable to digital intermediaries. Recent European developments, including Directive (EU) 2024/1385 and the Digital Services Act, further illustrate the growing recognition that technology-facilitated forms of gender-based violence require coordinated, adaptive, and victim-centered legal responses. The Strasbourg Court's jurisprudence, together with the regulatory framework established by the Digital Services Act, demonstrates that privacy and freedom of expression should be balanced through context-sensitive legal and institutional mechanisms rather than treated as competing or mutually exclusive values.

Ultimately, the continuing evolution of digital technologies will require further refinement of the Court's jurisprudence concerning states' positive obligations under Article 8 of the ECHR. Nevertheless, the existing Convention framework already provides a sufficiently robust foundation for interpreting intimate image abuse as a serious violation of Convention rights. Future developments

should focus on ensuring that its established principles are translated into practical, effective, and victim-centered mechanisms that protect dignity, autonomy, sexual integrity, and personal security in the digital environment.

References

- Citron, D. K., & Franks, M. A. (2014). Criminalizing revenge porn. *Wake Forest Law Review*, 49(2), 345–391.
- Henry, N., & Beard, G. (2024). Image-based sexual abuse perpetration: A scoping review. *Trauma, Violence, & Abuse*, 25(5), 3981–3998. <https://doi.org/10.1177/15248380241266137>
- Henry, N., Flynn, A., & Powell, A. (2020). *Image-based sexual abuse: A study on the causes and consequences of non-consensual nude or sexual imagery*. Routledge.
- Keller, D. (2018). Internet platforms: Observations on speech, danger, and money. *Hoover Institution, Aegis Series Paper*, No. 1807.
- McGlynn, C., Rackley, E., & Houghton, R. (2017). Beyond ‘revenge porn’: The continuum of image-based sexual abuse. *Feminist Legal Studies*, 25(1), 25–46. <https://doi.org/10.1007/s10691-017-9343-2>
- Paradiso, M. N., Rollè, L., & Trombetta, T. (2024). Image-based sexual abuse associated factors: A systematic review. *Journal of Family Violence*, 39(5), 931–954. <https://doi.org/10.1007/s10896-023-00557-z>
- Powell, A., & Henry, N. (2017). *Sexual violence in a digital age*. Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1057/978-1-137-57674-0>
- Rogers, M. M., Fisher, C., Ali, P., Allmark, P., & Fontes, L. (2023). Technology-facilitated abuse in intimate relationships: A scoping review. *Trauma, Violence, & Abuse*, 24(4), 2210–2226. <https://doi.org/10.1177/15248380221090218>
- Schmidt, F., Varese, F., Larkin, A., & Bucci, S. (2024). The mental health and social implications of nonconsensual sharing of intimate images on youth: A systematic review. *Trauma, Violence, & Abuse*, 25(3), 2158–2172. <https://doi.org/10.1177/15248380231207896>
- Spano, R. (2018). The Future of the European Court of Human Rights—Subsidiarity, Process-Based Review and the Rule of Law. *Human Rights Law Review*, 18(3), 473–494. <https://doi.org/10.1093/hrlr/ngy015>
- Wilman, F., Kalèda, S. L., & Loewenthal, P.-J. (2024). *The EU Digital Services Act*. Oxford University Press.

Legal Documents

Act of 20 May 2005 No. 28 relating to punishment (Norwegian Penal Code), section 267a (Norway). *Lovdata*. Available at: <https://lovdata.no/lov/2005-05-20-28>, accessed 10 July 2026.

Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention), CETS No. 210, adopted by the Committee of Ministers on 7 April 2011 and opened for signature in Istanbul on 11 May 2011. Available at: <https://www.coe.int/en/web/gender-matters/council-of-europe-convention-on-preventing-and-combating-violence-against-women-and-domestic-violence>, accessed 15 July 2026.

Criminal Code, R.S.C. 1985, c. C-46, section 162.1 (Canada). *Justice Laws Website*. Available at: <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/C-46/section-162.1.html>, accessed 12 July 2026.

Directive (EU) 2024/1385 of the European Parliament and of the Council of 14 May 2024 on combating violence against women and domestic violence. *Official Journal of the European Union*, OJ L, 2024/1385, 24 May 2024. Available at: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2024/1385/oj/eng>, accessed 5 July 2026. German Criminal Code (Strafgesetzbuch – StGB), in the version published on 13 November 1998, *Federal Law Gazette I*, p. 3322, as subsequently amended, section 201a (Germany). Available at: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stgb/englisch_stgb.html#p1915, accessed 10 July 2026.

Harassment, Harmful Communications and Related Offences Act 2020, No. 32 of 2020 (Ireland). *Irish Statute Book*. Available at: <https://www.irishstatutebook.ie/eli/2020/act/32/enacted/en/html>, accessed 11 July 2026.

Online Safety Act 2021, No. 76, 2021 (Australia). Federal Register of Legislation. Available at: <https://www.legislation.gov.au/C2021A00076/latest/text>, accessed 10 July 2026.

Regulation (EU) 2022/2065 of the European Parliament and of the Council of 19 October 2022 on a Single Market for Digital Services and amending Directive 2000/31/EC (Digital Services Act). *Official Journal of the European Union*, OJ L 277, 27 October 2022, pp. 1–102. Available at: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2022/2065/oj/eng>, accessed 10 July 2026.

Sexual Offences Act 2003, c. 42, section 66B, as inserted by section 188 of the Online Safety Act 2023, c. 50 (England and Wales). Available at: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2023/50/section/188>, accessed 12 July 2026.

Policy Documents

Group of Experts on Action against Violence against Women and Domestic Violence (GREVIO). (2021). *General Recommendation No. 1 on the Digital Dimension of Violence against Women*. Council of Europe. <https://edoc.coe.int/en/violence-against-women/10643-grevio-general-recommendation-no-1-on-the-digital-dimension-of-violence-against-women.html>, accessed 15 July 2026.

Working Group on Discrimination against Women and Girls. (2025). *Report of the Working Group on Discrimination against Women and Girls* (Report No. A/HRC/59/45). United Nations. Available at: <https://docs.un.org/en/A/HRC/59/45>, accessed 15 July 2026.

Case Law

Airey v. Ireland, no. 6289/73, European Court of Human Rights, 1979.

Evans v. United Kingdom, no. 6339/05, European Court of Human Rights, 2007.

Glawischnig-Piesczek v. Facebook Ireland Limited, Case C-18/18, Court of Justice of the European Union, 2019.

Google France SARL and Google Inc. v. Louis Vuitton Malletier SA, Joined Cases C-236/08 to C-238/08, Court of Justice of the European Union, 2010.

K.U. v. Finland, no. 2872/02, European Court of Human Rights, 2008.

L'Oréal SA and Others v. eBay International AG and Others, Case C-324/09, Court of Justice of the European Union, 2011.

M.C. v. Bulgaria, no. 39272/98, European Court of Human Rights, 2003.

Osman v. United Kingdom, no. 23452/94, European Court of Human Rights, 1998.

Peck v. United Kingdom, no. 44647/98, European Court of Human Rights, 2003.

Pretty v. United Kingdom, no. 2346/02, European Court of Human Rights, 2002.

Reklos and Davourlis v. Greece, no. 1234/05, European Court of Human Rights, 2009.

S. and Marper v. United Kingdom, nos. 30562/04 and 30566/04, European Court of Human Rights, 2008.

Sciacca v. Italy, no. 50774/99, European Court of Human Rights, 2005.

Söderman v. Sweden, no. 5786/08, European Court of Human Rights, 2013.

Von Hannover v. Germany, no. 59320/00, European Court of Human Rights, 2004.

Dušica G. Kovačević Victimization through the Misuse of Private Photographs in the Context of Violations of Article 8 of the European Convention on Human Rights (ECHR)

X and Y v. Netherlands, no. 8978/80, European Court of Human Rights, 1985.

YouTube and Cyando, Joined Cases C-682/18 and C-683/18, Court of Justice of the European Union, 2021.

DUŠICA G. KOVAČEVIĆ*

Viktimizacija zloupotrebom privatnih fotografija u kontekstu povrede člana 8 Evropske konvencije o ljudskim pravima

Rad analizira zloupotrebu intimnih snimaka kao oblik digitalne viktimizacije u okviru člana 8 Evropske konvencije o ljudskim pravima (EKLJP). Predmet rada odnosi se na zaštitu privatnog života, autonomije, dostojanstva i psihološkog integriteta u kontekstu neovlašćenog stvaranja, posedovanja i distribucije intimnog sadržaja u digitalnom okruženju. Cilj rada je da se ispita da li postojeća praksa Evropskog suda za ljudska prava pruža dovoljno koherentan doktrinarni osnov za zaštitu žrtava intimne zloupotrebe slika, kao i da se razmotri obim pozitivnih obaveza država u savremenim digitalnim uslovima.

Analiza se zasniva na praksi Evropskog suda za ljudska prava, relevantnoj sudskoj praksi Suda pravde Evropske unije, uporednopravnim zakonodavnim rešenjima i savremenoj literaturi o seksualnom zlostavljanju putem slika i digitalnoj viktimizaciji. Posebna pažnja posvećena je institucionalnim odgovorima, odgovornosti digitalnih platformi i mehanizmima zaštite koji treba da omoguće efikasno sprečavanje kontinuirane štete i ponovne distribucije intimnog sadržaja.

Rad zaključuje da član 8 EKLJP već pruža značajan doktrinarni osnov za zaštitu žrtava zloupotrebe intimnih snimaka, ali da efikasna zaštita zahteva koordinisane krivičnopravne, građanskopravne, proceduralne i regulatorne mehanizme prilagođene tehnološki posredovanim oblicima viktimizacije.

Ključne reči: zloupotreba intimnih snimaka, digitalna viktimizacija, član 8 EKLJP, seksualno zlostavljanje putem slika, privatnost.

* Dr Dušica G. Kovačević je naučna saradnica na Institutu društvenih nauka u Beogradu.
E-mail: dkovacevic@idn.org.rs, ORCID: 0000-0001-7082-7159

Incel kao ideologija viktimizacije žena

MILICA BOŠKOVIĆ

***R**ad analizira incel fenomen kao savremeni oblik digitalno posredovane mizoginije i razmatra u kojoj meri incel diskurs poseduje elemente ideologije. Polazeći od teorija relativne deprivacije, frustracije–agresije, hegemonijskog maskuliniteta i savremenih modela radikalizacije, rad ispituje kako se individualna iskustva odbacivanja transformišu u kolektivni narativ muške viktimizacije i antifeminističke ugroženosti. Posebna pažnja posvećena je konceptu incel epistemologije, odnosno načinu na koji subjektivno iskustvo marginalizacije dobija status „dokaza“ o navodnoj rodnoj nepravdi unutar zatvorenih online zajednica. Rad obuhvata analizu dokumentovanih incel-inspirisanih napada, institucionalnih bezbednosnih procena i obrazaca komunikacije na forumima. Nalazi ukazuju da incel zajednice razvijaju relativno stabilan sistem uverenja, jasno definisanog neprijatelja i narative koji u pojedinim slučajevima mogu doprineti normalizaciji nasilja. Iako incel nije formalno organizovana ideologija, njegove diskurzivne i emocionalne strukture ukazuju na karakteristike supkulturne ideologije u nastajanju. Rad doprinosi razumevanju veze između rodnih promena, digitalnih eho-okruženja i savremenih oblika mizoginog ekstremizma.*

Ključne reči: incel, mizoginija, ekstremizam, digitalna radikalizacija, rodne studije, incel epistemologija.

Uvod

Fenomen incel zajednice poslednjih godina postao je predmet pojačanog interesovanja, pre svega zbog niza nasilnih incidenata koji su otvorili

* Dr Milica Bošković je redovna profesorka na Fakultetu za diplomatiju i bezbednost, Srbija.
Email: milica.boskovic@fdb.edu.rs. ORCID: 0000-0002-3421-7107.

pitanje da li je reč samo o digitalnoj supkulturi ili o ideološki strukturisanom obliku mizoginog ekstremizma. Iako su pojedinci koji se identifikuju kao „incel“ (eng. *involuntary celibate* – nevoljni celibat) prvobitno predstavljali heterogenu grupu muškaraca koji izražavaju osećanja usamljenosti i socijalne izolacije, savremeni razvoj incel supkulture ukazuje na formiranje sistemizovanog, relativno stabilnog i samoodrživog skupa uverenja koja prevazilaze okvire individualne frustracije (Regehr, 2020). Taj skup uverenja obuhvata specifičnu interpretaciju rodnihi odnosa, percepciju strukturalne nepravde i negativan pogled na žene, posebno u kontekstu seksualnog i emotivnog izbora (Czerwinsky, 2023).

U svom savremenom obliku, incel zajednice funkcionišu kao digitalne supkulture sa izraženom ideološkom komponentom: hijerarhijskim predstavama o privlačnosti i polarizovanom konstrukcijom „privilegovanih“ muškaraca (*Chads* – Alfa muškarci) i žena (*Stacys* – Atraktivne žene) i fatalističkim uverenjem da su individualni neuspesi rezultat nepromenljivih biološko-socijalnih faktora (Johansson Wilén, 2024). Unutar incel diskursa razvijen je i specifičan set kolokvijalnih termina, kao što su *foid* – „ženski humanoid“ (pežorativni izraz za žene), *mentalcel* – „psihološki incel“ (osoba koja se smatra seksualno nepoželjnom zbog svog mentalnog zdravlja), *gymcel* – „fitnes incel“ (osoba koja smatra da ni intenzivan fizički rad na oblikovanju svog tela ne menja njen status), kao i ideologija „Crne pilule“ (*Black Pill*) – fatalističko uverenje da su promene nemoguće i da je seksualna hijerarhija trajno određena (Baele et al., 2019).

Bezbednosne institucije i međunarodne organizacije poslednjih godina upozoravaju na potencijal incel narativa da prerastu u oblik mizoginog ekstremizma i nasilnih akata. Pojedini napadi u Severnoj Americi i Evropi, čiji su učinioci eksplicitno izražavali pripadnost incel ideologiji ili upućivali na njene simbole, ukazuju na mogućnost prelaska od online nasilnog diskursa ka stvarnim aktima nasilja (FBI, 2020). Analize digitalnih platformi pokazuju da se unutar incel zajednica učvršćuju narativi o ženskoj krivici, društvenoj nepravdi prema muškarcima i opravdanosti nasilja, naročito kada su žene označene kao primarne mete frustracije i agresije (OSCE, 2020).

Predmet ovog rada jeste analiza incel fenomena kao savremenog oblika mizoginog ekstremizma i utvrđivanje u kojoj meri incel diskurs poseduje elemente ideologije. Cilj rada je da se, kroz kombinaciju teorijskog pregleda i empirijskih nalaza, razmotri da li incel zajednica predstavlja ideološki

strukturisan narativ koji može podstaći ili legitimisati nasilje nad ženama. Poseban osvrt dat je analizi ključnih pojmova incel supkulture, mehanizama formiranja grupnog identiteta i procesima digitalne radikalizacije koji doprinose normalizaciji mizoginije. Osnovno istraživačko pitanje glasi: u kojoj meri incel fenomen poseduje elemente ideologije koja može doprineti normalizaciji mizoginije i nasilja nad ženama? Dodatno se razmatra i drugo pitanje: kako specifični narativi unutar incel zajednice oblikuju percepcije rodних odnosa i legitimišu agresivne stavove?

Hipoteza rada glasi: Incel diskurs predstavlja reaktivnu interpretaciju rodnih promena, u kojoj se frustracija proizvedena internalizovanim patrijarhalnim standardima ženske atraktivnosti transformiše u narativ o muškoj viktimizaciji i antifeminističkoj ugroženosti.

Ovako postavljena hipoteza polazi od pretpostavke da incel diskurs funkcioniše kao reaktivna interpretacija savremenih rodnih promena, pri čemu se lična frustracija transformiše u narativ o kolektivnoj muškoj viktimizaciji i ugroženosti. U skladu sa kvalitativnim pristupom primenjenim u ovom radu, ova pretpostavka se razmatra kroz analizu ponavljajućih obrazaca značenja unutar incel narativa.

U analitičkom smislu, pažnja je usmerena na tri međusobno povezane dimenzije diskursa. Prva se odnosi na način na koji incel zajednice opisuju standarde ženske atraktivnosti i seksualne hijerarhije. Ispituje se da li se ti standardi predstavljaju kao „prirodni“, biološki determinisani i nepromenljivi, kao i da li se preuzimaju kao istiniti bez kritičkog preispitivanja. Druga dimenzija obuhvata transformaciju individualnog iskustva odbacivanja u kolektivnu kategoriju nepravde, pri čemu se lični neuspeh premešta u širi okvir strukturalne diskriminacije muškaraca. Treća dimenzija odnosi se na interpretaciju feminizma kao uzroka poremećenog rodnog poretka, odnosno na način na koji se feminističke ideje selektivno tumače i uključuju u narativ o muškoj ugroženosti.

Analiza diskursa manifestnih tekstova, rasprava na forumima i dokumentovanih slučajeva nasilja omogućava uvid u to da li se ove tri dimenzije javljaju izolovano ili čine koherentnu narativnu strukturu. Posebno se razmatra da li subjektivno iskustvo marginalizacije dobija status epistemološkog autoriteta - odnosno da li se lična frustracija koristi kao dokaz „istine“ o rodnim odnosima. U tom smislu, fokus nije na kvantifikaciji učestalosti pojedinih stavova, već na razumevanju unutrašnje logike diskursa i njegovih interpretativnih mehanizama. Ovakav kvalitativni i teorijsko-analitički pristup naučno dostupnim

podacima omogućava sagledavanje incel fenomena ne samo kao skupa izolovanih mizoginih izjava, već kao relativno stabilnog sistema značenja u kome se emocionalno iskustvo, rodna hijerarhija i antifeministički narativi međusobno osnažuju. Time se otvara prostor za dublje razumevanje epistemološke strukture incel zajednica i njihove pozicije unutar šireg okvira savremenih rod-nih i digitalnih dinamika.

Korišćena literatura obuhvata naučne radove iz oblasti sociologije, rod-nih studija, psihologije, studija ekstremizma i digitalne komunikacije, kao i izveštaje međunarodnih organizacija i bezbednosnih institucija (Europol, FBI, OSCE). U empirijskom segmentu razmatrani su dokumentovani slučajevi incel-inspirisanih napada, motivacijski obrasci učinilaca i diskursi sadržani u njihovim manifestima ili objavama na društvenim mrežama. Analiza diskursa obuhvatila je identifikovanje ključnih narativnih obrazaca, uključujući koncept ženske krivice, percepciju muške relativne deprivacije, anti-feminističke stavove i fatalistička uverenja o sopstvenoj vrednosti. Posebna pažnja posvećena je digitalnim platformama i forumima gde se ovi narativi najčešće reprodukuju, uz uvažavanje njihovog specifičnog jezičkog koda i kolokvijalnih termina. Takav metodološki pristup omogućava dubinsko razumevanje strukture incel diskursa i njegovih potencijalnih implikacija na rodne odnose i bezbednosni kontekst.

Teorijski pristupi u objašnjavanju nasilja

Razumevanje incel fenomena zahteva sagledavanje socioloških, psiholoških, rod-nih i komunikoloških teorija koje objašnjavaju nasilje, marginalizaciju, rodne odnose i dinamiku digitalnih supkultura. Incel zajednica predstavlja mesto gde se prepliću različiti oblici frustracije, društvenih očekivanja, stigme i digitalne radikalizacije, te se samo pomoću složenog teorijskog pristupa može sagledati zašto se ovaj fenomen razvija i kako generiše obrasce mizoginije.

Klasične teorije nasilja, frustracije i relativne deprivacije

Jedan od najstarijih i najuticajnijih modela za razumevanje nasilja jeste teorija frustracije–agresije (Dollard et al., 1939). Ona polazi od pretpostavke da se agresija javlja kada pojedinac proceni da mu je onemogućeno ostvarenje važnih ciljeva.

U incel diskursu seksualni i emotivni odnosi nisu samo lični cilj, već su shvaćeni kao fundamentalni dokaz muškog uspeha i vrednosti. Izostanak tih odnosa interpretira se kao lični i društveni neuspeh, što generiše frustraciju koja se kanališe u agresivne interpretacije ženskog izbora i seksualne autonomije.

Teorija relativne deprivacije (Gurr, 1970) dodatno objašnjava ovakve obrasce. Ona ukazuje da se agresija često javlja ne zbog objektivnog siromaštva ili manjka resursa, već zbog subjektivne percepcije da drugi poseduju privilegije koje su uskraćene pojedincu. U incel narativu se zato pojavljuju stereotipi poput *Alfa mužjaka* i *Atraktivnih žena* - hiperboličkih figura koje predstavljaju muškarce i žene za koje se veruje da nepravedno uživaju seksualne i društvene benefite. Ovi simbolički akteri stvaraju trajno poređenje u kojem se inceli vide kao obespravljeni, zanemareni i izopšteni.

Opšti model agresije (eng. *General Aggression Model*) (Bushman & Anderson, 2002) dodatno osvetljava emocionalno-kognitivne procese koji mogu voditi nasilju. Ovaj model naglašava da agresija zavisi od interakcije ličnih predispozicija (poput niskog samopoštovanja, depresivnosti, anksioznosti), situacionih faktora (digitalne provokacije, grupne dinamike), kao i interpretacija koje pojedinac gradi o svetu i sopstvenoj poziciji. Incel diskurs utiče upravo na te interpretacije - pojačava osećaj nepravde, normalizuje bes i podstiče uverenje da su žene uzročnici lične patnje.

Stigmatizacija, identitet i samo-kategorizacija u incel zajednicama

Goffmanova teorija stigme (1963) pruža ključni okvir za razumevanje samoidentifikacije unutar incel zajednica. Prema Goffmanu, stigma nastaje kada pojedinac proceni da poseduje atribut koji ga društveno diskredituje. Kod incela taj atribut je percipirana neprivlačnost, socijalna neprilagođenost ili seksualna nepoželjnost. Međutim, umesto da stigma ostane individualna, u digitalnom okruženju ona postaje kolektivna i stabilna društvena kategorija. Lična iskustva odbijanja tumače se kao potvrda opšte biološke zakonitosti, a svaka suprotna činjenica (na primer, postojanje parova koji ne odgovaraju toj hijerarhiji) objašnjava se kao izuzetak ili „iluzija“. Time se individualno iskustvo frustracije pretvara u ideološki okvir koji naturalizuje rodnu nejednakost i prebacuje odgovornost sa društvenih faktora (socijalizacija, komunikacijske veštine, klasni i kulturni obrasci) na „nepromenljive gene“. Upravo ta redukcija kompleksnih društvenih odnosa na biologiju daje incel ideologiji element

biološkog determinizma. Biološki determinizam u incel diskursu funkcioniše kao kognitivno zatvaranje sistema, jer eliminiše mogućnost promene i time stabilizuje identitetsku poziciju žrtve.

U incel zajednicama se zatim formiraju prethodno navedene potkategorije identiteta: *psihološki incel*, *fitnes incel* i *neuro-razvojni incel* (osobe sa neuro-divergentnim osobinama), koje, objašnjene bez adekvatnog empirijskog utemeljenja, kreiraju tri efekta: 1) normalizuju negativne emocije, 2) omogućavaju grupnu pripadnost i 3) učvršćuju fatalističku percepciju sopstvenog stanja.

Taj proces samokategorizacije objašnjen je i teorijom socijalnog identiteta (Tajfel & Turner, 1979), prema kojoj individue traže grupe koje potvrđuju njihov emocionalni doživljaj sveta. U incel supkulturi grupa daje validaciju frustracije i besa, a istovremeno stvara oštar kontrast prema „drugima“ - ženama, atraktivnim muškarcima, društvu. Dokazi ovome nalaze se na registrovanim incel forumima i oličavaju u blogovima i komentarima njihovih korisnika. Pripadnici online incel zajednica svoje objave predstavljaju kao naučno utemeljene i na taj način ubeđuju pripadnike u potpunu ispravnost iznetih „tvrdnji“, čime celokupan narativ dobija i opasnu notu opravdanja za eventualno nasilje. „Muškost“ se u potpunosti definiše u okviru onoga što žene žele, te je upravo to razlog zbog kojeg je moguće izgubiti je. Ona se doživljava kao svojevrsni „pasoš“ koji omogućava pristup društvu, a koji žene, prema ovom shvatanju, mogu oduzeti u svakom trenutku (Johansson Wilén et al., 2024). Upravo Johansson Wilén i saradnici u svom radu, ali i drugi autori kroz objašnjenje razlike između celibata i nevoljnog celibata, ukazuju na opasnost koja se formiranjem potonjeg stvorila prema ženama, a i društvu generalno. U radovima različitih autora je ukazano na važnost razlikovanja incela i mizoginih incela, pri čemu se prvi pojam odnosi na ličnu identifikaciju pojedinca, dok se drugi odnosi na „ideologiju i pokret muške supremacije“ koji za incel položaj okrivljuje i demonizuje žene i feminizam (DiBranco & Kelly, 2023; Johansson Wilén et al., 2024). Ova grupa (mizogeni incel) se razlikuje od prethodno navedenih po tome što svoju celibatsku poziciju i odvojenost od žena doživljava kao nedobrovoljnu, smatrajući je posledicom dominacije žena na „seksualnom tržištu“. Prema njihovom uverenju, „žene pažnju usmeravaju isključivo na površne karakteristike muškaraca, pre svega fizički izgled, pri čemu prednost imaju samo najatraktivniji muškarci u društvu“ (Hart & Huber, 2026: 101).

Online dezinhibicija i radikalizujuće okruženje

Digitalni prostor nije neutralan. Suler (2004) opisuje fenomen online dezinhibicije - tendenciju pojedinaca da na internetu iskazuju agresivnije i ekstremnije stavove nego u offline okruženju, zbog anonimnosti, odsustva socijalnih sankcija i osećaja udaljenosti koji se boravkom u sajber prostoru delimično umanjuje. Incel forumi su posebno pogodni za ovaj efekat: dizajnirani su tako da ohrabruju iskrenost, ispovedanje, ali i brutalnu mizoginiju.

Ovi forumi funkcionišu kao eho-komore (Sunstein, 2001), zatvoreni digitalni prostori gde se mišljenja međusobno pojačavaju, gde je neslaganje retko, a ekstremni stavovi postaju norma. Posledično, incel diskurs postaje „samopotvrđujući“: svaki novi član brzo internalizuje postojeću terminologiju („Crna pilula“, ženski humanoid, alfa/beta, maksimizacija fizičke privlačnosti), emocionalne matrice (ljutnja, zavist, depresija) i narrative (ženska krivica, muška obespravljenost, biološki determinizam).

Incel okruženje svoje korene ima u pokretu za prava muškaraca, koji je počeo da dobija na vidljivosti od druge polovine XX veka. Ovi pokreti su se u značajnoj meri formirali kao reakcija na društvene promene koje su doživljavane kao pretnja tradicionalnoj muškoj dominaciji, sa ciljem njenog očuvanja ili ponovnog učvršćivanja. Širenje interneta otvorilo je nove komunikacione prostore u kojima su se ovi koncepti preoblikovali, intenzivirali i nastavili da se razvijaju, često poprimajući radikalnije oblike. Istraživanja manosphere ukazuju na to da su pokreti poput „Muškarci koji idu svojim putem“ (eng. *Men Going Their Own Way* – MGTOW) i incel zajednice – dobili na značaju i vidljivosti (Ribeiro et al., 2020). Manosfera obuhvata različite grupe, uključujući zajednice zavodnika (eng. *Pick-Up Artists*), aktiviste za prava muškaraca (eng. *Men's Rights Activists*), pokret „Muškarci koji idu svojim putem“ (eng. *Men Going Their Own Way* – MGTOW), takozvane „redpilere“ (eng. *Redpillers*¹) i tradicionalne

¹ Terminologija „red pill“, „blue pill“ i „black pill“ potiče iz popularne kulture (film *The Matrix*), ali je u manosferi dobila specifično ideološko značenje. „Blue pill“ („Plava pilula“) označava osobu koja, prema ovom diskursu, nekritički prihvata dominantne društvene narrative o rodnoj ravnopravnosti i međupolnim odnosima. „Red pill“ („Crvena pilula“) podrazumeva navodno „osvešćivanje“ muškaraca o „stvarnoj prirodi“ rodnih odnosa, koji se tumače kao hijerarhijski i biološki determinisani, uz tvrdnju da su savremeni društveni procesi doveli do privilegovanja žena. „Black pill“ („Crna pilula“) predstavlja radikalizovaniju varijantu ove ideologije, karakterističnu pre svega za incel zajednice, i zasniva se na fatalističkom uverenju da su seksualni i društveni odnosi trajno određeni fizičkim izgledom i genetikom, te da pojedinci koji se nalaze na dnu te hijerarhije nemaju mogućnost promene sopstvenog položaja.

konzervativce (eng. *Tradcons*). Ove grupe povezuje uverenje o rodnim odnosima kao igri nulte sume, prema kojem napredovanje žena i pojačani pravni naponi ka ostvarivanju rodne ravnopravnosti, podstaknuti feminističkim pokretima, dovode do narušavanja navodnog „prirodnog“ rodnog poretka. Manosfera predstavlja „labavu konfederaciju“ (Ging, 2019) blogova, veb-sajtova, foruma i diskusionih niti na društvenim mrežama, na kojima korisnici razmenjuju svoje netolerantne, seksističke i toksične stavove o društvu uopšte, a posebno o maksulinitetu i ženstvenosti. Top of FormBottom of Form

Johansson Wilén (2024) uvodi koncept incel epistemologije - posebnog sistema „znanja“ u kojem se subjektivni osećaji pretvaraju u navodne činjenice. U tom sistemu, neprivlačnost se tumači kao biološki determinizam, ženska autonomija kao agresija, a društvena ravnopravnost kao „muška marginalizacija“. Međusobne veze između incel marginalizacije i znanja koje se proizvodi na incel forumima pokazuju upadljivu sličnost sa argumentima koji se koriste unutar progresivnih pokreta, poput feminističkog i antirasističkog pokreta (Johansson Wilén, 2024: 460).

Rodne teorije i teorija hegemonijskog maskuliniteta

Connellina teorija hegemonijskog maskuliniteta (1995) objašnjava načine na koje se u patrijarhalnim društvima definišu idealni oblici maskuliniteta. Ovaj ideal uključuje dominaciju, seksualnu kompetenciju i emotivnu samostalnost. Incel iskustvo je suprotno od idealnog - muškarci koji sebe vide kao neželjene smatraju se udaljenima od društvenog ideala muškosti, što stvara identitetske krize i osećaj lične inferiornosti.

Messerschmidt (2018) ukazuje da kada muškarci ne mogu da ispune norme hegemonijskog maskuliniteta, oni mogu posegnuti za kompenzacijskim maskulinitetima - oblicima ponašanja i narativa koji služe da povrate osećaj kontrole ili nadmoći. U incel zajednici, mizoginija i rodno motivisani besfunkcionišu kao takav kompenzacijski mehanizam.

Ging (2019) pokazuje da incel mizoginija nije izolovan fenomen, već pripada širem spektru anti-feminističkih i anti-rodnih pokreta koji se intenzivno šire internetom. Ovi narativi počivaju na ideji da su žene previše moćne, da su feminističke politike „poremetile prirodni poredak“, te da su muškarci žrtve modernog društva. Tvrdnja da su žene „previše moćne“ počiva na redukciji kompleksnih društvenih promena na individualni partnerski izbor. Empirijski podaci

o ekonomskim, političkim i simboličkim nejednakostima ne potvrđuju tezu o sistemskoj dominaciji žena, već ukazuju na transformaciju rodni uloga koju deo muškaraca doživljava kao gubitak privilegije, a ne kao realnu marginalizaciju.

Ideološke strukture i radikalizacija

Iako incel ne predstavlja formalno organizovanu strukturu, njegov diskurs pokazuje niz obeležja koja su karakteristična za ekstremističke ideologije. Pre svega, u njemu se jasno konstruiše neprijatelj - žene, feminizam i takozvani „privilegovani“ muškarci predstavljeni su kao simboli nepravde i uzrok muške patnje. Paralelno se razvija narativ kolektivne žrtve, u kome se inceli opisuju kao prirodno i sistemski marginalizovana grupa. Ovakav okvir prati implicitni normativni sistem koji određuje šta se smatra „ispravnim“, „moralnim“ ili „nepravедnim“ u rodni odnosima. Diskurs je dodatno učvršćen specifičnom simbolikom i internom terminologijom - referencama na prethodne napadače, konceptom „Crne pilule“, kao i dehumanizujućim izrazima za žene. U krajnjoj instanci, ovakav ideološki sklop omogućava racionalizaciju nasilja, koje se predstavlja kao navodna i logična posledica rodne nepravde.

Savremeni modeli radikalizacije (Borum, 2011; Neumann, 2013) ističu važnost emocionalnog pritiska, identitetske ugroženosti i „eho-komora“ u procesu usvajanja ekstremnih uverenja. Incel fenomen se uklapa u ovaj model: emocionalna ranjivost i socijalna izolacija čine pojedince sklonijim prihvatanju narativa koji obećava objašnjenje njihove patnje, ali istovremeno normalizuje mržnju. Budući da nisu u mogućnosti da ostvare seksualne odnose, inceli sebe doživljavaju kao genetski inferiorne i isključene iz partnerskog izbora usled preferencija žena prema muškarcima koji se nalaze na vrhu seksualne hijerarhije – alfa muškarcima (Delaney et al., 2024).

Empirijski pokazatelji i manifestacije incel-inspirisanog nasilja

Empirijsko proučavanje incel fenomena pokazuje da se radi o supkulturi koja proizvodi stabilne obrasce komunikacije, ideološke konstrukte i narative koji u određenim slučajevima mogu dovesti do nasilnog ponašanja. Ovaj deo rada predstavlja pregled dokumentovanih napada, institucionalnih reakcija i

analiza sadržaja incel zajednica, uz oslonac na međunarodne baze podataka, akademska istraživanja, policijske izveštaje i studije digitalne radikalizacije.

Epistemologija incela zasniva se na pretpostavci da društvena marginalizacija proizvodi privilegovano znanje. U tom okviru, lično iskustvo odbacivanja, seksualne nepoželjnosti ili etničke i fizičke inferiorizacije ne tumači se kao individualni problem, već kao dokaz sistemske nepravde. Marginalnost se ne doživljava samo kao status, već kao pozicija sa koje se navodno jasnije sagledava „prava priroda“ rodnih odnosa. Upravo ta transformacija ranjivosti u autoritet čini jezgro incel epistemologije.

Drugi važan element jeste konstruisanje zatvorenog sistema tumačenja stvarnosti. Podela na „probuđene“ i „zavedene“ funkcionise kao epistemološka granica: samo oni koji su „uzeli crnu pilulu“ imaju pristup istini. Time se osporava validnost spoljašnjih izvora znanja – medija, akademske zajednice, feminizma – koji se označavaju kao ideološki korumpirani. Znanje se proizvodi unutar zajednice, kroz ponavljanje, potvrđivanje i kolektivno interpretiranje iskustava. Autori u nastojanju da objasne pokušaj (neutemeljenog) epistemološkog opravdanja incel mizoginije i nasilnog narativa, porede začetke ovog pokreta sa vremenom nastajanja feminističkih teorija. Johansson Wilén (2024) povlači paralelu sa feminističkom teorijom stanovišta, ali ne da bi izjednačila te pokrete, već da bi pokazala mimikriju: inceli preuzimaju logiku prema kojoj marginalizovana pozicija proizvodi „dublje“ znanje o društvenim strukturama. U nastojanju da objasne razliku između feminističkih, ali i drugih socioloških ili, pak, bezbednosnih teorija i objašnjenja koje pripadnici incel zajednice plasiraju kao izučena i dokazana, Hart i Huber (2023) ukazuju na ideološke obrasce koji se poklapaju sa modelima radikalizacije: osećaj kolektivne viktimizacije, jasno definisane granice između „nas“ i „njih“, pseudo-biološka opravdanja hijerarhije i normalizacija nasilja u diskursu.

Treći aspekt jeste imitacija naučne racionalnosti. Iako incel diskurs često deluje emocionalno i ogorčeno, on se retorički oslanja na statistike, biološke argumente i grafičke prikaze kako bi se predstavio kao empirijski utemeljen. Carian i saradnici (2024) uvode pojam diskurzivne taktike pozivanja na navodne dokaze radi opravdavanja mizoginih stavova (eng. *evidence-based misogyny*), u kojoj članovi manosfere selektivno koriste statistike, studije, grafikone i naučni jezik kako bi dali privid objektivnosti mizoginim tvrdnjama. Ova praksa stvara utisak objektivnosti i neutralnosti, iako se podaci selektivno

biraju ili pogrešno interpretiraju. Na taj način, mizoginija se ne predstavlja kao predrasuda, već kao „realističan zaključak“ zasnovan na činjenicama.

Konačno, incel epistemologija počiva na logici nulte sume. Ako žene napreduju, muškarci gube; ako postoji rodna ravnopravnost, to znači da su muškarci potisnuti. Takva interpretacija društvenih promena ne dopušta složenost ni međuzavisnost interesa, već proizvodi binarni model sukoba. U tom okviru, znanje nije sredstvo razumevanja sveta, već oružje u borbi za simboličku rehabilitaciju izgubljenog statusa.

Nasilni akti koje su učinili pojedini pripadnici ove zajednice (Costello & Buss, 2023) podstakli su interesovanje istraživača za ovu grupu, ali i aktivirali pažnju međunarodne organizacije na opasnost koju sobom nose. Evropska komisija kroz mrežu *Radicalisation Awareness Network* (RAN) ukazuje da incel fenomen predstavlja rastući bezbednosni i javnozdravstveni izazov, sa jasnim elementima nasilne mizoginije i potencijala za ekstremističku radikalizaciju (RAN, 2021). U ovom izveštaju posebno se naglašava transnacionalni karakter online incel zajednica, njihova povezanost sa masovnim napadima i potreba da se fenomen uključi u okvire prevencije i suzbijanja nasilnog ekstremizma na nivou EU.

Prvi široko prepoznati incel-inspirisani napad dogodio se 2014. godine u Santa Barbari (SAD), kada je Elliot Rodger ubio šest osoba, povredio četrnaest i ostavio manifest i video-poruke u kojima je otvoreno navodio mizoginiju kao motiv (Baele et al., 2019). Rodger je postao simbolička figura u incel zajednici, a izraz *Slediti Rodžera* (napad po uzoru na slučaj Eliota Rodgera - u incel žargonu: *going ER*) koristi se kao referenca na njegov čin.

Drugi ključni slučaj je napad Aleka Minassiana u Torontu (Kanada) 2018. godine, koji je kombijem usmrtio deset ljudi. Pre napada je na svom profilu objavio poziv na „Incel pobunu“, otvoreno pohvalio Rodgera i koristio incel terminologiju. Sud je u obrazloženju naveo mizoginiju kao dominantni motiv (Regehr, 2020).

U Velikoj Britaniji, napad Jake Davisona u Plimutu 2021. godine bio je prvi masovni napad koji je britanska policija povezala sa incel ekstremizmom. Davison je na forumima koristio terminologiju „Crne pilule“, izražavao mržnju prema ženama i snimao video-zapise sa jasno ideološkim elementima (Czerwinsky, 2023).

Međunarodne baze podataka o terorizmu i nasilju (National Consortium for the Study of Terrorism and Responses to Terrorism – START² i National

² <https://www.start.umd.edu>, stranici pristupljeno 03.11.2025.

Center for the Analysis of Violent Crime - NCVAC³) beleže i niz drugih napada koji nose karakteristike incel ideologije: u periodu od 2015. do 2023. godine zabeleženo je više incel-inspirisanih napada u Severnoj Americi i Australiji. U pojedinim slučajevima napadači su pre izvršenja ostavljali poruke o „seksualnoj nepravdi“, dok je kanadska policija jedan napad 2020. godine prvi put kvalifikovala kao terorizam motivisan mizoginijom. U svim ovim slučajevima pojavljuju se identični narativi: percepcija seksualne i društvene nepravde, idealizacija prethodnih napadača, dehumanizacija žena i fatalistički svet pogleda karakterističan za „Crnu pilulu“.

Empirijski dokazi pokazuju da incel-motivisano nasilje nije izolovana anomalija, već reproduktivan obrazac koji se javlja u različitim državama i vremenskim periodima (Hoffman & Ware, 2020).

Kanadska policija (RCMP) je 2020. godine prvi put u istoriji označila incel-motivisani napad kao terorizam motivisan mizoginijom (RCMP, 2020). Ovaj slučaj postavio je presedan u definisanju mizoginije kao ideološkog motiva nasilja. Federalni istražni biro (Federal Bureau of Investigation – FBI) u svojim izveštajima o „nasilnom ekstremizmu usamljenih napadača“ navodi incel kao ideološki motivisan fenomen i opisuje ga kao ideologiju u nastajanju, a sa nasilnim potencijalom (eng. *emerging ideology with violent potential*) (FBI, 2020). Jedinica za analizu ponašanja u okviru FBI (Behavioral Analysis Unit) ukazuje na prepoznatljiv obrazac kombinovanja mizoginije, mentalnih teškoća i digitalne radikalizacije. Europol u izveštajima TE-SAT (Europol, 2022, 2023) svrstava incel narative u kategoriju „rodno motivisani nasilni ekstremizam“ (eng. *gender-based violent extremism*), posebno naglašavajući digitalna eho-okruženja koja mogu podsticati radikalizaciju. OSCE (2020) ukazuje da je mizoginija jedan od najpouzdanijih prediktora savremenog ekstremističkog nasilja, uključujući i nasilje motivisano incel narativima.

Ovi podaci ukazuju da incel ulazi u sferu međunarodno prepoznatih bezbednosnih pretnji.

Analize Johansson Wilén (2024), Czerwinsky (2023), Ribeiro i saradnika (2020) i Ging (2019) ukazuju na postojanje stabilnih obrazaca komunikacije u incel zajednicama: a) Kolektivna krivica - žene se predstavljaju kao uzročnici muških frustracija - motiv je stalno prisutan u diskusijama na forumima (Ging, 2019); b) Biološki determinizam i seksualna hijerarhija - narativ „Crne pilule“ tvrdi

³ <https://www.fbi.gov/how-we-can-help-you/more-fbi-services-and-information/freedom-of-information-privacy-act/departments-of-justice-fbi-privacy-impact-assessments/vicap>, stranici pristupljeno 23.10.2025.

da su privlačnost, seksualna dostupnost i emotivni odnosi unapred određeni biologijom. Ovaj narativ ima status dogme i konstantno se ponavlja (Johansson Wilén, 2024); c) Seksualna ekonomija - stav da žene kontrolišu „seksualno tržište“, dok su inceli „isključeni igrači“, javlja se kao lažna evolucionistička racionalizacija (Czerwinsky, 2023); d) Dehumanizacija žena - koriste se termini poput *ženski humanoid*, *promiskuitetna žena* ili *objekat požude*⁴, koji umanjuju žensku subjektivnost (Farrell et al., 2019); e) Heroizacija nasilja - ER-narativi i glorifikacija prethodnih napadača prisutni su u diskusijama i služe za stvaranje simboličkih figura pobune (Baele et al., 2019); f) Ideološka kohezija - ovi narativi formiraju stabilnu supkulturnu „epistemologiju“ - sistem uverenja koji se zasniva na grupnoj interpretaciji sveta (Johansson Wilén, 2024).

Sve ove pojave potvrđene su i u kvantitativnim analizama velikih skupova podataka incel foruma (Ribeiro et al., 2020).

Incel zajednice okupljaju muškarce koji često imaju zajedničke psihosocijalne karakteristike, ali nijedna od njih pojedinačno ne uzrokuje nasilje. Međutim, njihova kombinacija u specifičnom digitalnom okruženju može biti rizična (Hoffman & Ware, 2020). Studije naglašavaju visoku prevalenciju depresivnosti, anksioznosti i autodestruktivnih misli među incel učesnicima (Tolentino et al., 2014). Izolacija i osećaj „neuspeha“ u odnosima doprinose pronalaženju utehe u incel zajednicama. Istraživanja pokazuju da se mnogi inceli identifikuju kao „žrtve sistema“, što pruža emocionalnu koheziju i legitimise bes (Scaptura & Boyle, 2020). Gill i saradnici (2014) ukazuju da „usamljeni napadači“ (eng. *lone-actor*) često imaju kombinaciju emocionalne krize i ideoloških narativa - obrazac vidljiv u incel slučajevima.

Sinteza empirijskih istraživanja o incel zajednicama ukazuje da proces radikalizacije najčešće započinje ličnim iskustvom frustracije i osećajem socijalne ili partnerske isključenosti. Borum (2011) ovaj trenutak opisuje kao „kognitivno otvaranje“, odnosno fazu u kojoj pojedinac postaje prijemčiv za narative koji nude jednostavna objašnjenja njegove patnje. U digitalnom okruženju, takvi narativi se dodatno učvršćuju unutar zatvorenih komunikacionih krugova, gde se ekstremni stavovi međusobno potvrđuju i normalizuju (Neumann, 2013; Squires & Thompson, 2021).

Kako se identitet grupe konsoliduje, dolazi do postupne dehumanizacije ciljnih kategorija, pre svega žena, što istraživanja prepoznaju kao važan

⁴ U incel diskursu često se koriste derogatorni termini poput *foid* (pogrđni naziv za ženu, izveden iz izraza „female humanoid“), *roastie* (vulgarni izraz za seksualno aktivnu ženu) i *holes* (izraz kojim se žene dehumanizuju i svode na seksualne objekte).

motivacioni faktor nasilja (Farrell et al., 2019). U toj fazi se usvaja i fatalistički pogled na svet, oličen u ideologiji „Crne pilule“, koju Johansson Wilén (2024) opisuje kao epistemologiju bez izlaza, jer negira mogućnost promene i individualne transformacije.

Dalje, pojedinci se sve češće pozivaju na prethodne napadače, modelujući sopstvene narative po uzoru na njih, što je obrazac uočen i kod drugih samostalnih učinilaca ideološki motivisanog nasilja (Hoffman & Ware, 2020). Neposredno pre napada, neretko se ostavljaju digitalne poruke, manifesti ili drugi tragovi koji potvrđuju ideološku motivaciju (Gill et al., 2014). Podaci iz međunarodnih baza nasilnog ekstremizma pokazuju da su incel-inspirisani napadi u najvećem broju slučajeva izvršeni od strane samostalnih učinilaca, uz prisustvo digitalno distribuiranih manifestnih sadržaja (START, 2020).

Kada je reč o Srbiji, potrebno je napraviti razliku između postojanja formalno organizovanih incel zajednica i prisustva incel-srodnog diskursa u digitalnom prostoru. Za sada ne postoje empirijski podaci koji bi ukazivali na institucionalizovane ili registrovane incel grupe u Srbiji u klasičnom smislu organizacije. Međutim, to ne znači da takvi narativi nisu prisutni. Akademski analiza Milanovića (2021) pokazuje da srpski korisnici učestvuju u globalnim online forumima, poput 4chan/pol/⁵ (anonimne međunarodne diskusione platforme namenjene političkim i društvenim temama, koja je poznata po neregulisanim raspravama, širenju kontroverznih sadržaja i prisustvu različitih ekstremističkih i radikalnih ideoloških narativa), gde se reprodukuju obrasci dehumanizacije žena, ideološko uokviravanje ženskog izbora kao uzroka muške frustracije i naturalizacija rodne hijerarhije. Studija ne tvrdi da postoji lokalna incel organizacija, ali potvrđuje da su srpski akteri deo šireg mizoginog i radikalnog digitalnog ekosistema.

Regionalni pregled online radikalizacije koji je izradila Mreža za podizanje svesti o radikalizaciji (*Radicalisation Awareness Network*) pri Evropskoj komisiji (Dukić, 2023) dodatno ukazuje na prisustvo incel-srodnih zajednica i mizoginih narativa na anonimnim platformama na Zapadnom Balkanu. U tom kontekstu Srbija se ne pojavljuje kao izolovan slučaj, već kao deo transnacionalnog digitalnog prostora u kojem ideološki obrasci cirkulišu bez jasnih teritorijalnih granica. Drugim rečima, fenomen se pre može razumeti kao mrežno raspršen i diskurzivno prisutan, nego kao formalno organizovan na nacionalnom nivou.

⁵ <https://boards.4chan.org/pol/>, stranici pristupljeno 03.11.2025.

Najkonkretniji indikatori kolektivnog mizoginog ponašanja u Srbiji dolaze iz istraživačkog novinarstva. Andrić i Milivojević (2023) opisuju lokalno prihvatanje i adaptiranje manosafera narativa, posebno kroz uticaj globalnih antife-minističkih influensera na srpsku publiku. U kasnijem istraživanju iste autorke navode postojanje Telegram kanala sa desetinama hiljada članova koji razmenjuju sintetički kreirane eksplicitne prikaze ženskog tela (Andrić & Milivojević, 2024). Iako se te grupe ne označavaju nužno kao incel, obrasci komunikacije – kolektivna objektifikacija žena, normalizacija ponižavanja i grupna validacija mizoginog sadržaja – pokazuju elemente strukturisane digitalne mizoginije. U tom smislu, čak i bez formalne samodefinicije, mogu se identifikovati ideološki obrasci koji su kompatibilni sa incel epistemologijom.

Stoga se stanje u Srbiji za sada može opisati kao prisustvo incel-srodnih diskursa i mizoginog kolektivnog ponašanja u digitalnom prostoru, ali bez dokaza o jasno organizovanoj, institucionalnoj incel zajednici. Fenomen je fragmentisan, umrežen i pre svega diskurzivan, što ga čini teže vidljivim u formalnim statistikama, ali ne i manje relevantnim za analizu rodno zasnovanog online nasilja i ideološke radikalizacije.

Diskusija: Da li incel prerasta u ideologiju?

Pitanje da li incel predstavlja ideologiju zauzima centralno mesto u savremenim studijama mizoginog ekstremizma. Tradicionalne definicije ideologije podrazumevaju relativno stabilan skup uverenja, normi i vrednosti, postojanje identifikovanog neprijatelja, moralnu logiku koja određuje šta je „pravedno“ i „nepravedno“, kao i potencijal da se utiče na ponašanje pripadnika grupe. Iako incel zajednica nije organizovana, institucionalizovana, niti politički strukturirana, brojni elementi njenog diskursa ukazuju na postojanje ideoloških komponenti karakterističnih za ekstremističke narative (Ging, 2019; Hoffman & Ware, 2020).

Ideološki elementi incel diskursa

Incel zajednica proizvodi relativno koherentan narativni okvir zasnovan na pretpostavci da su muškarci koji se identifikuju kao inceli žrtve strukturalne seksualne i društvene nepravde. Takvo uverenje stvara osećaj kolektivne viktimizacije

i emocionalnog zajedništva, pri čemu lična iskustva odbacivanja dobijaju šire značenje društvene diskriminacije (Scaptura & Boyle, 2020). U tom okviru žene se predstavljaju kao uzrok patnje, jer se tvrdi da biraju isključivo mali broj „privilegovanih“ muškaraca, dok ostale sistematski isključuju iz partnerskog izbora. Ovakva interpretacija reprodukuje ideju da ženska seksualna autonomija predstavlja pretnju muškom identitetu i društvenom statusu (Ging, 2019).

Seksualni odnosi se pritom tumače kao polje nejednake raspodele moći, u kome su muškarci navodno obespravljeni, a žene u poziciji dominacije. Ovaj pogled se često naturalizuje kroz pozivanje na „zakone biologije“, čime se društvene i kulturne promene svode na nepromenljive principe. Kulminaciju takvog fatalističkog tumačenja predstavlja ideologija „Crne pilule“, koja polazi od stava da je hijerarhija privlačnosti unapred određena i da je svaka promena nemoguća, čime se dodatno učvršćuje osećaj bezizlaznosti (Johansson Wilén, 2024).

Ova narativna struktura funkcioniše kao ideološka osnova, jer pruža objašnjenje društvene stvarnosti, definiše krivca i nudi emocionalni okvir. Incel ideologija ne funkcioniše bez jasno identifikovanog neprijatelja. U ovom narativu neprijatelji su: žene, kao simboli navodne nepravde, manipulacije i „seksualnog monopola“; alfa muškarci - muškarci rođeni kao biološki superiorni i društveno privilegovani; feminizam, koji se često predstavlja kao „ideologija koja uništava muškarce“.

Ovakav binarni model „mi“ protiv „njih“ zajednički je ekstremističkim ideologijama (Borum, 2011). Incel narativi definišu šta je „ispravno“ (priznavanje muške superiornosti u seksualnoj ekonomiji) i „neispravno“ (ženska seksualna autonomija). Ova moralna struktura stvara osnovu za racionalizaciju nasilja - žene se ne posmatraju kao pojedinci, već kao kategorija koja zasluhuje kaznu zbog odbijanja. U manifestima napadača (Rodger, Minassian, Davison) prisutna je ideja moralne opravdanosti nasilja kao osвете prema ženama ili društvu. Ova moralna racionalizacija predstavlja tipičnu ideološku strukturu (Hoffman & Ware, 2020).

Prema Hoffmanu i Wareu (2020), mizogini ekstremizam podrazumeva narative systemske mržnje prema ženama koji u određenim okolnostima mogu prerasti u nasilno delovanje. Incel fenomen se uklapa u ovaj analitički okvir jer razvija rodno motivisane interpretacije društvenih odnosa, u kojima se žene predstavljaju kao uzrok muške patnje i simbol navodne nepravde. Takav diskurs prati upotreba dehumanizujućeg jezika, čime se ciljna grupa

simbolički udaljava od moralne zaštite i olakšava racionalizacija agresije. Istovremeno, incel zajednice učvršćuju uverenje o muškoj kolektivnoj žrtvi, proizvode simboličke figure nasilja koje postaju referentne tačke identifikacije, te u digitalnim forumima normalizuju nasilne fantazije i osvetničke narative. Funkcionisanje ovih zajednica unutar zatvorenih komunikacionih okruženja dodatno pojačava negativne emocije i doprinosi samopotvrđujućem ciklusu ogorčenja i radikalizacije.

OSCE (2020) potvrđuje da mizoginija ima direktnu korelaciju sa nasilnim ekstremizmom, a Europol incel svrstava u kategoriju rodno zasnovanog nasilnog ekstremizma. Ovi nalazi ukazuju da incel poseduje ključne obeležja ideologije - iako ne u tradicionalnom, institucionalnom smislu, već kao difuzna, decentralizovana supkulturna ideologija.

U razmatranju incel fenomena nameće se i jedno šire pitanje koje prevazilazi samu digitalnu supkulturu: u kojoj meri je incel narativ paradoksalni proizvod istog rodnog sistema koji kritikuje? Kao autorka smatram da je važno ukazati na to da su savremeni standardi ženske fizičke atraktivnosti – koji u incel diskursu figuriraju kao dokaz ženske „moći“ u seksualnoj hijerarhiji – istorijski oblikovani unutar patrijarhalno-kapitalističkog okvira u kome su mediji, marketing i muški pogled imali dominantnu ulogu. Primat lepote, mladosti i telesne poželjnosti nije nastao spontano, niti kao posledica feminističkih politika, već kroz dugotrajan proces komercijalizacije ženskog tela i normiranja poželjnosti.

U tom kontekstu, određeni segment incel populacije može se posmatrati kao grupa koja internalizuje upravo te standarde kao normu sopstvenog uspeha i vrednosti. Idealizovana slika ženske atraktivnosti, višestruko reprodukovana kroz digitalne platforme i popularnu kulturu, postaje merilo ocekivanja. Kada se proceni da je ostvarivanje socijalnog ili intimnog odnosa sa ženama koje odgovaraju tom idealu nedostižno, frustracija se ne usmerava ka preispitivanju samih standarda, već se transformiše u narativ o kolektivnoj muškoj ugroženosti. Na tom mestu dolazi do epistemološkog obrta: lično iskustvo odbacivanja postaje dokaz sistemske nepravde, a feminizam simbol uzroka te navodne degradacije.

Međutim, ovakav interpretativni okvir ostaje delimično hipotetičan i zahteva dodatnu empirijsku proveru. Diskutabilno je, pre svega, u kojoj meri su incel narativi zaista rezultat internalizacije tržišno proizvedenih standarda atraktivnosti, a u kojoj meri su povezani sa drugim faktorima, poput mentalnog

zdravlja, socijalne izolacije, ekonomskih nejednakosti ili promena u obrascima partnerskih odnosa. Takođe je otvoreno pitanje da li incel diskurs primarno reaguje na medijski konstruisane ideale, ili je reč o dubljem identitetskom konfliktu vezanom za transformaciju hegemonijskih modela maskuliniteta.

Dalja istraživanja bi stoga trebalo sistematski da ispitaju vezu između percepcije standarda ženske atraktivnosti, doživljaja lične inferiornosti i prihvatanja antifeminističkih interpretacija društvenih promena. Posebno bi bilo značajno analizirati da li i u kojoj meri incel učesnici eksplicitno povezuju sopstvenu frustraciju sa medijskim reprezentacijama lepote, kao i kako konstruišu odnos između tržišne kulture i rodne ravnopravnosti. Tek takva empirijska razrada omogućila bi preciznije razumevanje da li incel narativ predstavlja reaktivni proizvod kontradikcija unutar patrijarhalnog sistema ili specifičan oblik ideološke racionalizacije koji nadilazi pitanje standarda atraktivnosti.

Zaključak

Analiza incel fenomena pokazuje da se radi o kompleksnoj pojavi koja obuhvata individualne psihološke faktore, digitalnu komunikaciju, rodnu strukturu društva i savremene oblike ekstremističkih narativa. Iako incel nema formalne ideološke obrise tradicionalnih političkih doktrina, njegova narativna i emocionalna struktura ukazuje da on funkcioniše kao supkulturna ideologija mizoginog ekstremizma. U teorijskom smislu, incel narativi počivaju na konceptima relativne deprivacije, frustracije–agresije, stigmatizacije, hegemonijskog maskuliniteta i radikalizacije u digitalnom okruženju. Ovi koncepti objašnjavaju zašto deo muškaraca pronalazi u incel zajednicama objašnjenje sopstvene patnje, ali i validaciju negativnih emocija prema ženama.

Empirijski podaci pokazuju da su dokumentovani incel napadi tokom poslednje decenije imali jasne ideološke elemente. Učinioci su usvajali incel rečnik, pozivali se na prethodne napadače i ostavljali manifeste, što potvrđuje da incel diskurs može uticati na ponašanje pojedinaca u realnom svetu. Digitalni prostori dodatno intenziviraju ove procese, stvarajući emocionalne i kognitivne uslove za radikalizaciju.

U odnosu na postavljeno istraživačko pitanje, može se zaključiti da incel fenomen poseduje ključne elemente ideologije u supkulturnom i decentralizovanom obliku. Postojanje identifikovanog neprijatelja, narativa kolektivne

viktimizacije, normativnog sistema i simboličkog repertoara potvrđuje da incel diskurs prevazilazi nivo individualne frustracije i poprima oblik strukturisanog tumačenja društvene stvarnosti. Posebno je značajan epistemološki aspekt ovog fenomena. Transformacija lične marginalizacije u navodni dokaz sistem-ske rodne nepravde predstavlja mehanizam stabilizacije incel identiteta. Biološki determinizam, koji se u diskursu predstavlja kao realističan pogled na svet, funkcioniše kao zatvoreni interpretativni okvir koji eliminiše mogućnost promene i učvršćuje poziciju kolektivne žrtve. Na taj način, subjektivno iskustvo postaje kriterijum istine, a spoljašnje kritike se unapred diskvalifikuju.

Konačno, analiza lokalnog konteksta pokazuje da, iako u Srbiji nema dokaza o formalno organizovanoj incel strukturi, postoje diskurzivni obrasci kompatibilni sa globalnim mizoginim narativima. To ukazuje da incel fenomen ne treba posmatrati isključivo kao uvezani bezbednosni problem, već kao deo šire digitalne dinamike u kojoj se rodni antagonizmi reprodukuju kroz transnacionalne komunikacione mreže. Incel fenomen otvara niz pitanja koja prevazilaze samu digitalnu supkulturu – od razumevanja savremenih modela maskuliniteta do načina na koji se frustracija u digitalnom okruženju pretvara u ideološki okvir. Razumevanje incela zahteva interdisciplinarni pristup i jasno prepoznavanje mizoginije kao faktora rizika u savremenim procesima radikalizacije. Incel se može posmatrati kao ideološki okvir u nastajanju, čija snaga ne proizlazi iz organizacione hijerarhije, već iz emocionalne kohezije, digitalne umreženosti i sposobnosti da ličnu frustraciju prevede u kolektivni narativ nepravde. Upravo ta transformacija čini ga relevantnim za analizu savremenih oblika mizoginog ekstremizma i zahteva dalja empirijska i teorijska istraživanja.

Literatura

- Andrić, G., & Milivojević, A. (2023). Endru Tejt: Influencers, "Incels", and copycat misogyny in Serbia. *Balkan Insight*. <https://balkaninsight.com/2023/04/21/endru-tejt-influencers-incels-and-copycat-misogyny-in-serbia/>
- Andrić, G., & Milivojević, A. (2024). 'Undressed' by AI: Serbian women defenceless against deepfake porn. *Balkan Insight*. <https://balkaninsight.com/2024/07/03/undressed-by-ai-serbian-women-defenceless-against-deepfake-porn/>
- Baele, S. J., Brace, L., & Coan, T. G. (2019). From "Incel" to "Saint": Analyzing the violent worldview of Elliot Rodger. *Terrorism and Political Violence*, 31(3), 1–25.

-
- Borum, R. (2011). Radicalization into violent extremism I: A review of social science theories. *Journal of Strategic Security*, 4(4), 7–36.
- Bushman, B. J., & Anderson, C. A. (2002). Violent Video Games and Hostile Expectations: A Test of the General Aggression Model. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 78, 1679–1686. <http://dx.doi.org/10.1177/014616702237649>
- Carian, E. K., DiBranco, A., & Kelly, M. (2024). Intervening in Problematic Research Approaches to Incel Violence. *Men and Masculinities*, 27(5), 533–542. <https://doi.org/10.1177/1097184X231200825>
- Connell, R.W. (1995). *Masculinities*. Berkeley: University of California Press.
- Czerwinsky, M. (2023). Misogynist incels gone mainstream? A critical review of current directions in incel-focused research. *Crime, Media, Culture*, 20(2), 196–217. <https://doi.org/10.1177/17416590231196125>
- Delaney, T. W., Pollet, T. V., & Cook, C. (2024). The mental well-being of involuntary celibates. *Personality and Individual Differences*, 218, 1–4. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2023.112474>.
- Dollard, J., Miller, N. E., Doob, L. W., Mowrer, O. H., & Sears, R. R. (1939). *Frustration and Aggression*. New Haven, CT: Yale University Press. <https://doi.org/10.1037/10022-000>
- Dukić, S. (2023). Online radicalisation in the Western Balkans: Trends and responses. Radicalisation Awareness Network (RAN), European Commission, Directorate-General for Migration and Home Affairs. https://home-affairs.ec.europa.eu/system/files/2023-08/ran_WB_online_radicalisation_in_wb_trends_and_responses_en.pdf
- Europol. (2022). European Union Terrorism Situation and Trend Report (TE-SAT 2022). European Union Agency for Law Enforcement Cooperation. <https://doi.org/10.2813/467703>
- Europol. (2023). European Union Terrorism Situation and Trend Report (TE-SAT 2023). European Union Agency for Law Enforcement Cooperation. <https://www.europol.europa.eu/publication-events/main-reports/european-union-terrorism-situation-and-trend-report-2023-te-sat>
- Farrell, T., Fernandez, M., Novotny, J., Alani, H., & Stevenson, R. (2019). Exploring misogyny across the manosphere: Insights from a computational analysis. *Proceedings of the Web Science Conference* (pp. 1–10). Association for Computing Machinery. <https://doi.org/10.1145/3292522.3326045>
- FBI Behavioral Analysis Unit. (2020). *A Study of Lone Offender Terrorism: Analysis of Lone Offender Terrorism in the United States from 1972 to 2015*. Federal Bureau of Investigation.

- FBI Counterterrorism Division. (2020). *Intelligence Assessment: Emerging Extremist Ideologies and Threats*. Federal Bureau of Investigation.
- Gill, P., Horgan, J., & Deckert, P. (2014). Bombing alone: Tracing the motivations and antecedent behaviors of lone-actor terrorists. *Journal of Forensic Sciences*, 59(2), 425–435. <https://doi.org/10.1111/1556-4029.12312>
- Ging, D. (2019) Alphas, betas, and incels: Theorizing the masculinities of the manosphere. *Men and Masculinities*, 22(4): 638–657. <https://doi.org/10.1177/1097184X17706401>
- Goffman, E. (1963). *Stigma: Notes on the management of spoiled identity*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Gurr, T. R. (1970). *Why men rebel*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Hart, G., & Huber, A. R. (2026). Five Things We Need to Learn About Incel Extremism: Issues, Challenges and Avenues for Fresh Research. *Studies in Conflict and Terrorism*, Taylor & Francis Journals, vol. 49(1), pages 98-114,
- Hoffman, B., & Ware, J. (2020, January 12). Incels: America's newest domestic terrorism threat. *Lawfare*. <https://www.lawfaremedia.org/article/incels-americas-newest-domestic-terrorism-threat>
- Johansson Wilén, E.J. (2024). Incel epistemology: On marginality, experience and legitimization of knowledge. *YOUNG*, 33(5), 459–475. <https://doi.org/10.1177/11033088241295873>
- Johansson Wilén, E., Wemrell, M., & Gunnarsson, L. (2024). Gender knowledge production and epistemology in the incelosphere. *Journal of Gender Studies*. Advance online publication. <https://doi.org/10.1080/09589236.2024.2427192>
- Kelly, M., Rothermel, A.-K., & Sugiura, L. (2024). Victim, violent, vulnerable: A feminist response to the incel radicalisation scale. *Perspectives on Terrorism*, 18(1), 91–119.
- Messerschmidt, J. W. (2018). *Hegemonic masculinity: Formulation, reformulation, and beyond*. Rowman & Littlefield.
- Milanović, B. (2021). „To conclude, women are a mistake”: A study of Serbian user discourse on 4Chan's /pol/ board on women within political ideology. *Nationalism and Ethnic Politics*, 27(2), 193–212. <https://doi.org/10.1080/13537113.2021.1914436>
- NCVAC. (2020). *National Criminal Violent Actors Database – Lone Actor Violence Report*. National Center for the Analysis of Violent Crime. <https://www.fbi.gov/how-we-can-help-you/more-fbi-services-and-information/freedom-of-information-privacy-act/departments-of-justice-fbi-privacy-impact-assessments/vicap?utm>

- Neumann, P. (2013). The trouble with radicalization. *International Affairs*, 89(4), 873–893.
- OSCE. (2020). Understanding the Role of Gender in Preventing Violent Extremism. Organization for Security and Co-operation in Europe.
- RAN - Radicalisation Awareness Network. (2021). Incels: A first scan of the phenomenon (in the EU) and its relevance and challenges for P/CVE. Publications Office of the European Union. <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication>
- Regehr, C. (2020). In(cel)doctrination: How technologically facilitated misogyny moves violence off screens and on to streets. *Violence Against Women*, 26(16), 1–23.
- <https://doi.org/10.1145/2939672.2939778DOI:10.4324/9781003164722-9>
- Ribeiro, H. M., Blackburn, J., Bradlyn, B., De Cristofaro, E., Stringhini, G., Long, S., Greenberg, S., & Zannettou, S. (2020). The Evolution of the Manosphere across the Web. *Proceedings of the International AAAI Conference on Web and Social Media*, 15(1), 196-207. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2001.07600>
- RCMP. (2020). Public Safety Brief: Incel-Motivated Terrorism Classification. Royal Canadian Mounted Police.
- Scaptura, M. N., & Boyle, K. M. (2020). Masculinity Threat, “Incel” Traits, and Violent Fantasies Among Heterosexual Men in the United States. *Feminist Criminology*, 15(3), 278-298. <https://doi.org/10.1177/1557085119896415>
- START. (2020). Global Terrorism Database – Codebook and Annual Summary. National Consortium for the Study of Terrorism and Responses to Terrorism, University of Maryland. <https://www.start.umd.edu>
- Suler, J. (2004). The Online Disinhibition Effect. *Cyberpsychology and Behavior*, 7, 321-326. <http://dx.doi.org/10.1089/1094931041291295>
- Sunstein, C.R. (2001) Republic.com. Princeton University Press.
- Squires, A., & Thompson, R. (2021), Learning the language of health equity. *Research in Nursing & Health*, 44(6), 869-871. <https://doi.org/10.1002/nur.22192>
- Tajfel, H., & Turner, J. C. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. In W. G. Austin, & S. Worchel (Eds.), *The social psychology of intergroup relations* (pp. 33-37). Monterey, CA: Brooks/Cole.
- Tolentino, L. R., Garcia, P. R. J. M., Lu, V. N., Restubog, S. L. D., Bordia, P., & Plewa, C. (2014). Career Adaptation: The Relation of Adaptability to Goal Orientation, Proactive Personality, and Career Optimism. *Journal of Vocational Behavior*, 84(1), 39-48. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2013.11.004>

MILICA BOŠKOVIĆ*

Incel as an Ideology of Women's Victimization

This paper examines the incel phenomenon as a contemporary form of digitally mediated misogyny and explores the extent to which incel discourse exhibits ideological features. Drawing on theories of relative deprivation, frustration–aggression, hegemonic masculinity, and contemporary models of radicalization, the study analyzes how individual experiences of rejection are transformed into a collective narrative of male victimization and anti-feminist grievance. Particular attention is given to the concept of incel epistemology, referring to the way subjective experiences of marginalization are reframed as evidence of systemic gender injustice within closed online communities.

The paper includes an analysis of documented incel-inspired attacks, institutional security assessments, and communication patterns on online forums. The findings suggest that incel communities develop a relatively coherent belief system, clearly defined adversaries, and narratives that, in certain cases, contribute to the normalization of violence. Although incel is not a formally organized ideology, its discursive and emotional structures display characteristics of an emerging subcultural ideology. The paper contributes to a deeper understanding of the relationship between gender transformations, digital echo environments, and contemporary forms of misogynistic extremism. Top of FormBottom of Form

Keywords: incel, misogyny, violence, extremism, online radicalization, gender studies, incel epistemology

* Dr Milica Bošković, is a Full Professor at the Faculty of Diplomatic and Security in Belgrade. E-mail: milica.boskovic@fdb.edu.rs , ORCID: 0000-0002-3421-7107

TEMIDA

2026, vol. 29, br. 2, str. 261-277

ISSN: 1450-6637

DOI: <https://doi.org/10.2298/TEM2602261D>

Pregledni rad

Primljeno: 9.4.2026.

Odobreno za štampu: 30.7.2026.

Skrivene žrtve digitalne kulture: pedagoške strategije za jačanje samopercepcije i digitalne otpornosti adolescentkinja na društvenim mrežama

DRAGANA ĐUROVIĆ RADENović*

NIKOLA DRAGović

*P*redmet ovog rada jeste pedagoško razumevanje samopercepcije adolescentkinja u kontekstu vizuelno orijentisanih društvenih mreža, kao i oblika digitalne viktimizacije koji ih, često neprimetno, pogađaju. Cilj rada je da se, na osnovu kritičkog pregleda i analize savremene domaće i strane literature, artikulišu pedagoške strategije kojima obrazovno-vaspitne ustanove mogu jačati kritičku medijsku pismenost i digitalnu otpornost devojčica. Rad se oslanja na teoriju samoobjektivizacije i teoriju socijalnog upoređivanja, a razvija se kroz nekoliko tematskih celina: pojmovno određenje ključnih koncepata i uzrasnog okvira; teorijsko objašnjenje procesa narušene samopercepcije u digitalnom okruženju; analizu rodno zasnovane digitalne viktimizacije i pojma „skrivenih žrtava“; kritičko preispitivanje teze o „velikom restrukturiranju detinjstva“; osvrt na normativni okvir u Republici Srbiji i na dizajn digitalnih platformi; i sistematizaciju pedagoških implikacija. Glavni zaključci upućuju na to da problem ne leži prevashodno u količini vremena provedenog na mrežama, već u načinu na koji su digitalna okruženja oblikovana i u vrednosnim promenama koje podstiču kod devojčica. Zbog toga se kao delotvoran pokazuje pomak od restriktivnog ka osnažujućem pedagoškom pristupu,

* Dr Dragana Đurović Radenović je predavačica na Akademiji vaspitačko-medicinskih strukovnih studija - Odsek vaspitačkih studija Aleksinac. E-mail: d.djurovic1187@gmail.com, ORCID: 0009-0009-6277-4216

Nikola Dragović je asistent informacionih tehnologija na ITS Visokoj školi za informacione tehnologije. E-mail: nikola.dragovic@iths.edu.rs, ORCID: 0009-0007-1395-7521

Dragana Đurović Radenović, Nikola Dragović Skrivene žrtve digitalne kulture: pedagoške strategije za jačanje samopercepcije i digitalne otpornosti adolescentkinja na društvenim mrežama

koji devojčice osposobljava da kritički čitaju digitalne sadržaje, razumeju logiku njihovog nastanka i plasiranja i izgrade stabilnu, unutrašnje utemeljenu sliku o sebi.

Ključne reči: *samopercepcija adolescentkinja, društvene mreže, samoobjektivizacija, rodno zasnovana digitalna viktimizacija, kritička medijska pismenost, digitalna otpornost.*

Uvod

Odrastanje savremenih generacija devojčica u velikoj se meri odvija u digitalnom okruženju koje je istovremeno prostor komunikacije, učenja, zabave i formiranja identiteta. Vizuelno orijentisane društvene mreže postale su svakodnevni okvir u kojem adolescentkinje predstavljaju sebe, procenjuju druge i, neretko, uče kako da vide sopstveno telo. Upravo se u tom preplitanju razvojnih zadataka adolescencije i logike digitalnih platformi otvara pedagoški relevantno pitanje kojim se ovaj rad bavi: kako digitalna kultura oblikuje samopercepciju devojčica i koje odgovore obrazovanje i vaspitanje na to mogu ponuditi.

Pre nego što se pristupi analizi, potrebno je pojmovno razjasniti nekoliko ključnih izraza, jer se oni u javnom, pa i u stručnom diskursu, često koriste nedosledno. Pod izrazom društvene mreže u ovom radu podrazumevaju se servisi i platforme za društveno umrežavanje u smislu u kojem su ih odredile Boyd i Ellison (2007) – veb zasnovani servisi koji korisnicima omogućavaju da izgrade javni ili polujavni profil, povežu se s drugim korisnicima i pregledaju sopstvenu i tuđu mrežu veza. Iako se u domaćem jeziku odomaćio termin „društvene mreže“, precizniji izraz jeste veb-sajtovi (servisi) za društveno umrežavanje; radi čitljivosti u nastavku koristimo uobičajeni termin, ali s navedenim značenjem. Poseban fokus usmeren je na vizuelno intenzivne platforme, pre svega Instagram i TikTok, budući da one snažnije od tekstualno orijentisanih servisa aktiviraju procese poređenja po izgledu (Fioravanti et al., 2022).

Pojam adolescentkinje takođe zahteva određenje, jer je adolescencija razvojno veoma širok period. Prema određenju Svetske zdravstvene organizacije, adolescencija obuhvata uzrast od 10 do 19 godina. U ovom radu težište je na ranoj i srednjoj adolescenciji, otprilike od 13. do 17. godine – dakle na uzrastu na kojem najveći broj devojčica već poseduje naloge na društvenim mrežama i na kojem su pitanja telesne slike i vršnjačkog prihvatanja posebno

izražena. Kada se, dakle, u nastavku govori o „devojčicama“ i „adolescentkinjama“, misli se prevashodno na ovaj uzrasni okvir.

Za razumevanje narušene samopercepcije značajni su i pojmovi samoobjektivizacije i digitalne viktimizacije. Samoobjektivizacija označava proces u kojem osoba internalizuje perspektivu spoljašnjeg posmatrača i počinje da posmatra sopstveno telo kao objekat čija se vrednost meri estetskim kriterijumima drugih (Fredrickson & Roberts, 1997). Digitalna viktimizacija obuhvata različite oblike ugrožavanja koje pojedinac trpi u digitalnom prostoru - od otvorenih (uvrede, pretnje, neovlašćeno deljenje sadržaja) do suptilnih (isključivanje, estetsko omalovažavanje). Konačno, sintagmu „skrivenih žrtvi“ u ovom radu uvodimo kao analitički pojam kojim označavamo adolescentkinje čija samopercepcija biva narušena u digitalnom okruženju, ali čija viktimizacija ostaje neprepoznata jer se ne uklapa u uobičajenu predstavu o „vidljivoj“ žrtvi nasilja. Pojam je teorijski povezan s konceptom „idealne žrtve“ (Christie, 1986), budući da aktivne korisnice mreža ne odgovaraju stereotipu ranjive, pasivne žrtve, njihova patnja često izmiče institucionalnom prepoznavanju.

Odluka da se analiza usmeri na adolescentkinje ne podrazumeva da dečaci nisu izloženi rizicima digitalnog okruženja - oni jesu, ali kroz delimično drugačije procese (na primer, video-igre, kockanje, izloženost nasilnom sadržaju). Usmerenost na devojčice proizlazi iz same prirode fenomena: teorija samoobjektivizacije razvijena je da bi objasnila iskustva žena i devojaka (Fredrickson & Roberts, 1997), a nalazi dosledno pokazuju da su devojčice u većoj meri izložene poređenju po izgledu, telesnom nezadovoljstvu i suptilnim, po izgledu usmerenim oblicima digitalne agresije (Fioravanti et al., 2022; Perloff, 2014). Reč je, dakle, o istraživačkom opredeljenju da se analiza usmeri na devojčice, dok uporedno sagledavanje rodni razlika u delovanju faktora rizika predstavlja važan pravac budućih istraživanja.

Problem od kojeg se u radu polazi jeste to što se pedagoški odgovor na digitalno posredovane rizike po samopercepciju devojčica najčešće svodi na ograničavanje pristupa i na tehničko rukovanje uređajima, dok razvoj kritičkog, refleksivnog odnosa prema sadržajima ostaje nedovoljno sistematski negovan. Iz toga proizlazi i cilj rada: da se, na osnovu kritičkog pregleda i analize savremene literature, artikuliraju pedagoške strategije kojima obrazovno-vaspitne ustanove mogu jačati kritičku medijsku pismenost i digitalnu otpornost adolescentkinja. Time rad ne pretenduje na empirijsku proveru

uzročnih odnosa, već na teorijsko sistematizovanje postojećih nalaza i na izvođenje implikacija za praksu.

Pedagoško određenje predmeta nije slučajno. Škola je, uz porodicu, jedno od retkih mesta na kojima je moguće sistematski i za sve učenike razvijati sposobnost kritičkog čitanja medijskih poruka. Uloga nastavnika i stručnih saradnika u digitalnom dobu upravo se i proširuje sa posredovanja znanja ka osposobljavanju mladih za promišljeno učešće u digitalnom okruženju. Zato se čitav rad posmatra kroz obrazovno-vaspitnu prizmu, pri čemu se posebna pažnja posvećuje pedagoškim implikacijama zbog njihovog značaja za dalje unapređivanje obrazovno-vaspitne prakse i buduća istraživanja.

Samoobjektivizacija i socijalno upoređivanje u digitalnom kontekstu

Razumevanje uticaja digitalne kulture na samopercepciju devojčica zahteva analizu psiholoških i socioloških procesa koji stoje iza ekrana. U središtu ovog fenomena nalazi se teorija samoobjektivizacije, koju su razvili Fredrickson i Roberts (1997), a koja u digitalnom dobu dobija novu dimenziju. Dok je ranije internalizacija posmatračke perspektive bila vezana pretežno za tradicionalne medije, vizuelno orijentisane platforme učinile su samoobjektivizaciju gotovo neprekidnom i participativnom: devojčica nije samo izložena idealizovanim prikazima, već i sama, kroz odabir, obradu i objavljivanje fotografija, aktivno učestvuje u sopstvenom „uređivanju“.

Ovaj se proces može dodatno objasniti kroz teoriju socijalnog upoređivanja. Festinger (1954) je postavio tezu da ljudi imaju potrebu da procenjuju sopstvene sposobnosti i osobine upoređujući se s drugima; reč je o opštem psihološkom mehanizmu, formulisanom mnogo pre pojave digitalnih platformi. Upravo zbog toga Festingera navodimo kao teorijski izvor samog mehanizma, dok njegovu primenu na društvene mreže dokumentuju savremeni autori. U digitalnom okruženju upoređivanje se, naime, radikalno intenzivira i pomera ka „naviše“: adolescentkinje se ne porede sa stvarnim vršnjakinjama iz neposrednog okruženja, već sa pažljivo odabranim i obrađenim prikazima koji kruže mrežom (Perloff, 2014; Vogel et al., 2014). Eksperimentalna istraživanja potvrđuju da izlaganje idealizovanim prikazima na društvenim mrežama povećava telesno nezadovoljstvo kod mladih, pri čemu poređenje

po izgledu predstavlja ključni posrednički mehanizam (Fioravanti et al., 2022), a ranije studije već su ukazale na povezanost intenzivnog korišćenja mreža i zabrinutosti za sopstveni izgled kod devojčica (Tiggemann & Slater, 2013).

Upotreba filtera i alata za obradu slike dodatno oblikuje ono što devojčice doživljavaju kao „normalan“ izgled. Digitalno doterani prikazi postavljaju standarde koji su biološki nedostižni, ali psihološki obavezujući, jer se percipiraju kao realni i dostižni. Time se stvara trajno nezadovoljstvo sopstvenim telom i pomeranje izvora vrednovanja iz same ličnosti u spoljašnje, nestabilne pokazatelje - broj lajkova, pregleda i komentara.

Način na koji digitalne platforme intenziviraju samonadzor može se razumeti i kroz metaforu „digitalnog panoptikona“, koju izvodimo iz Foucault-ove analize discipline i nadzora (Foucault, 1977). U izvornom, arhitektonskom panoptikonu pojedinac se ponaša disciplinovano jer nikada nije siguran da nije posmatran; u digitalnom okruženju adolescentkinje razvijaju sličan osećaj trajne izloženosti proceni, koji oblikuje njihovu unutrašnju sliku o sebi. Takvo okruženje podstiče selektivnu samoprezentaciju - pažljivo upravljanje utiskom koje je Goffman (1959) opisao još u kontekstu neposredne interakcije, a koje na mrežama postaje stalno i javno. Autentično „ja“ tako biva potisnuto u korist brižljivo građene digitalne persone.

Sociološki, ove procese dodatno rasvetljavaju koncepti nastali u proučavanju umrežene komunikacije. Marwick i boyd (2011) opisuju „kolaps konteksta“ - stapanje različitih publika (vršnjaka, porodice, nastavnika, nepoznatih pratilaca) u jedan nediferenciran auditorijum pred kojim se objava mora „isplanirati“. Senft (2008) uvodi pojam mikro-slavnosti (eng. *micro-celebrity*), strateškog upravljanja sopstvenom vidljivošću, dok Zuboff (2019), u okviru analize „nadzornog kapitalizma“, pokazuje kako se pažnja i lični podaci korisnika sistematski prikupljaju i unovčavaju. U takvom okviru devojčice bivaju podsticane da sopstveni identitet tretiraju kao „lični brend“ namenjen javnoj proceni, pri čemu svaka objava postaje predmet trenutne evaluacije. Izostanak očekivane reakcije neretko se tumači kao lični neuspeh, čime se samopoštovanje eksternalizuje i vezuje za reakcije okruženja.

Poseban izazov predstavlja tehnološki razvoj koji omogućava automatizovanu i gotovo neprimetnu izmenu prikaza stvarnosti. Savremeni filteri ne deluju samo kao vizuelni sloj preko lica, već prikaz prilagođavaju dominantnim estetskim obrascima u realnom vremenu. Oslanjajući se pojam hiperrealnosti, koji razvija Baudrillard (1981), ovaj se fenomen može opisati kao stanje

u kojem devojčica sebe više ne poredi sa poznatim ličnostima ili modelima, već sa idealizovanom, digitalno generisanom verzijom same sebe. Nastaje kognitivni raskorak: „poboljšani“ prikaz na ekranu postaje merilo, dok stvarni odraz u ogledalu postaje izvor nezadovoljstva. Uspon sintetičkih prikaza i takozvanih „AI influenserki“, čiji izgled nije ograničen biološkim zakonitostima, dodatno pomera granice dostižnog. Pedagoški je stoga važno razvijati sposobnost mladih da prepoznaju konstruisanu, statistički oblikovanu prirodu ovih prikaza i da uspostave kritičku distancu prema njima.

Rodno zasnovana digitalna viktimizacija i „skrивene žrtve“

Specifičnost digitalnog doba ogleda se u tome što se vršnjački uticaj iz fizičkog prostora preselio u stalno prisutno virtuelno okruženje. Društvene mreže adolescentkinje izlažu neprekidnom, asimetričnom uvidu vršnjaka u njihov život, čime se rizik od poređenja i procene dodatno pojačava. U tom kontekstu naročitu pažnju zaslužuje rodno zasnovano digitalno nasilje, koje na suptilan način narušava samopercepciju.

Studije Jane (2017) pokazuju da su devojčice češće mete manje vidljivih oblika digitalne agresije - isključivanja iz grupnih razgovora, negativnih komentara na izgled ili neovlašćenog deljenja privatnih sadržaja. Ovakav oblik nasilja predstavlja poseban izazov za prepoznavanje, jer se odvija kroz pasivnu agresiju i estetsko ocenjivanje, pa ga okolina lako previdi. Posledica je razvoj svojevrsne odbrambene samoprezentacije: devojčice prilagođavaju izgled i ponašanje kako bi izbegle kritiku, čime se dodatno udaljavaju od sopstvenih autentičnih potreba. Da je reč o rasprostranjenoj pojavi, a ne o izolovanim incidentima, potvrđuju i rezultati domaćih istraživanja. Prema istraživanjima sprovedenim u Srbiji, znatan udeo učenika izveštava o iskustvu digitalnog nasilja, a Instagram je među srednjoškolcima daleko najzastupljenija platforma (Kuzmanović et al., 2019; Popadić & Kuzmanović, 2016). Osnovne oblike sajber nasilja - vređanje, uznemiravanje, ogovaranje, lažno predstavljanje, isključivanje i proganjanje, sistematizovala je Popović-Čitić (2009) u svom radu, a rasprostranjenost pojave među učenicima srednjih škola u Srbiji potvrđena je i u međunarodno objavljenim studijama (Popović-Čitić et al., 2011).

Različiti oblici digitalnog omalovažavanja ne mogu se razumeti izolovano. Kelly (1988) je pojmom kontinuuma seksualnog nasilja pokazala da različiti

oblici rodno zasnovanog nasilja – od „bezazlenih“ komentara do ozbiljnih zlo-upotreba – čine povezanu strukturu iskustava. Digitalno estetsko omalovažavanje, seksualizovani komentari ili deljenje intimnih sadržaja bez saglasnosti nisu zasebni ispadi, već deo šireg rodnog poretka. Bourdieu (1990) ovom uvidu dodaje pojam simboličkog nasilja: dominantni estetski standardi internalizuju se i prihvataju kao legitimni čak i od strane onih koje pogađaju, pa digitalno promovisani prikazi tela postaju norma za procenu lične vrednosti.

Upravo se ovde pokazuje puna težina pojma „skrivenih žrtava“. Christie (1986) je pokazao da društvo lakše prepoznaje i podržava žrtve koje odgovaraju očekivanoj slici ranjivosti. Adolescentkinje izložene digitalnom nasilju često ne odgovaraju tom obrascu – posebno ako su same aktivne, vidljive korisnice mreža – pa se njihova viktimizacija relativizuje ili im se čak pripisuje deo krivice. Njihova patnja time postaje „nevidljiva“ i za okolinu i za institucije, što dodatno ukazuje na potrebu da se ovoj pojavi posveti veća pažnja u pedagoškoj teoriji i obrazovno-vaspitnoj praksi.

„Veliko restrukturiranje detinjstva“: doprinos i ograničenja jedne teze

U savremenoj raspravi o digitalnoj krizi mladih posebno mesto zauzima knjiga Jonathan Haidt-a *The Anxious Generation: How the Great Rewiring of Childhood Is Causing an Epidemic of Mental Illness* (2024). Haidt postavlja tezu o „velikom restrukturiranju detinjstva“, u kojem je detinjstvo zasnovano na igri u fizičkom svetu zamenjeno detinjstvom zasnovanim na ekranima. On naglašava da taj prelaz nije bio rodno neutralan: dok su se dečaci pretežno okrenuli video-igramama, devojčice su se preselile na društvene mreže, koje su po svojoj prirodi vizuelne i performativne. Iz toga Haidt izvodi tri razloga zbog kojih smatra da su mreže naročito razarajuće za samopercepciju devojčica: vizuelno-socijalno upoređivanje u realnom vremenu, porast relacione agresije koja je postala javna i trajna, te potiskivanje iskustvenog učenja u korist vremena provedenog u „uređivanju sebe“.

Doprinos koji daje Haidt jeste u tome što je na velika vrata vratio pitanje odgovornosti odraslih i institucija i skrenuo pažnju na rodno specifične putanje rizika. Ipak, njegova teza mora biti sagledana i iz kritičke perspektive, budući da je u naučnoj zajednici izazvala brojne polemike.

U prikazu objavljenom u časopisu *Nature*, Odgers (2024) ocenjuje da Haidt-ova argumentacija svoju uverljivost više zasniva na pripovednoj snazi nego na čvrstim empirijskim dokazima o uzročno-posledičnim vezama. Autorka upozorava da istovremeni porast korišćenja digitalnih tehnologija i učestalosti problema mentalnog zdravlja kod mladih ne predstavlja sam po sebi dokaz da između ovih pojava postoji uzročna povezanost. Ovakvo stanovište potvrđuju i rezultati velikih empirijskih istraživanja. Tako su Orben i Przybylski (2019), analizirajući podatke više od 350000 adolescenata, utvrdili da postoji negativna povezanost između korišćenja digitalnih tehnologija i psihološke dobrobiti, ali da je ona veoma slaba. Naime, korišćenje digitalnih tehnologija objašnjava svega oko 0,4% razlika u psihološkoj dobrobiti adolescenata, što ukazuje da je njihov uticaj ograničen i da na osnovu dostupnih empirijskih dokaza nije moguće zaključiti da predstavljaju glavni uzrok sve učestalijih problema mentalnog zdravlja kod mladih.

Osim toga, pitanje smera uzročnosti ostaje otvoreno. Sve je više nalaza koji upućuju na to da mladi koji već imaju teškoće u psihosocijalnom funkcionisanju pokazuju sklonost problematičnijem korišćenju mreža - pri čemu tada nije jasno da li mreže pogoršavaju stanje ili osetljivije osobe drugačije koriste digitalne prostore (Odgers, 2024). Reč je, dakle, o složenom, verovatno dvosmernom odnosu, u kojem su društveni mediji jedan od činilaca, ali ne i jedini ni nužno glavni uzrok. Zbog toga se u ovom radu Haidt-ovi uvidi koriste kao podsticaj za pedagošku raspravu, a ne kao konačna potvrda da su digitalne tehnologije glavni uzrok problema mentalnog zdravlja adolescenata. Polazi se od stanovišta da su razvoj i mentalno zdravlje mladih rezultat složenog međudelovanja individualnih, porodičnih, školskih i društvenih činilaca, zbog čega se izbegavaju jednostavna, jednofaktorska objašnjenja.

Ista kritička pažnja potrebna je i pri razmatranju mera koje se često izvode iz ovakvih teza, pre svega ograničenja ili zabrane upotrebe mobilnih telefona u školama, koje su u pojedinim zemljama uvedene kao odgovor na zabrinutost zbog njihovog uticaja na učenje i mentalno zdravlje učenika. Empirijski nalazi o efektima ovih mera nisu u potpunosti usaglašeni. Tako su Beland i Murphy (2016) u engleskim školama utvrdili blag porast rezultata na ispitima nakon uvođenja zabrane mobilnih telefona, pri čemu je pozitivan efekat bio izraženiji kod učenika sa slabijim prethodnim postignućem, što ukazuje na mogućnost da ovakve mere doprinesu ublažavanju obrazovnih nejednakosti. Istovremeno, pregled 22 studije sprovedene u dvanaest zemalja pokazuje da

su nalazi o uticaju zabrana na školsko postignuće, učenje i mentalno zdravlje različiti i neujednačeni, pri čemu razlike u vrstama zabrana, istraživačkim pristupima i načinima merenja ishoda otežavaju donošenje jasnih i pouzdanih zaključaka i zahtevaju pažljivo razmatranje prilikom njihovog uvođenja u obrazovni sistem (Campbell et al., 2024). Iz pedagoške perspektive, zabrana mobilnih telefona može predstavljati korisnu meru za smanjenje ometajućih uticaja tokom nastavnog procesa, ali sama po sebi nije dovoljna za razvoj digitalne pismenosti, samoregulacije i odgovornog odnosa učenika prema digitalnim tehnologijama. Stoga se pedagoški odgovor ne može zasnivati isključivo na restriktivnim merama, već na njihovom povezivanju sa sistematskim obrazovanjem učenika za bezbedno, kritičko i odgovorno korišćenje digitalnog okruženja.

Pravni i normativni okvir digitalnih platformi u kontekstu zaštite žrtava

Razmatranje rodno zasnovane digitalne viktimizacije ne može biti potpuno bez uvida u normativni okvir koji uređuje zaštitu dece u Republici Srbiji, ali ni bez razumevanja načina na koji su same platforme dizajnirane. Ova dva plana - pravni i tehnološki - neposredno određuju u kojoj meri će „skrивene žrtve“ biti prepoznate i zaštićene, pa se time vraćamo predmetu i cilju rada: pedagoškom razumevanju samopercepcije devojčica i uslova u kojima ona nastaje.

Nacionalni sistem zaštite dece od nasilja počiva na više pravnih i strateških dokumenata. Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja¹ propisuje obavezu škole da obezbedi bezbedno okruženje, dok Poseban protokol za zaštitu dece i učenika od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja u obrazovno-vaspitnim ustanovama (2007) i važeći Pravilnik o protokolu postupanja u ustanovi u odgovoru na nasilje, zlostavljanje i zanemarivanje², preciziraju nivoe intervencije i odgovornosti zaposlenih, uključujući i elektronsko nasilje. Zakon o rodnoj ravnopravnosti³ dodatno obavezuje institucije da preduzimaju mere protiv nasilja i diskriminacije zasnovanih na polu, uključujući digitalne oblike uznemiravanja. Uprkos razrađenom okviru, u praksi digitalno nasilje nad devojčicama često

¹ Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja, Službeni glasnik RS, br. 88/2017, 27/2018 – dr. zakon, 10/2019, 6/2020, 129/2021 i 92/2023.

² Pravilnik o protokolu postupanja u ustanovi u odgovoru na nasilje, zlostavljanje i zanemarivanje, Službeni glasnik RS, br. 11/2024.

³ Zakon o rodnoj ravnopravnosti, Službeni glasnik RS, br. 52/2021.

ostaje u „sivoj zoni“ između privatnog i školskog prostora, naročito kada se ispoljava kroz suptilne oblike socijalnog isključivanja ili estetskog ponižavanja. Na to da normativni okvir bez dosledne primene i međuinstitucionalne saradnje ne daje očekivane rezultate ukazuju i domaće analize položaja žrtava (Milivojević, 2024). Dodatni okvir za razumevanje složenosti digitalnih rizika predstavlja klasifikacija „4C“ (Livingstone & Stoilova, 2021), prema kojoj deca mogu biti izložena štetnim sadržajima, rizičnim kontaktima sa drugim korisnicima, rizičnim oblicima sopstvenog ponašanja u digitalnom okruženju, kao i rizicima koji proizlaze iz načina funkcionisanja samih digitalnih platformi. Ovakav pristup ukazuje da zaštita dece i mladih zahteva istovremeno pedagoške, porodične, institucionalne i regulatorne mere.

Na drugom planu, često izostaje uvid u to da rizik nije samo posledica ponašanja pojedinaca, već i namernog dizajna platformi. Persuazivni dizajn, čije je osnove opisao Fogg (2009), koristi psihološke mehanizme da bi zadržao pažnju korisnika, a takozvani „mračni obrasci“ (emg. *dark patterns*) - obmanjujuća ili manipulativna rešenja korisničkog interfejsa - usmeravaju korisnike ka odlukama koje nisu u njihovom interesu. Ekonomska logika koja stoji iza toga jeste logika unovčavanja pažnje i podataka, koju Zuboff (2019) naziva nadzor-nim kapitalizmom. Regulatorni odgovori na ove pojave tek se uobličavaju: Akt Evropske unije o digitalnim uslugama (Digital Services Act – DSA, Uredba (EU) 2022/2065) u članu 25 zabranjuje oblikovanje i organizovanje korisničkih interfejsa na način koji obmanjuje ili manipuliše korisnicima, odnosno praksu koja se u literaturi najčešće označava kao primena „mračnih obrazaca“. Za obrazovno-vaspitni sistem ovo saznanje je od posebnog značaja, jer ukazuje da zaštita dece i mladih ne može biti zasnovana isključivo na radu sa pojedincima. Pored odgovarajućih regulatornih rešenja, neophodno je razvijati digitalne kompetencije koje će mladima omogućiti da kritički razumeju način funkcionisanja digitalnih platformi i prepoznaju potencijalne rizike njihovog korišćenja.

Pedagoške implikacije: jačanje kritičke medijske pismenosti i digitalne otpornosti

Iz prethodnih analiza proizlazi da pedagoški odgovor na digitalno posredovane rizike po samopercepciju devojčica treba da bude razvojno usmeren. Umesto dominantno restriktivnog pristupa, obrazovno-vaspitna

praksa treba da podstiče osnaživanje, autonomiju, kritičko promišljanje i otpornost dece u digitalnom okruženju. Digitalne platforme danas deluju kao snažni neformalni vaspitači, a mladi u njima nisu samo primaoci, već i aktivni kreatori sadržaja (Kuzmanović et al., 2019; Palfrey & Gasser, 2016). Zbog toga pedagoški fokus treba pomeriti sa ograničavanja pristupa ka razvijanju sposobnosti kritičke analize i refleksije.

Prvi i najvažniji korak jeste ono što ovde nazivamo transformacijom medijske pismenosti. Pod tim ne podrazumevamo tehničku obučenost za rukovanje uređajima i aplikacijama, koja je u domaćoj praksi često i jedino čime se digitalna pismenost iscrpljuje, već razvoj sposobnosti da se razume kako digitalni sadržaji nastaju, po kojoj se logici odabiraju i plasiraju i čijim interesima služe. Konkretno, to znači osposobiti učenice da prepoznaju ulogu filtera i alata za obradu, da razumeju delovanje algoritama koji im kroje sadržaj, kao i komercijalne interese koji stoje iza trendova (UNESCO, 2021). Time učenica prestaje da bude pasivni primalac idealizovanih prikaza i postaje kritički posmatrač - ono što Livingstone i Helsper (2010) opisuju kao digitalnu autonomiju.

Uporedo s tim, važno je jačati unutrašnje izvore samopoštovanja. Bandura (1993) je pokazao koliki je značaj osećaja samoeфикаsnosti za razvoj otpornosti mladih; u digitalnom kontekstu to znači pomoći devojkicama da vrednost zasnuju na sopstvenim sposobnostima i postignućima, a ne na spoljašnjoj validaciji. Savremena pedagogija ovde može posegnuti i za principom telesne neutralnosti: umesto insistiranja na „pozitivnom mišljenju o telu“, koje i dalje izgled stavlja u središte pažnje, delotvornije je usmeriti devojkice na funkcionalnost i sposobnosti tela. Kroz školske radionice i preventivne programe tako se afirmišu vrednosti nezavisne od digitalne potvrde, čime se oslobađaju kognitivni i emocionalni resursi za učenje i stvaralaštvo.

Da ove implikacije ne bi ostale na nivou načela, korisno je sagledati šta se u domaćem kontekstu već primenjuje, a šta nedostaje. Na sistemskom planu, kao primer dobre prakse može se navesti nacionalna platforma „Čuvam te“⁴: ona povezuje škole, centre za socijalni rad, policiju i druge nadležne ustanove u jedinstven sistem prijave i postupanja, ali sadrži i obimne edukativne materijale i onlajn obuke o digitalnom i vršnjačkom nasilju namenjene učenicima, roditeljima i nastavnicima. Vredan resurs predstavlja i priručnik *Digitalno nasilje - prevencija i reagovanje* (Kuzmanović et al., 2016), koji nudi konkretne

⁴ Nacionalna platforma za prevenciju nasilja koje uključuje decu „Čuvam te“. <https://cuvamte.gov.rs>. Stranici pristupljeno 26.06.2026.

radionice i preporuke za postupanje. Na planu stručnog usavršavanja nastavnika, u Katalogu programa stalnog stručnog usavršavanja Zavoda za unapređivanje obrazovanja i vaspitanja postoje programi posvećeni digitalnim kompetencijama nastavnika (npr. u okviru nacionalnog projekta „Digitalna učionica“). Ono što, međutim, i dalje nedostaje jeste sistematsko povezivanje ovih resursa u kontinuiran, uzrasno i rodno osetljiv program kritičke medijske pismenosti, koji bi prevazišao tehnički pristup i ciljano se bavio samopercepcijom, telesnom slikom i rodno zasnovanom digitalnom viktimizacijom. Upravo tu se otvara prostor za doprinos pedagoške struke.

Naposletku, pedagoška odgovornost uključuje i stvaranje sigurnog prostora za razgovor o digitalnom nasilju koje se odvija u ženskim vršnjačkim grupama, kao i saradnju škole s roditeljima i nadležnim službama. Cilj svih ovih mera nije da se devojčice udalje iz digitalnog prostora, već da im se pomogne da ga koriste autentično i promišljeno - kao mesto izražavanja, a ne stalnog takmičenja i samoobjektivizacije.

Zaključak

Predmet ovog rada bilo je pedagoško razumevanje samopercepcije adolescentkinja u kontekstu vizuelno orijentisanih društvenih mreža i oblika digitalne viktimizacije koji ih neprimetno pogađaju, a cilj rada bio je da se identifikuju pedagoške strategije za jačanje njihove kritičke medijske pismenosti i digitalne otpornosti. Na osnovu pregleda i analize savremene domaće i strane literature, može se izvesti nekoliko zaključaka.

Najpre, problem narušene samopercepcije ne leži prevashodno u količini vremena provedenog na mrežama, već u načinu na koji su digitalna okruženja oblikovana i u vrednosnim promenama koje ona podstiču - u pomeranju osnova samovrednovanja sa unutrašnjih ličnih osobina na spoljašnje pokazatelje društvenog prihvatanja, kao što su fizički izgled, reakcije drugih korisnika i popularnost na društvenim mrežama. Zatim, rodno zasnovana digitalna viktimizacija često ostaje neprepoznata jer se „skrivenе žrtve“ ne uklapaju u uobičajenu predstavu o žrtvi, što traži i teorijsku i institucionalnu osetljivost. Treće, iako Haidt-ove teze predstavljaju značajan doprinos savremenoj raspravi o uticaju društvenih mreža, njihovo tumačenje zahteva kritički pristup i uvažavanje međusobnog delovanja brojnih individualnih, porodičnih,

školskih i društvenih činilaca. Konačno, rezultati ove analize ukazuju na potrebu za pomeranjem težišta sa restriktivnih mera na osnažujući pedagoški pristup, zasnovan na razvoju kritičke medijske pismenosti, jačanju stabilnih osnova samopoštovanja i povezivanju postojećih resursa u kontinuiran sistem podrške adolescentkinjama.

Doprinos rada ogleda se u povezivanju pedagoškog razmatranja digitalne kulture sa viktimološkim i rodnim uvidima, kao i sa domaćim normativnim i praktičnim okvirom, čime se ukazuje na mogućnosti unapređenja obrazovno-vaspitnog rada. Na taj način skreće se pažnja na potrebu da se pedagoška praksa prilagodi okolnostima u kojima deca i mladi danas odrastaju i da se prepoznaju iskustva onih koji ostaju manje vidljivi u digitalnom okruženju, kako bi im se pružila odgovarajuća podrška za razvoj samopouzdanja, samopoštovanja i svesti o sopstvenoj vrednosti. Ograničenje rada ogleda se u njegovom teorijskom karakteru, kao i u usmerenosti isključivo na iskustva adolescentkinja. Buduća istraživanja trebalo bi da empirijski provere iznesene pretpostavke i da uporedno ispituju razlike u iskustvima, potrebama i oblicima izloženosti digitalnim rizicima kod devojčica i dečaka.

Literatura

- Bandura, A. (1993). Perceived self-efficacy in cognitive development and functioning. *Educational Psychologist*, 28(2), 117–148. https://doi.org/10.1207/s15326985ep2802_3
- Baudrillard, J. (1981). *Simulacres et simulation*. Paris: Éditions Galilée.
- Beland, L.-P., & Murphy, R. (2016). Ill communication: Technology, distraction & student performance. *Labour Economics*, 41, 61–76. <https://doi.org/10.1016/j.labeco.2016.04.004>
- Bourdieu, P. (1990). *The logic of practice*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- boyd, d. m., & Ellison, N. B. (2007). Social network sites: Definition, history, and scholarship. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 13(1), 210–230. <https://doi.org/10.1111/j.1083-6101.2007.00393.x>
- Campbell, M., Edwards, E. J., Pennell, D., Poed, S., Lister, V., Gillett-Swan, J., Kelly, A., Zec, D., & Nguyen, T.-A. (2024). Evidence for and against banning mobile phones in schools: A scoping review. *Journal of Psychologists and Counsellors in Schools*, 34(3), 242–265. <https://doi.org/10.1177/20556365241270394>

Dragana Đurović Radenović, Nikola Dragović Skrivene žrtve digitalne kulture: pedagoške strategije za jačanje samopercepcije i digitalne otpornosti adolescentkinja na društvenim mrežama

Christie, N. (1986). The ideal victim. In E. A. Fattah (Ed.), *From crime policy to victim policy* (pp. 17–30). London: Palgrave Macmillan.

Festinger, L. (1954). A theory of social comparison processes. *Human Relations*, 7(2), 117–140. <https://doi.org/10.1177/001872675400700202>

Fioravanti, G., Bocci Benucci, S., Ceragioli, G., & Casale, S. (2022). How the exposure to beauty ideals on social networking sites influences body image: A systematic review of experimental studies. *Adolescent Research Review*, 7(3), 419–458. <https://doi.org/10.1007/s40894-022-00179-4>

Fogg, B. J. (2009). A behavior model for persuasive design. In *Proceedings of the 4th International Conference on Persuasive Technology* (Article 40). New York: ACM. <https://doi.org/10.1145/1541948.1541999>

Foucault, M. (1977). *Discipline and punish: The birth of the prison* (A. Sheridan, Trans.). New York: Pantheon Books. (Original work published 1975).

Fredrickson, B. L., & Roberts, T.-A. (1997). Objectification theory: Toward understanding women's lived experiences and mental health risks. *Psychology of Women Quarterly*, 21(2), 173–206. <https://doi.org/10.1111/j.1471-6402.1997.tb00108.x>

Goffman, E. (1959). *The presentation of self in everyday life*. New York: Doubleday.

Haidt, J. (2024). *The anxious generation: How the great rewiring of childhood is causing an epidemic of mental illness*. New York: Penguin Press.

Jane, E. A. (2017). *Misogyny online: A short (and brutish) history*. London: SAGE.

Kelly, L. (1988). *Surviving sexual violence*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Livingstone, S., & Helsper, E. (2010). Balancing opportunities and risks in teenagers' use of the internet: The role of online skills and internet self-efficacy. *New Media & Society*, 12(2), 309–329. <https://doi.org/10.1177/1461444809342697>

Livingstone, S., & Stoilova, M. (2021). *The 4Cs: Classifying online risk to children* (CO:RE Short Report Series on Key Topics). Hamburg: Leibniz-Institut für Medienforschung | Hans-Bredow-Institut (HBI). <https://doi.org/10.21241/ssoar.71817>

Marwick, A. E., & boyd, d. (2011). I tweet honestly, I tweet passionately: Twitter users, context collapse, and the imagined audience. *New Media & Society*, 13(1), 114–133. <https://doi.org/10.1177/1461444810365313>

Odgers, C. L. (2024). The great rewiring: Is social media really behind an epidemic of teenage mental illness? *Nature*, 628(8006), 29–30. <https://doi.org/10.1038/d41586-024-00902-2>

- Orben, A., & Przybylski, A. K. (2019). The association between adolescent well-being and digital technology use. *Nature Human Behaviour*, 3(2), 173–182. <https://doi.org/10.1038/s41562-018-0506-1>
- Palfrey, J., & Gasser, U. (2016). *Born digital: How children grow up in a digital age*. New York: Basic Books.
- Perloff, R. M. (2014). Social media effects on young women's body image concerns: Theoretical perspectives and an agenda for research. *Sex Roles*, 71(11–12), 363–377. <https://doi.org/10.1007/s11199-014-0384-6>
- Popović-Čitić, B. (2009). Vršnjačko nasilje u sajber prostoru. *Temida*, 12(3), 43–62. <https://doi.org/10.2298/TEM0903043P>
- Popović-Čitić, B., Đurić, S., & Cvetković, V. (2011). The prevalence of cyberbullying among adolescents: A case study of middle schools in Serbia. *School Psychology International*, 32(4), 412–424. <https://doi.org/10.1177/0143034311401700>
- Senft, T. M. (2008). *Camgirls: Celebrity and community in the age of social networks*. New York: Peter Lang.
- Tiggemann, M., & Slater, A. (2013). NetGirls: The Internet, Facebook, and body image concern in adolescent girls. *International Journal of Eating Disorders*, 46(6), 630–633. <https://doi.org/10.1002/eat.22141>
- Vogel, E. A., Rose, J. P., Roberts, L. R., & Eckles, K. (2014). Social comparison, social media, and self-esteem. *Psychology of Popular Media Culture*, 3(4), 206–222. <https://doi.org/10.1037/ppm0000047>
- Zuboff, S. (2019). *The age of surveillance capitalism: The fight for a human future at the new frontier of power*. New York: PublicAffairs.

Internet izvori

- Kuzmanović, D., Lajović, B., Grujić, S., & Medenica, G. (2016). *Digitalno nasilje — prevencija i reagovanje*. Beograd: Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije i Pedagoško društvo Srbije. <https://digitalni-vodic.ucpd.rs/resursi/> Stranici pristupljeno 01.04.2026.
- Kuzmanović, D., Pavlović, Z., Popadić, D., & Milošević, T. (2019). *Korišćenje interneta i digitalne tehnologije kod dece i mladih u Srbiji: rezultati istraživanja Dece Evrope na internetu*. Beograd: Institut za psihologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu. https://www.unicef.org/serbia/media/12511/file/koriscenje_interneta_i_digitalne_tehnologije_kod_dece_i_mladih_u_Srbiji.pdf Stranici pristupljeno 04.04.2026.

Dragana Đurović Radenović, Nikola Dragović Skrivene žrtve digitalne kulture: pedagoške strategije za jačanje samopercepcije i digitalne otpornosti adolescentkinja na društvenim mrežama

Milivojević, A. (2024). *Rodno zasnovano digitalno nasilje u Srbiji: pregled trendova*. Beograd: SHARE Fondacija. <https://www.sharefoundation.info/wp-content/uploads/Rodno-zasnovano-digitalno-nasilje-u-Srbiji.pdf> Stranici pristupljeno 01.04.2026.

Popadić, D., & Kuzmanović, D. (2016). *Mladi u svetu interneta: Korišćenje digitalne tehnologije, rizici i zastupljenost digitalnog nasilja među učenicima u Srbiji*. Beograd: Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja. http://www.unicef.rs/wp-content/uploads/2016/09/Mladi_u_svetu_interneta_web.pdf Stranici pristupljeno 30.03.2026.

Poseban protokol za zaštitu dece i učenika od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja u obrazovno-vaspitnim ustanovama (2007). Beograd: Ministarstvo prosvete Republike Srbije. https://www.paragraf.rs/propisi/posebni_protokol_za_zastitu_dece_i_ucenika_od_nasilja_zlostavljanja_i_zanemarivanja_u_obrazovno-vaspitnim_ustanovama.html Stranici pristupljeno 28.03.2026.

Pravilnik o protokolu postupanja u ustanovi u odgovoru na nasilje, zlostavljanje i zanemarivanje (2024). *Službeni glasnik RS*, br. 11/2024. https://www.paragraf.rs/propisi/pravilnik_o_protokolu_postupanja_u_ustanovi.html Stranici pristupljeno 29.03.2026.

UNESCO. (2021). *Media and information literacy curriculum for educators and learners*. Paris: UNESCO Publishing. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000382634> Stranici pristupljeno 26.06.2026.

Uredba (EU) 2022/2065 Evropskog parlamenta i Saveta od 19. oktobra 2022. o jedinstvenom tržištu digitalnih usluga (Akt o digitalnim uslugama). *Službeni list Evropske unije*, L 277. <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2022/2065/oj> Stranici pristupljeno 26.06.2026.

Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja. *Službeni glasnik RS*, br. 88/2017, 27/2018 — dr. zakon, 10/2019, 6/2020, 129/2021 i 92/2023. <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/zakon/2017/88/1/reg> Stranici pristupljeno 27.06.2026.

Zakon o rodnoj ravnopravnosti. *Službeni glasnik RS*, br. 52/2021. <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/zakon/2021/52/1/reg> Stranici pristupljeno 28.06.2026.

Zavod za unapređivanje obrazovanja i vaspitanja. (b.d.). *Katalog programa stalnog stručnog usavršavanja nastavnika, vaspitača i stručnih saradnika*. <https://zuov-katalog.rs> Stranici pristupljeno 27.06.2026.

DRAGANA ĐUROVIĆ RADENović*

NIKOLA DRAGović

Hidden Victims of Digital Culture: Pedagogical Strategies for Strengthening the Self-Perception and Digital Resilience of Adolescent Girls on Social Media

The subject of this paper is the pedagogical understanding of adolescent girls' self-perception in the context of visually oriented social networking sites, together with the forms of digital victimization that affect them in often unnoticed ways. Its aim is to articulate, on the basis of a critical review and analysis of contemporary Serbian and international literature, pedagogical strategies through which educational institutions can strengthen girls' critical media literacy and digital resilience. Drawing on self-objectification theory and social comparison theory, the paper argues that the problem does not lie primarily in the amount of time spent online, but in the way digital environments are designed and in the shifts in value systems they encourage, whereby the sources of self-worth move from within the person toward external, unstable indicators. It examines gender-based digital victimization and the notion of „hidden victims“, critically reconsiders the influential but contested thesis of the „great rewiring of childhood“, and reviews the Serbian normative framework and the design of digital platforms. The paper concludes that an effective pedagogical response requires a shift from a restrictive toward an empowering approach, grounded in the development of critical media literacy, the strengthening of internal sources of self-esteem, and the integration of existing resources into a continuous, age- and gender-sensitive programme.

Keywords: adolescent girls' self-perception, social media, self-objectification, gender-based digital victimization, critical media literacy, digital resilience.

* Dragana Đurović Radenović is a Lecturer at the Academy of Educational and Medical Vocational Studies - Department of Educational Studies in Aleksinac. E-mail: d.djurovic1187@gmail.com, ORCID: 0009-0009-6277-4216

Nikola Dragović is an Assistant of information technologies at the ITS College of Information Technologies. E- Mail: nikola.dragovic@iths.edu.rs, ORCID: 0009-0007-1395-7521

Uloga nasilne viktimizacije u objašnjenju stresa djelatnika zatvorskog sustava

MARTINA PLEŠKO*

IRMA KOVČO VUKADIN

MARTINA LOTAR RIHTARIĆ

*Z*atvorski sustav predstavlja izrazito stresno radno okruženje u kojem su djelatnici izloženi različitim oblicima nasilnih ponašanja, kako među zatvorenicima, tako i od zatvorenika prema osoblju, što doprinosi razvoju stresa. Upravo je stres djelatnika predmet rada, dok se cilj rada odnosi na provjeru modela zahtjevi – resursi posla (Demerouti et al., 2001), s posebnim naglaskom na provjeru značaja nasilne viktimizacije kao jednog od zahtjeva posla u objašnjenju stresa kod djelatnika hrvatskog zatvorskog sustava. U istraživanju, koje je sprovedeno 2023. godine, sudjelovalo je 316 djelatnika hrvatskog zatvorskog sustava. U okviru zahtjeva posla analizirani su radni sati, izloženost fizičkom i verbalnom nasilju, stupanj sigurnosti odjela, percipirana sigurnost na poslu te konflikt posao-obitelj, dok su resursi posla uključivali kvalitetu supervizije i podršku kolega. Hijerarhijska regresijska analiza pokazala je da prediktori uključeni u model objašnjavaju ukupno 35,7% varijanse stresa na poslu, pri čemu su se kao značajniji prediktori među zahtjevima posla pokazali konflikt posao-obitelj, sigurnost na poslu i verbalno nasilje. Prediktori koji predstavljaju resurse posla ne objašnjavaju značajan udio varijanse stresa na poslu.

Ključne riječi: nasilna viktimizacija, stres, djelatnici zatvorskog sustava, model zahtjevi – resursi posla, Hrvatska.

* Martina Pleško je asistentkinja na Sveučilištu u Zagrebu Edukacijsko-rehabilitacijskom fakultetu, Hrvatska. E-mail: martina.plesko@erf.unizg.hr. ORCID: 0009-0004-1136-7809

Dr Irma Kovčo Vukadin je redovna profesorica u trajnom izboru na Sveučilištu u Zagrebu Edukacijsko-rehabilitacijskom fakultetu, Hrvatska. E-mail: irma.kovco.vukadin@erf.unizg.hr. ORCID: 0000-0003-2139-6748

Dr Martina Lotar Rihtarić je redovna profesorica na Sveučilištu u Zagrebu Edukacijsko-rehabilitacijskom fakultetu, Hrvatska. E-mail: martina.lotar.rihtaric@erf.unizg.hr. ORCID: 0000-0003-0666-0299

Uvod

Posao u zatvorskom sustavu (zbog potencijalne izloženosti nasilju) smatra se izuzetno stresnim poslom (Benetti et al., 2025; Blau et al., 1986; Harrell et al., 2022; Konda et al., 2013; Zhang et al., 2024), što rezultira u značajnim troškovima, kako za pojedince, tako i za organizacije, ali i društvo u cjelini (Clements & Kinman, 2021). Posljedice na individualnoj razini očituju se u lošem fizičkom i mentalnom zdravlju djelatnika, na organizacijskoj razini u slabijoj posvećenosti organizaciji i posljedično manjoj radnoj učinkovitosti, bolovanjima, odlascima iz organizacije, a na društvenoj u troškovima individualne i organizacijske razine, kao i slabljenju određene društvene djelatnosti (rehabilitacija i resocijalizacija počinitelja kaznenih djela) (Butler et al., 2019; Clements & Kinman, 2021; Ellison & Jaegers, 2022; Schwartz & Allen, 2024). Visoka razina stresa kod osoblja zatvorskog sustava ne utječe samo na njihovo zdravlje, već i na sigurnost zatvorskog sustava i kvalitetu rehabilitacijskih programa (Denhof et al., 2014).

U suvremenoj literaturi stres se definira na različite načine. Costa i saradnici (2024) navode kako se definicije stresa mogu promatrati na svojevrsnom kontinuumu od definicija temeljenih na konstruktima podražaja i reakcija do onih koje se temelje na interakcijskim aspektima. U interakcijskom smislu, stres se shvaća kao ukupan proces – od suočavanja sa stresnim podražajima u okruženju pa sve do tjelesnih odgovora i povezanih fizioloških promjena, kao i fenomenološkog iskustva stresa. U okviru interakcijskih shvaćanja stresa, važno je navesti transakcijski pristup Lazarusa i Folkmana (1984) koji naglašava da stres proizlazi iz procjene zahtjeva i dostupnih resursa, što je posebno važno u zatvorskom okruženju gdje su zahtjevi visoki, a resursi nerijetko ograničeni.

S obzirom na visoku razinu stresa koja se pripisuje radu u zatvorskom sustavu, ne čudi interes znanstvenika koji se pridaje ovoj temi. Butler i saradnici (2019) navode kako je stres na poslu, uz zadovoljstvo poslom i posvećenost organizaciji, jedna od najistraživanijih tema u literaturi o korekcijskom osoblju. Ne postoji specifičan model koji je razvijen za razumijevanje i objašnjenje stresa djelatnika zatvorskih sustava, no u istraživanjima se u posljednjih nekoliko desetljeća, uz model disbalansa truda i nagrade (eng. *Effort – reward imbalance model* – *ERI*) sve češće koristi model zahtjevi – resursi posla (eng. *Job demand – resources* – *JD-R*) (Costa et al., 2024; Schaufelli & Taris, 2014).

Prema modelu zahtjevi – resursi posla, „bez obzira na specifičnosti pojedine profesije, svi rizični faktori profesionalnog stresa mogu se kategorizirati

u dvije glavne kategorije (zahtjevi posla i resursi) čineći tako sveobuhvatan model koji može biti primijenjen u različitim profesijama" (Bakker & Demerouti, 2007: 312). Zahtjevi posla obuhvaćaju fizičke, psihičke, socijalne i organizacijske aspekte koji od zaposlenika zahtijevaju određenu razinu fizičkog i/ili psihičkog napora, uključujući kognitivne i emocionalne napore, ili vještine, a posljedično su povezani s različitim fiziološkim i/ili psihičkim ishodima. Primjeri koje autori navode su visoki pritisak na poslu, nepovoljno fizičko okruženje i emocionalno zahtjevne interakcije s klijentima te naglašavaju kako se zahtjevi posla, premda ne moraju biti nužno negativni, mogu pretvoriti u stresore na poslu kada njihovo zadovoljavanje zahtijeva veće napore od onih koje zaposlenik može realizirati. Resursi posla odnose se na fizičke, psihičke, socijalne i organizacijske aspekte posla koji su funkcionalni u postizanju radnih ciljeva, smanjuju zahtjeve posla i s njima povezane fiziološke i psihičke ishode ili potiču osobni rast, učenje i razvoj. Bakker i Demerouti (2007) navode kako resursi nisu neophodni samo za nošenje sa zahtjevima posla, već su važni sami po sebi. Prema ovom modelu, stres na poslu može se gledati kao disbalans između zahtjeva i resursa, odnosno kao rezultat velikih zahtjeva i neadekvatnih resursa. U okviru takvog teoretskog razumijevanja, predmet ovog rada je stres djelatnika zatvorskog sustava. Cilj rada odnosi se na provjeru određenih zahtjeva i resursa posla u objašnjenju stresa kod djelatnika hrvatskog zatvorskog sustava, a u okviru modela zahtjevi – resursi posla te s posebnim naglaskom na provjeru značaja nasilne viktimizacije kao jednog od zahtjeva posla. Nasilna viktimizacija, bilo kroz izravne napade ili prijetnje, predstavlja jedan od najsnažnijih stresora u zatvorskom sustavu koji je povezan s povećanim rizikom za posttraumatski stresni poremećaj (PTSP), depresiju i emocionalnu iscrpljenost (Denhof & Spinaris, 2016; Spinaris et al., 2013; Zhang et al., 2024). Usprkos brojnim istraživanjima stresa zatvorskog osoblja, relativno je malo radova koji integriraju nasilnu viktimizaciju u JD-R model, a takva istraživanja posebno nedostaju u hrvatskom kontekstu. Stres kojem su izloženi djelatnici zatvorskog sustava pod utjecajem je brojnih faktora i kontekstualno specifičnih stresora, uključujući, između ostalog, fizičku i socijalnu prirodu zatvorskog okruženja, organizacijsku strukturu ustanove te karakteristike zatvorenika (Costa et al., 2024). U svrhu boljeg razumijevanja korelata stresa na poslu te s obzirom na cilj ovoga rada, u nastavku slijedi prikaz ključnih korelata stresa na poslu grupiranih u tri kategorije: osobna obilježja djelatnika, zahtjevi posla i resursi posla.

Pregled korelata stresa kod djelatnika zatvorskog sustava

U kontekstu osobnih obilježja djelatnika, a s obzirom na rodno uvjetovanu prirodu zatvorskog okruženja (Griffin, 2006), provedena su brojna istraživanja o efektima spola pri objašnjenju stresa korekcijskih službenika (Cheesman Dial et al., 2010), no njihovi rezultati nisu konzistentni. Naime, u nekim studijama nije utvrđena značajna povezanost između spola i stresa na poslu (npr. Carlson et al., 2003; Griffin, 2006; Schiff & Leip, 2018), što potvrđuje i meta-analiza Dowden i Tellier (2004) o prediktorima stresa kod korekcijskih službenika. S druge strane, rezultati pojedinih istraživanja ukazuju na postojanje rodni razlika u doživljaju stresa, bilo na način da ženske službenice iskazuju više razine stresa (npr. Cheesman Dial et al., 2010; Tewksbury & Collins, 2006; Wright & Saylor, 1991), ili pak obrnuto (Keinan & Malach-Pines, 2007). Carlson i saradnici (2003) napominju da se ovakvi nedosljedni rezultati dijelom mogu objasniti različitim načinima operacionalizacije stresa u istraživanjima, u vidu razlika u duljini, sadržaju i konstrukciji korištenih skala.

Neujednačeni rezultati istraživanja mogu se primijetiti i u odnosu na povezanost radnog staža u zatvorskom sustavu i stresa na poslu. Prema nekim istraživanjima (npr. Armstrong & Griffin, 2004; Castle & Martin, 2006; Clemente et al., 2015; Keinan & Malach-Pines, 2007; Paoline et al., 2015) dulji radni staž povezan je s višim razinama stresa, što se objašnjava, između ostalog, akumulacijom stresa te većim odgovornostima tijekom vremena (Armstrong & Griffin, 2004). Također, u pojedinim studijama (npr. Lambert et al., 2020; Steiner & Wooldredge, 2015) nije utvrđena povezanost između stresa i radnog staža, a postoje i studije (npr. Ballin et al., 2021; Schiff & Leip, 2018) koje ukazuju da dugotrajno zaposlenje u kaznenim tijelima može smanjiti razinu stresa, jer službenici s vremenom mogu razviti učinkovitije strategije suočavanja sa stresom na poslu.

Iako se istraživanja u ovome području pretežno orijentiraju na korekcijske službenike (Costa et al., 2024), pripadanje određenoj službi, odnosno odjelu (osiguranja, tretmana, zdravstvene zaštite i slično) jedan je od istraživanih korelata stresa kod djelatnika zatvorskog sustava. Službenici osiguranja obično izražavaju veći stupanj sagorijevanja i simptoma povezanih sa stresom u odnosu na osoblje tretmana i drugo administrativno osoblje (Keinan & Malach-Pines, 2007; Lambert et al., 2020), što nije iznenađujuće s obzirom na karakteristike pojedinih radnih pozicija. Naime, službenici osiguranja provode više vremena u izravnom

kontakta sa zatvorenicima, izloženiji su neposrednoj i posrednoj viktimizaciji te prestanu moraju biti „na oprezu“, što sve doprinosi višim razinama stresa (Keinan & Malach-Pines, 2007). Ipak, istraživanja niti u ovom pogledu nisu jednoznačna. Primjerice, prema istraživanju Armstrong i Griffin (2004) nema razlika u razinama stresa između osoblja osiguranja i tretmana.

U kontekstu zahtjeva posla, jedan od ključnih faktora koji je povezan s visokim razinama stresa djelatnika zatvorskog sustava jest nasilna viktimizacija. Naime, rad u zatvorskom sustavu obilježen je stalnim sigurnosnim rizikom, uključujući posrednu i neposrednu izloženost fizičkom i verbalnom nasilju (Spinaris et al., 2013; Steiner & Wooldredge, 2015). Opaženo i doživljeno nasilje međusobno su povezani, pri čemu opažanje nasilja među zatvorenicima povećava rizik da službenik kaznenog tijela postane žrtva nasilja od strane zatvorenika (Isenhardt & Hostettler, 2016), što se posljedično može odraziti na razvoj simptoma PTSP-a, depresije i emocionalne iscrpljenosti djelatnika (Denhof & Spinaris, 2016; Spinaris et al., 2013; Zhang et al., 2024). Isenhardt i Hostettler (2016) ističu kako je učinak opaženog i doživljenog nasilja posredovan subjektivnim osjećajem sigurnosti djelatnika. U skladu s tim, studije pokazuju da su strah od viktimizacije i percipirana opasnost okoline često snažniji prediktori stresa od objektivne viktimizacije (Isenhardt & Hostettler, 2016; Steiner & Wooldredge, 2015). Većina provedenih istraživanja u okviru JD-R modela nije uključivala nasilnu viktimizaciju, već se fokusirala na strah od viktimizacije na poslu, koju Gordan i Baker (2017) definiraju kao osjećaj izloženosti riziku od povrede na radnom mjestu. U odnosu na strah od viktimizacije (Lambert et al., 2018; Lambert et al., 2020; Otu et al., 2018), kao i u odnosu na sigurnosne prijetnje, uključujući izloženost posrednom i neposrednom fizičkom i verbalnom nasilju, prijetnje te rad s visokorizičnim zatvorenicima, istraživanja pokazuju da su navedeni faktori među najdosljednijim stresorima u zatvorskom sustavu (Armstrong & Griffin, 2004; Benetti et al., 2025; Brewer & Whiteside, 2012; Lambert et al., 2020; Steiner & Woolderdge, 2015).

U okviru sigurnosnih uvjeta rada, stupanj sigurnosti ustanove, unatoč njegovoj slabijoj povezanosti sa stresom (Dowden & Tellier, 2004), razmatra se kao relevantan faktor stresa zatvorskih djelatnika. Istraživanja (npr. Armstrong & Griffin, 2004; Steiner & Woolderdge, 2015) pokazuju da korekcijski službenici zaposleni u ustanovama višeg stupnja sigurnosti izvještavaju o lošijem zdravstvenom stanju te višim razinama stresa u odnosu na kolege iz kaznenih tijela niže sigurnosti, što je, između ostaloga, povezano sa karakteristikama

zatvorenika (Armstrong & Griffin, 2004). Drugim riječima, u usporedbi sa kaznenim tijelima maksimalnog i srednjeg stupnja sigurnosti, u ustanovama minimalnog stupnja sigurnosti obično su smješteni manje rizični zatvorenici (Steiner & Woolderdge, 2015), što se odražava na radne zahtjeve i sigurnosne rizike sa kojima se susreću djelatnici.

Kako bi se osigurala neprekidna, 24-satna sigurnost kaznenih tijela, a uslijed nedostatka osoblja i prenaseljenosti ustanova, korekcijski službenici nerijetko rade prekovremene sate (Akoensi & Annor, 2021). Produljeno radno vrijeme, prekovremeni radni sati te dodatne smjene bez adekvatne naknade prepoznati su kao zahtjevi posla povezani s većim razinama stresa i sagorijevanja kod zatvorskih djelatnika (Finney et al., 2013; Keinan & Malach-Pines, 2007; Steiner & Woolderdge, 2015). Ipak, Dowden i Tellier (2004) navode kako je malo dokaza o tome da prekovremeni rad neposredno utječe na stres službenika. Neminovno je da se prekovremeni radni sati odražavaju na privatne aspekte života zatvorskih službenika, osobito na obiteljsko funkcioniranje. Kada zahtjevi posla i zahtjevi obiteljskog života nisu međusobno usklađeni, odnosno kada se opterećenja prelijevaju iz jednog domena u drugi, dolazi do sukoba posao-obitelj (Lambert et al., 2006), koji je nerijetko prepoznat kao snažan prediktor stresa među djelatnicima zatvorskog sustava (npr. Armstrong et al., 2015; Griffin, 2006; Lambert et al., 2006; Liu et al., 2017).

Jedan od najsnažnijih resursa za koji se dosljedno pokazuje da je povezan s nižim razinama stresa među djelatnicima zatvorskog sustava jest kvalitetna supervizija (Armstrong et al., 2015; Lambert et al., 2018; Steiner & Wooldredge, 2015), koja može olakšati suočavanje sa izazovima posla te umanjiti njegove nepovoljne učinke (Brough & Williams, 2007). I u studijama koje su se bavile provjerom JD-R modela u zatvorskom kontekstu, a u odnosu na stres i sagorijevanje službenika, supervizija se pokazala kao najučestaliji resurs unutar zatvorskog okruženja koji pozitivno utječe na stres i sagorijevanje službenika, odnosno smanjuje njihov intenzitet (Lambert et al., 2018; Lambert et al., 2020; Otu et al., 2018; Sygit-Kowalkowska et al., 2023).

Podrška kolega također je prepoznata kao važan resurs u zatvorskom sustavu, no istraživanja o njejoj povezanosti s razinama stresa kod djelatnika ne daju jednoznačne rezultate. Tako, istraživanje Armstrong i Griffin (2004) ukazuje na to da podrška kolega doprinosi smanjenju stresa te su rezultate u tom smjeru dobili i Clements i Kinman (2021) provjerom JD-R modela. S druge strane, neke od studija provjere modela zahtjevi – resursi posla sugeriraju da podrška kolega nije

značajno povezana sa stresom i sagorijevanjem službenika zatvorskog sustava (Lambert et al., 2018; Lambert et al., 2020; Lambert et al., 2024; Otu et al., 2018).

Metodološki okvir istraživanja

Predmet, cilj i hipoteze istraživanja

Rezultati dosadašnjih istraživanja koja se bave prediktorima stresa zaposlenika u zatvorskom sustavu neujednačeni su, stoga je cilj ovog istraživanja, u okviru modela zahtjevi – resursi posla (Demerouti et al., 2001), ispitati doprinos određenih zahtjeva i resursa posla u objašnjenju stresa djelatnika hrvatskog zatvorskog sustava, s posebnim naglaskom na provjeru značaja nasilne viktimizacije kao jednog od zahtjeva posla. Primjena ovog modela u zatvorskom okruženju polazi od toga da rad u zatvorskom sustavu uključuje specifične zahtjeve i resurse (Otu et al., 2018). Kada ispunjavanje zahtjeva posla zahtijeva veće napore od onih koje zaposlenik može realizirati, zahtjevi posla mogu se pretvoriti u stresore i doprinijeti povećanju stresa na poslu (Schaufeli & Taris, 2014). U skladu s navedenim, pretpostavili smo da će zahtjevi posla (radni sati, izloženost fizičkom i verbalnom nasilju, stupanj sigurnosti odjela, percipirana sigurnost na poslu, konflikt posao-obitelj) biti značajni prediktori stresa kod djelatnika hrvatskog zatvorskog sustava (hipoteza 1). Sa druge strane, prema modelu, resursi posla mogu ublažiti negativne učinke zahtjeva posla i doprinijeti očuvanju psihološke dobrobiti zaposlenika (Bakker & Demerouti, 2007). Shodno tome, pretpostavili smo da će resursi posla (kvalitetna supervizija, podrška kolega) doprinijeti smanjenju razine stresa kod djelatnika hrvatskog zatvorskog sustava (hipoteza 2).

U dosadašnjim istraživanjima naglasak se većinom stavljao na korekcijske službenike, no Costa i saradnici (2024) naglašavaju važnost obuhvaćanja svih djelatnika zatvorskog sustava, s obzirom na to da svi oni „imaju potencijal“ za stres. Slijedom navedenog, u ovom radu obrađuje se tema stresa kod djelatnika zatvorskog sustava općenito, a ne samo isključivo „korekcijskih službenika“ kao službenika osiguranja. Navedenu razliku potrebno je naglasiti iz razloga što korekcijski službenici, koji često predstavljaju uzorke provedenih istraživanja, obavljaju vrlo specifične poslove te, za razliku od ostalih djelatnika, imaju ovlast primjene sredstava prisile.

Istraživačka lokacija

Istraživanje je sprovedeno u hrvatskom zatvorskom sustavu koji obuhvaća kaznionice (7), zatvore (13), odgojne zavode (2) i centre (2) koji su pod ingerencijom Središnjeg ureda uprave za zatvorski sustav, Uprave za zatvorski sustav i probaciju Ministarstva pravosuđa, uprave i digitalne transformacije Republike Hrvatske. Svi zatvori su zatvorenog tipa, dok se kaznionice u smislu stupnja sigurnosti dijele na otvorene, poluotvorene i zatvorene. Rad djelatnika u kaznionicama i zatvorima organiziran je po vrstama poslova (osiguranje, tretman, rad i strukovna izobrazba, zdravstvena zaštita).

Sudionici

Sprovedeno istraživanje je prosječnog tipa, a uzorak sudionika je prigodni. U istraživanju je sudjelovalo ukupno 316 djelatnika zatvorskog sustava Republike Hrvatske koji su u svakodnevnom kontaktu sa zatvorenicima, od čega je 68,2% muškaraca. Podaci o broju sudionika prema kaznenim tijelima prikazani su u Tabeli 1 iz koje je evidentno da su u istraživanju sudjelovali djelatnici iz svih kaznionica i zatvora. Odaziv djelatnika na sudjelovanje u istraživanju varirao je po pojedinim kaznenim tijelima – u kaznionicama između 13,3% i 0,6%, a u zatvorima između 9,8% i 0,6%.

Tabela 1. *Raspodjela sudionika istraživanja prema kaznenim tijelima*

	Ustanova	Frekvencija	%
Kaznionice	Kaznionica Požega	44	13,9
	Glina	29	9,2
	Lepoglava	18	5,7
	Valtura	16	5,1
	Zatvorska bolnica u Zagrebu	16	5,1
	Turopolje	10	3,2
	Lipovica	2	0,6
Zatvori	Split	31	9,8
	Varaždin	29	9,2
	Gospić	22	7,0
	Zagreb	18	5,7
	Osijek	14	4,4
	Šibenik	14	4,4

Zatvori	Zadar	13	4,1
	Rijeka	11	3,5
	Karlovac	9	2,8
	Pula	9	2,8
	Dubrovnik	5	1,6
	Zatvor Požega	4	1,3
	Bjelovar	2	0,6

Najveći broj sudionika istraživanja pripada dobnoj kategoriji od 45 do 54 godine (33,5%) te 35 do 44 godine (29,1%), dok ih je najmanje u dobi od 18 do 24 godine (1,3%). U istraživanju su sudjelovali djelatnici odjela osiguranja (n=183, 57,9%), tretmana (n=79, 25,0%), rada i strukovne izobrazbe (n=38, 12,0%) i zdravstvene zaštite (n=16, 5,1%). Kao što je prikazano u Tabeli 2, 65,9% sudionika ima deset ili više godina radnog iskustva u zatvorskom sustavu, a gotovo polovica sudionika izvijestila je da u prosjeku radi između 40 i 50 sati tjedno.

Većina sudionika istraživanja najveći dio svog radnog staža provela je radeći na zatvorenim odjelima kaznenih tijela. U odnosu na stupanj obrazovanja djelatnika, najviše sudionika ima završeno srednjoškolsko obrazovanje (56,5%) i fakultet (30,0%), a manje višu školu (6,7%) ili magisterij/doktorat (6,7%). Što se tiče obiteljskog statusa, 75,3% sudionika je u braku, 13,6% su samci, a 11,0% razvedeni te većina sudionika (78,1%) ima jedno ili više djece.

Tabela 2. *Obilježja sudionika istraživanja (duljina radnog staža u zatvorskom sustavu, tjedni radni sati, stupanj sigurnosti odjela)*

Varijabla	N	Kategorija	Frekvencija (%)
Staž u zatvorskom sustavu	314	Do godinu dana	12 (3,8)
		1 - 5 godina	49 (15,6)
		5 - 10 godina	46 (14,6)
		10 - 20 godina	99 (31,5)
		Više od 20 godina	108 (34,4)
Radni sati	313	Do 40 sati	120 (38,3)
		40 - 50 sati	156 (49,8)
		Više od 50 sati	37 (11,8)
Stupanj sigurnosti odjela	292	Otvoreni	17 (5,8)
		Poluotvoreni	22 (7,5)
		Zatvoreni	253 (86,6)

Instrumenti

Doživljaj stresa na poslu mjereno je Skalom stresa na poslu (Crank et al., 1995) koja mjeri stupanj u kojem službenik doživljava da njegovo radno okruženje dovodi do napetosti i frustracije. Sastoji se od četiri čestice (primjer čestice: „Na poslu se obično osjećam napeto.“), a sudionici procjenjuju stupanj slaganja na ljestvici od pet stupnjeva. Ukupan rezultat dobiva se zbrajanjem čestica pri čemu viši rezultat predstavlja višu razinu doživljenog stresa na poslu. Eksploratorna faktorska analiza pokazala je jedan značajni faktor (prema Catellovom scree plotu i s karakterističnim korijenom većim od 1) kojim je objašnjeno 69,07% varijanse, a zasićenja čestica kreću se od ,50 do ,94. Pouzdanost skale tipa Cronbachov alfa u ovom istraživanju iznosi $\alpha = ,84$.

Viktimizacija sudionika mjerena je pomoću Liste nasilnih oblika ponašanja, koja je kreirana po uzoru na revidiranu Skalu rješavanja sukoba (Straus et al., 1996). Sudionicima su navedeni različiti oblici nasilnih ponašanja te je njihov zadatak bio označiti koliko puta su u ukupnom stažu u zatvorskom sustavu od strane zatvorenika doživjeli svaki od oblika nasilnog ponašanja. Raspon odgovora kretao se od 1 - nikada do 7 - 10 i više puta. Lista se sastoji od čestica koje se odnose na fizičko (13 čestica) i verbalno nasilje (devet čestica). Ukupni rezultat računa se kao zbir odgovora za svaku dimenziju posebno, pri čemu viši rezultat znači veću učestalost doživljenog nasilja. Faktorska analiza pokazala je dva značajna faktora (prema Catellovom scree plotu i s karakterističnim korijenima većim od 1). Navedena dva faktora objašnjavaju 71,95% varijanse pri čemu se zasićenja kreću od ,51 do ,99 za fizičko te od ,64 do ,86 za verbalno nasilje. Pouzdanost za dimenziju fizičkog nasilja iznosi $\alpha = ,96$, za verbalno $\alpha = ,94$.

Stupanj sigurnost odjela na kojem su proveli najveći dio svog staža mjerena je zakonski definiranim razinama sigurnosti: 1. otvoreni, 2. poluotvoreni i 3. zatvoreni.

Radno opterećenje mjereno je pitanjem koliko prosječno sati tjedno rade pri čemu su sudionicima ponuđene tri kategorije odgovora: 1. do 40 sati, 2. 40 – 50 sati i 3. više od 50 sati.

Skala sigurnosti na poslu (Griffin, 2006) ispituje subjektivni osjećaj sigurnosti na poslu, a sastoji se od četiri tvrdnje (primjer čestice: „Osjećam se sigurno kad radim sa zatvorenima.“) te sudionici na skali od 5 stupnjeva procjenjuju koliko je tvrdnja točna za njih. Ukupan rezultat na skali dobiva

se zbrajanjem čestica, a viša vrijednost rezultata znači viši osjećaj sigurnosti. Faktorska analiza skale potvrđuje jedan značajni faktor (prema Cattellovom scree plotu i s karakterističnim korijenom većim od 1) koji objašnjava 62,77% varijanse, a zasićenja tvrdnji kreću se od ,69 do ,85. Pouzdanost tipa Cronbach alpha skale u ovom istraživanju iznosi $\alpha = ,80$.

Skalom konflikta posao-obitelj (Griffin, 2006) mjeri se svojevrsno „prelijevanje“ poslovnog u obiteljsko okruženje djelatnika, a sastoji se od šest tvrdnji (primjer čestice: „Često kad sam vani, s obitelji ili prijateljima, razmišljam o poslu.“). Sudionici na skali od 5 stupnjeva procjenjuju koliko je tvrdnja točna za njih. Ukupan rezultat na skali dobiva se zbrajanjem čestica, pri čemu viša vrijednost rezultata označava manje izražen konflikt posao-obitelj. Rezultati faktorske analize pokazali su jedan značajan faktor (prema karakterističnom korijenu i Cattellovom scree plotu) koji objašnjava 59,64% varijanse. Zasićenja tvrdnji kreću se od ,73 do ,83. Pouzdanost tipa Cronbach alpha skale u ovom istraživanju iznosi $\alpha = ,86$.

Skala kvalitete supervizije (Griffin, 2006) mjeri percepciju kvalitete supervizije koju službenik dobiva od nadređenog službenika. Sastoji se od sedam tvrdnji (primjer čestice: „Znam što moj nadređeni očekuje od mene na poslu.“), a sudionici na skali od 5 stupnjeva procjenjuju koliko je tvrdnja točna za njih. Ukupan rezultat na skali dobiva se zbrajanjem svih čestica, a viša vrijednost rezultata znači veću kvalitetu supervizije. Dimenzionalnost skale provjerena je eksploratornom faktorskom analizom te rezultati pokazuju jedan značajni faktor (prema karakterističnom korijenu i Cattellovom scree plotu) koji objašnjava 61,98% varijanse, a zasićenja tvrdnji kreću se od ,70 do ,86. Pouzdanost tipa Cronbach alpha skale u ovom istraživanju iznosi $\alpha = ,89$.

Skala podrške kolega (Griffin, 2006) mjeri percepciju podrške koju službenik dobiva od kolega, a sastoji se od pet tvrdnji (primjer čestice: „Znam da mogu dobiti pomoć od kolega kada mi zatreba.“). Sudionici na skali od 5 stupnjeva procjenjuju koliko je tvrdnja točna za njih. Ukupan rezultat dobije se zbrajanjem čestica pri čemu viši rezultat znači veću podršku kolega. Rezultati faktorske analize pokazuju jedan značajni faktor kojim je objašnjeno 59,18% varijanse (prema karakterističnom korijenu i Cattellovom scree plotu), a zasićenja tvrdnji kreću se od ,74 do ,88. Pouzdanost tipa Cronbach alpha skale u ovom istraživanju iznosi $\alpha = ,89$.

Kao kontrolne varijable korištene su varijable spola i ukupnog staža u zatvorskom sustavu (1. do godinu dana, 2. jedna do pet godina, 3. pet do deset godina, 4. deset do dvadeset godina, 5. više od dvadeset godina).

Postupak

Istraživanje je dio šireg istraživanja o nasilju u hrvatskom zatvorskom sustavu, koje je sprovedeno 2023. godine. Nakon dobivanja suglasnosti od Etičkog povjerenstva Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, zatražena je suglasnost za provođenje istraživanja od Središnjeg ureda za zatvorski sustav Uprave za zatvorski sustav i probaciju Ministarstva pravosuđa, uprave i digitalne transformacije. Upraviteljima kaznenih tijela poslat je nacrt istraživanja sa molbom da sprovedu anketiranje djelatnika kaznenih tijela. Anketiranje je realizirano u formatu papir – olovka, a na početku ankete bile su navedene osnovne informacije o istraživanju, kao i princip anonimnosti i dobrovoljnosti sudjelovanja. Distribuciju i prikupljanje popunjenih anketa koordinirale su imenovane kontakt osobe (voditelji odjela tretmana) prema uputama istraživačkog tima. Istraživači nisu prisustvovali individualnom ispunjavanju, jer je zaključeno kako će se na ovaj način minimalno remetiti redovni poslovi djelatnika. Djelatnici su anketu popunjavali u vremenu i prostoru koji je njima najviše odgovarao, te su ih u zatvorenim kuvertama stavljali u za to predviđenu kutiju. Kontakt osobe iz kaznenih tijela sve su popunjene ankete poslali koordinatrici istraživanja u Središnji ured za zatvorski sustav koja je potom ankete dostavila voditeljici istraživanja.

Analiza podataka

Podaci prikupljeni u ovom istraživanju analizirani su u programskom paketu IBM SPSS Statistics 26. U provedenim analizama nisu primjenjivane metode imputacije niti dodatne metode obrade nedostajućih podataka, već su analize provedene na dostupnim podacima. Prije nego što je provedena analiza kojom će se testirati hipoteze ovog istraživanja, provedena je deskriptivna analiza podataka, te je izračunat Spearmanov koeficijent korelacije između svih varijabli uključenih u model.

Kako bi se ispitao doprinos zahtjeva i resursa posla mjerenih u ovom istraživanju provedena je hijerarhijska regresijska analiza sa stresom na poslu kao kriterijem. U prvom koraku uvedene su kontrolne varijable (spol i duljina ukupnog staža u zatvorskom sustavu), u drugom koraku varijable zahtjeva posla (radni sati, fizičko i verbalno nasilje, sigurnost na poslu, konflikt posao-obitelj), te u posljednjem koraku varijable koje predstavljaju resurse

posla (kvaliteta supervizije i podrška kolega). Prije provedbe hijerarhijske regresijske analize provjerena je multikolineranost te rezultati pokazuju kako podaci ne udovoljavaju kriterijima multikolineranosti koje navode Belsely, Kuh i Welsch (1980) te kako je prihvatljivo provesti hijerarhijsku regresijsku analizu.

Rezultati

Rezultati deskriptivne analize prikazani su u Tabeli 3. Ukoliko aritmetičke sredine rezultata na pojedinim skalama sagledamo u odnosu na teorijski raspon pojedine skale, možemo zaključiti kako djelatnici zatvorskog sustava obuhvaćeni istraživanjem doživljavaju umjerenu razinu stresa u radnom okruženju. Kada je riječ o iskustvu nasilnih ponašanja u ukupnom radnom stažu u zatvorskom sustavu, dobivene aritmetičke sredine u odnosu na teorijski raspon skale ukazuju na niske razine doživljenog nasilja, pri čemu nema značajne razlike u iskustvu verbalnog u odnosu na fizičko nasilje ($Z=0,53$; $p>,05$). U pogledu subjektivnog osjećaja sigurnosti na poslu, rezultati pokazuju umjerenu razinu percipirane sigurnosti. Nadalje, aritmetičke sredine dobivene na preostalim skalama pomaknute su prema višim vrijednostima, što ukazuje na percepciju veće kvalitete supervizije i veću podršku kolega, kao i na manje izražen konflikt posao-obitelj.

Kako bi se provjerila normalnost distribucije ukupnih rezultata, izračunate su z-vrijednosti za indekse simetričnosti i spljoštenosti, pri čemu su primijenjeni kriteriji koje predlaže Kim (2013). Kao što je prikazano u Tabeli 3, rezultati značajno odstupaju od normalne distribucije za varijable fizičkog i verbalnog nasilja, kvalitete supervizije te podrške kolega, dok je za preostale varijable utvrđena normalna distribucija rezultata.

Tabela 3. *Rezultati deskriptivne analize za prediktorske varijable koje su mjerene na intervalnoj razini (stres na poslu, fizičko nasilje, verbalno nasilje, sigurnost na poslu, konflikt posao-obitelj, kvaliteta supervizije, podrška kolega)*

Varijabla	N	M	SD	Min	Max	Z _{skewness}	Z _{kurtosis}
Stres na poslu	302	12,81	4,165	4	20	-1,55	-2,53
Fizičko nasilje	292	14,19	6,221	13	91	64,20	346,76
Verbalno nasilje	287	17,23	12,578	9	63	13,34	11,07

Martina Pleško, Irma Kovčo Vukadin, Martina Lotar Rihtarić Uloga nasilne viktimizacije u objašnjenju stresa djelatnika zatvorskog sustava

Sigurnost na poslu	307	12,87	3,898	4	20	-1,30	-1,56
Konflikt posao-obitelj	306	20,01	6,194	6	30	-1,30	-2,09
Kvaliteta supervizije	302	26,16	6,551	7	35	-5,94	1,19
Podrška kolega	295	23,67	4,188	10	30	-5,42	3,46

Bilješka. N = broj sudionika; M = aritmetička sredina; SD = standardna devijacija;
Min = najmanji rezultat; Max = najveći rezultat

Tabela 4. *Spearmanovi koeficijenti korelacije između percipirane razine stresa na poslu i prediktorskih varijabli*

Varijabla	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1. Stres na poslu	-,138*	,186**	,201**	,409**	-,080	,317**	-,265**	-,574**	-,182**	-,195**
2. Spol	-	-,241**	-,116*	-,043	,041	-,283**	-,043	,214**	,123*	,096*
3. Staž u zatvorskom sustavu		-	,260**	,213**	-,060	,183*	-,065	-,145*	-,133*	-,107
4. Fizičko nasilje			-	,458**	,061	,239**	-,197**	-,175**	-,042	-,057
5. Verbalno nasilje				-	,189**	,155**	-,273*	-,351**	-,102	-,129*
6. Stupanj sigurnosti odjela					-	,085	-,110	,011	-,114	-,142*
7. Radni sati						-	-,115*	-,353**	-,213**	-,191**
8. Sigurnost na poslu							-	,146*	,421**	,370*
9. Konflikt posao-obitelj								-	,067	,109
10. Kvaliteta supervizije									-	,624**
11. Podrška kolega										-

*p < 0,05; **p < 0,01

Razina stresa na poslu značajno je pozitivno povezana sa stažom u zatvorskom sustavu, iskustvom fizičkog i verbalnog nasilja te brojem radnih sati (Tabela 4). Sa druge strane, utvrđene su značajne negativne povezanosti stresa na poslu s percipiranom sigurnosti na poslu, konfliktom posao-obitelj,

percipiranom kvalitetom supervizije te podrškom kolega. Stupanj sigurnosti odjela na kojem su sudionici proveli najveći dio radnog staža nije se pokazao značajno povezanim s razinom stresa na poslu te, slijedom toga, nije uključen u hijerarhijsku regresijsku analizu.

Tabela 5. *Hijerarhijska regresijska analiza za utvrđivanje doprinosa zahtjeva i resursa posla u objašnjenju doživljenog stresa na poslu djelatnika zatvorskog sustava*

Faktor	Korak 1			Korak 2			Korak 3		
	B (SE)	β	t	B (SE)	β	t	B (SE)	β	t
Spol	-,624 (,565)	-,073	-1,105	,081 (,477)	,009	0,170	,107 (,482)	,012	0,222
Staž u zatvorskom sustavu	,607 (,225)	,178	2,704**	,338 (,187)	,099	1,809	,333 (,188)	,098	1,772
Radni sati				,446 (,371)	,069	1,203	,414 (,381)	,064	1,086
Fizičko nasilje				-,025 (,038)	-,042	-0,666	-,024 (,038)	-,040	-0,624
Verbalno nasilje				,051 (,023)	,143	2,167*	,051 (,024)	,144	2,162*
Sigurnost na poslu				-,172 (,059)	-,160	-2,902**	-,158 (,068)	-,147	-2,321*
Konflikt posao-obitelj				-,316 (,039)	-,463	-8,000**	-,317 (,040)	-,465	-7,977**
Kvaliteta supervizije							-,019 (,044)	-,031	-0,437
Podrška kolega							-,006 (,072)	,005	-0,78
Sažetak modela									
R	,207**			,617**			,617		
Adj R ²	,035**			,362**			,357		
ΔR^2	,043**			,338**			,001		
F (df)	5,23** (2, 233)			24,853** (5, 228)			,108 (2, 226)		

*p < 0,05; **p < 0,01

Provedena je hijerarhijska regresijska analiza u tri koraka s ciljem utvrđivanja relativnog doprinosa uključenih zahtjeva i resursa posla u objašnjenju stresa na poslu. Iz Tabele 5 vidljivo je da su u prvi korak, kao kontrolne varijable, uključeni spol i staž, u drugi zahtjevi posla (radni sati, fizičko i verbalno nasilje, sigurnost na poslu, konflikt posao-obitelj), a u trećem koraku resursi posla (kvaliteta supervizije, podrška kolega). Prediktori uključeni u hijerarhijski regresijski model objasnili su ukupno 35,7% varijanse stresa na poslu. Varijable koje smo kontrolirali u prvom koraku objašnjavaju 3,5% varijanse stresa na poslu te rezultati

pokazuju kako je samo staž u zatvorskom sustavu značajan prediktor stresa na poslu pri čemu djelatnici s duljim stažem doživljavaju višu razinu stresa na poslu. Zahtjevi posla (verbalno nasilje, sigurnost na poslu i konflikt posao-obitelj) objašnjavaju nešto više od 36% varijanse stresa na poslu. Kao značajniji prediktori među zahtjevima posla pokazali su se konflikt posao-obitelj, sigurnost na poslu i verbalno nasilje. Veći konflikt posao-obitelj, manja sigurnost na poslu te učestaliji doživljaj verbalnog nasilja predviđaju višu razinu stresa kod djelatnika. Doživljaj fizičkog nasilja kao i radni sati provedeni na poslu nisu se pokazali značajnim prediktorima stresa na poslu. Time je prva hipoteza djelomično potvrđena. Uključivanjem zahtjeva posla u drugom koraku, duljina staža u zatvorskom sustavu prestaje biti značajan prediktor stresa na poslu. Prediktori koji predstavljaju resurse posla uključeni u trećem koraku hijerarhijske regresijske analize ne objašnjavaju značajan udio varijance stresa na poslu te možemo zaključiti kako druga hipoteza nije potvrđena.

Diskusija

Iz perspektive djelatnika, zatvorski sustav predstavlja izrazito stresno radno okruženje (Benetti et al., 2025; Blau et al., 1986; Harrell et al., 2022; Konda et al., 2013; Zhang et al., 2024). Kako bi se istražio doprinos različitih varijabli radnog okruženja u objašnjenju stresa djelatnika zatvorskog sustava, nerijetko se koristi model zahtjevi – resursi posla (Demerouti et al., 2001). Cilj ovog istraživanja bio je, u okviru navedenog modela, ispitati odnos zahtjeva i resursa posla sa stresom djelatnika hrvatskog zatvorskog sustava, s posebnim naglaskom na provjeru značaja nasilne viktimizacije kao jednog od zahtjeva posla.

Na temelju JD-R modela pretpostavili smo kako će zahtjevi posla (radni sati, izloženost fizičkom i verbalnom nasilju, stupanj sigurnosti odjela, percipirana sigurnost na poslu, konflikt posao-obitelj) biti značajni prediktori stresa kod djelatnika hrvatskog zatvorskog sustava, što su rezultati istraživanja djelomično potvrdili. Uočeno je kako se pojedini zahtjevi posla razlikuju u pogledu značajnosti njihovog doprinosa stresu na poslu. Konkretno, zahtjevi posla u vidu izloženosti verbalnom nasilju, percipirane sigurnosti na poslu i konflikta posao-obitelj pokazali su se kao ključni faktori u objašnjenju stresa na poslu. Konflikt posao-obitelj istaknuo se kao prediktor koji najviše doprinosi objašnjenju stresa na poslu, pri čemu veća izraženost konflikta podrazumijeva više

razine stresa, što je u skladu s prethodnim istraživanjima koja dosljedno ističu ovaj faktor kao jedan od ključnih izvora stresa među djelatnicima zatvorskog sustava (Armstrong et al., 2015; Griffin, 2006; Lambert et al., 2006; Liu et al., 2017). Nadalje, u literaturi se navodi kako verbalno nasilje ima važnu ulogu u razvoju stresa i sagorijevanja djelatnika (Cho et al., 2020) te da je uz to, strah od viktimizacije jedan od najdosljednijih stresora u zatvorskom sustavu (Lambert et al., 2018; Lambert et al., 2020; Otu et al., 2018).

Rezultati našeg istraživanja, prema kojima su veća izloženost verbalnom nasilju te niži subjektivni osjećaj sigurnosti na poslu značajno povezani s višim razinama stresa na poslu, dosljedno potvrđuju navedene rezultate. Sa druge strane, izloženost fizičkom nasilju u regresijskoj analizi nije se pokazala kao značajan prediktor stresa na poslu, što se može objasniti na više načina. Jedno od mogućih objašnjenja odnosi se na to da subjektivni faktori, poput straha od viktimizacije ili percipirane opasnosti u radnom okruženju, često snažnije predviđaju razinu stresa od same objektivne izloženosti nasilju (Isenhardt & Hostettler, 2016; Steiner & Wooldredge, 2015). Također, sudionici ovog istraživanja izjavljuju kako prilično rijetko doživljaju fizičko nasilje, jednako kao i verbalno, no kod fizičkog nasilja je raspršenje znatno manje nego kod verbalnog. Navedeno nam ukazuje na priličnu homogenost podataka kada je riječ o fizičkom nasilju, a s obzirom na to da niži varijabilitet pojave dovodi i do niže korelacije s drugom varijablom, moguće je da se zbog toga doživljaj fizičkog nasilja nije pokazao značajnim prediktorom stresa sudionika. Iako se radni sati i izloženost fizičkom nasilju nisu pokazali značajnim prediktorima stresa na poslu u regresijskoj analizi, u korelacijskoj analizi utvrđena je njihova pozitivna povezanost sa stresom djelatnika. Drugim riječima, djelatnici zatvorskog sustava koji rade veći broj sati tjedno i koji su više (posredno ili neposredno) izloženi fizičkom nasilju iskazuju više razine stresa na poslu, što odgovara ranijim istraživanjima (Armstrong & Griffin, 2004; Benetti et al., 2025; Brewer & Whiteside, 2012; Finney et al., 2013; Keinan & Malach-Pines, 2007; Lambert et al., 2020; Steiner & Wooldredge, 2015). Moguće je da se njihov relativni doprinos u regresijskoj analizi nije pokazao statistički značajnim zbog njihove korelacije s verbalnim nasiljem.

Od svih zahtjeva posla koji su planirani za uključivanje u regresijsku analizu, stupanj sigurnosti odjela na kojem su djelatnici proveli najveći dio svog radnog staža nije se pokazao statistički značajno povezanim s razinama stresa na poslu te stoga nije niti uključen u analizu.

Navedeno odstupa od pojedinih ranijih istraživanja koja ukazuju da korekcijski službenici zaposleni u ustanovama višeg stupnja sigurnosti izvještavaju o višim razinama stresa u odnosu na djelatnike zaposlene na odjelima nižeg stupnja sigurnosti (Armstrong & Griffin, 2004; Steiner & Wooldredge, 2015). Moguće objašnjenje je da subjektivni osjećaj sigurnosti snažnije utječe na razinu stresa na poslu nego formalna klasifikacija sigurnosnog režima. U tom kontekstu, valja napomenuti da su Dowden i Tellier (2004) stupanj sigurnosti ustanove identificirali kao faktor s relativno slabom povezanošću sa stresom djelatnika zatvorskog sustava.

U odnosu na resurse posla (kvalitetna supervizija, podrška kolega), pretpostavili smo da će oni doprinijeti dodatnom objašnjenju stresa kod djelatnika zatvorskog sustava nakon kontroliranih zahtjeva posla, što rezultatima ovog istraživanja nije potvrđeno. Naime, resursi uključeni u hijerarhijsku regresijsku analizu nisu značajno pridonijeli objašnjenju varijanse stresa na poslu. Sa druge strane, korelacijska analiza pokazala je da sudionici istraživanja koji izvještavaju o većoj kvaliteti supervizije i većoj podršci kolega iskazuju niže razine stresa na poslu, što odgovara prethodnim istraživanjima koja ukazuju na doprinos kvalitetne supervizije i podrške kolega u smanjenju razine stresa (Armstrong & Griffin, 2004; Armstrong et al., 2015; Clements & Kinman, 2021; Lambert et al., 2018; Steiner & Wooldredge, 2015). No, kako je riječ o prilično niskim korelacijama navedenih resursa sa stresom, te kako oni pokazuju povezanost i s drugim prediktorima kao što su sigurnost na poslu i radni sati, možemo zaključiti kako zbog toga u ovoj kombinaciji prediktora, navedeni resursi ipak ne doprinose značajno objašnjenju stresa na poslu. Moguće je da su u objašnjavanju negativnih ishoda, poput stresa, ipak važniji zahtjevi posla, dok resursi više objašnjavaju pozitivne ishode, poput zadovoljstva poslom, što potvrđuju i rezultati istraživanja Otu i saradnika (2018).

U odnosu na uključene kontrole varijable, spol se u hijerarhijskoj regresijskoj analizi nije pokazao značajnim prediktorom stresa na poslu, što je u skladu s nekim prethodnim studijama (npr. Carlson et al., 2003; Dowden & Tellier, 2004; Griffin, 2006; Schiff & Leip, 2018), koje nisu pronašle rodne razlike u razinama stresa među djelatnicima zatvorskog sustava.

Radni staž u zatvorskom sustavu, nakon uvođenja zahtjeva posla u model, više nije bio značajan prediktor stresa na poslu. Navedeno upućuje da učinak radnog staža na razinu stresa na poslu može biti posredovan specifičnim zahtjevima posla koji predstavljaju izravnije korelate stresa. Ovakvi rezultati

u skladu su sa istraživanjima stresa korekcijskih službenika u okviru modela zahtjevi – resursi posla (Lambert et al., 2020; Otu et al., 2018) prema kojima, kada se u obzir uzmu faktori radnog okruženja, stabilne karakteristike zaposlenika prestaju biti značajnim prediktorom stresa. Isto tako, to je sukladno temeljnom načelu JD-R modela prema kojem faktori radnog okruženja, odnosno zahtjevi i resursi posla, imaju veće efekte na ishode posla poput stresa, nego što to imaju stabilne karakteristike djelatnika (Lambert et al., 2020).

Ograničenja i doprinosi istraživanja

Sprovedeno istraživanje ima nekoliko ograničenja koja je važno uzeti u obzir prilikom interpretacije rezultata. Prvo, nacrt sprovedenog istraživanja je presječni što onemogućuje donošenje zaključaka o uzročno-posljedičnim odnosima između zahtjeva i resursa posla te stresa djelatnika zatvorskog sustava. U budućim istraživanjima trebalo bi longitudinalnim istraživanjem provjeriti kako se razina doživljenog stresa na poslu mijenja promjenama u zahtjevima i resursima posla. Drugo, iako je popunjavanje upitnika bilo anonimno, ne može se isključiti mogućnost davanja socijalno poželjnih odgovora od strane sudionika istraživanja.

Naime, djelatnici mogu, s jedne strane, preuveličavati prisutnost problema kako bi pokušali utjecati na radne uvjete, dok, sa druge strane, mogu umanjivati vlastiti doživljaj stresa i poteškoća zbog stigme koja okružuje probleme mentalnog zdravlja u zatvorskom okruženju (Clements & Kinman, 2021). Treće, model u ovom istraživanju objašnjava 35,7% varijanse stresa na poslu, što upućuje da je značajan dio ishoda ostao neobjašnjen, odnosno da veći dio varijanse stresa djelatnika objašnjavaju neke varijable koje nisu uključene u ovo istraživanje ili, pak, koje izlaze iz okvira modela zahtjevi – resursi posla. Štoviše, JD-R model ne definira točno određene zahtjeve i resurse posla koji utječu na stres djelatnika (Schaufeli & Taris, 2014), što znači da istraživanjem možda nisu obuhvaćeni neki faktori koji bi potencijalno bolje mogli objasniti stres kod djelatnika zatvorskog sustava. Kako JD-R model ne definira zahtjeve i resurse posla, a s obzirom da mogu postojati i kulturalne razlike u doprinosu pojedinih prediktora pri objašnjenju stresa na poslu, u budućim istraživanjima bi bilo dobro provesti predistraživanje kojim bi se utvrdili zahtjevi posla koje djelatnici zatvorskog sustava smatraju najizraženijim

stresorima te resursi koji im pomažu u nošenju sa stresom na poslu. Vrijedilo bi istražiti u kojoj mjeri bi tako utvrđeni prediktori objasnili doživljeni stres. Konačno, prema Izvješću o stanju i radu kaznionica, zatvora, odgojnih zavoda i centara za 2023. godinu (Vlada RH, 2025), sudionici istraživanja čine 11,8% od ukupno popunjenih radnih mjesta službenika osiguranja, 31,5% tretmana, 16,8% rada i strukovne izobrazbe i 14,9% zdravstvene zaštite. Navedeno ukazuje na to da istraživanje nije provedeno na reprezentativnom uzorku, što onemogućuje generalizaciju dobijenih rezultata.

Iako postoje brojna istraživanja o prediktorima stresa djelatnika zatvorskog sustava, njihovi rezultati nerijetko su neujednačeni i kontekstualno ograničeni, stoga se kao vrijedan doprinos ovog istraživanja ističe provjera JD-R modela u kontekstu hrvatskog zatvorskog sustava. Prema saznanjima autora, ovo je prvo istraživanje kojim se istražuje stres djelatnika hrvatskog zatvorskog sustava u okviru navedenog modela. Iako model ne navodi točno određene zahtjeve i resurse posla koji utječu na stres djelatnika, u ovo istraživanje uključena je nasilna viktimizacija kao jedan od zahtjeva posla, koja u većini prijašnjih istraživanja u okviru JD-R modela nije bila razmatrana. Rezultati su pokazali da izloženost verbalnom nasilju značajno doprinosi objašnjenju stresa djelatnika, što ukazuje na važnost sagledavanja ovog zahtjeva u kontekstu zatvorskog okruženja. Također, dodatan doprinos istraživanja ogleda se u činjenici da su istraživanjem obuhvaćeni djelatnici različitih odjela unutar zatvorskog sustava, a ne isključivo korekcijski službenici, odnosno službenici odjela osiguranja, što je slučaj u većini prethodnih studija.

Zaključak

Cilj ovog rada bio je da se u okviru modela zahtjevi – resursi posla ispita doprinos određenih zahtjeva i resursa posla u objašnjenju stresa djelatnika hrvatskog zatvorskog sustava. Rezultati pokazuju da izloženost verbalnom nasilju, percipirana sigurnost na poslu i konflikt posao-obitelj, kao zahtjevi posla, predstavljaju značajne prediktore stresa na poslu. Dobivena saznanja mogu poslužiti kao osnova za razvoj ciljanih organizacijskih intervencija usmjerenih na smanjenje navedenih zahtjeva posla kao značajnih stresora i jačanje zaštitnih resursa u radnom okruženju, što bi potencijalno moglo pridonijeti unaprijeđenju dobrobiti i učinkovitosti djelatnika zatvorskog sustava.

Literatura

- Akoensi, T. D., & Annor, F. (2021). Work-family conflict and job outcomes among prison officers in Ghana: A test of mediation and moderation processes. *International Criminology*, 1(1), 135-149. DOI: 10.1007/s43576-021-00020-3
- Armstrong, G. S., & Griffin, M. L. (2004). Does the job matter? Comparing correlates of stress among treatment and correctional staff in prisons. *Journal of Criminal Justice*, 32(6), 577-592. DOI: 10.1016/j.jcrimjus.2004.08.007
- Armstrong, G., S., Atkin-Plunk, C. A., & Wells, J. (2015). The relationship between work-family conflict, correctional officer job stress, and job satisfaction. *Criminal Justice and Behavior*, 42(10), 1066-1082. DOI: 10.1177/0093854815582221
- Bakker, A. B., & Demerouti, E. (2007). The Job Demands – Resources model: state of the art. *Journal of Managerial Psychology*, 22(3), 309-328. DOI: 10.1108/02683940710733115
- Ballin, J., Niederhausen, M., Kuehl, K. S., Elliot, D. L., McGinnis, W., & De Francesco, C. (2021). Defining stress among corrections professionals. *Open Journal of Preventive Medicine*, 11(6), 237-250. DOI: 10.4236/ojpm.2021.116019
- Benetti, S. A. W., Benetti, E. R. R., Goi, C. B., Lima, M. P., Lanes, T. C., Kolankiewicz, A. C. B., Benetti, M., & Andolhe, R. (2025). Occupational stressors of prison staff: an integrative review. *Psico-USF*, 30(50), 1-15. DOI: 10.1590/1413-8271202530e280298
- Blau, J. R., Light, S. C., & Chamlin, M. (1986). Individual and contextual effects on stress and job satisfaction. A study of prison staff. *Work and Occupation*, 13(1), 131-156. DOI: 10.1177/0730888486013001009
- Brewer, G., & Whiteside, E. (2012). Workplace bullying and stress within the prison service. *Journal of Aggression, Conflict and Peace Research*, 4(2), 76-85. DOI: 10.1108/17596591211208283
- Brough, P., & Williams, J. (2007). Managing occupational stress in a high-risk industry: Measuring the job demands of correctional officers. *Criminal Justice and Behavior*, 34(4), 555-567. DOI: 10.1177/0093854806294147
- Butler, H. D. D., Tasca, M., Zhang, Y., & Carpenter, C. (2019). A systematic and meta-analytic review of the literature on correctional officers: identifying new avenues for research. *Current Psychology*, 39(5), 84-92. DOI: 10.1016/j.jcrimjus.2018.12.002
- Carlson, J. R., Anson, R. H., & Thomas, G. (2003). Correctional officer burnout and stress: Does gender matter? *The Prison Journal*, 83(3), 277-288. DOI: 10.1177/0032885503256327

- Castle, T. L., & Martin, J. S. (2006). Occupational hazard: Predictors of stress among jail correctional officers. *American Journal of Criminal Justice*, 31(1), 65-80. DOI: 10.1007/BF02885685
- Cheeseman Dial, K., Downey, R. A., & Goodlin, W. E. (2010). The job in the joint: The impact of generation and gender on work stress in prison. *Journal of Criminal Justice*, 38(4), 609-615. DOI: 10.1016/j.jcrimjus.2010.04.033
- Cho, S., Noh, H., Yang, E., Lee, J., Lee, N., Schaufeli, W. B., & Lee, S. M. (2020). Examining the job demands-resources model in a sample of Korean correctional officers. *Current Psychology*, 39(5), 1521-1534. DOI: 10.1007/s12144-020-00620-8
- Clemente, M., Reig-Botella, A., & Coloma, R. (2015). The occupational health of correctional officers in Peru: The impact of length of work experience. *The Prison Journal*, 95(2), 244-263. DOI: 10.1177/0032885515575275
- Clements, A. J., & Kinman, G. (2021). Job demands, organizational justice, and emotional exhaustion in prison officers. *Criminal Justice Studies*, 34(4), 441-458. DOI: 10.1080/1478601X.2021.1999114
- Costa, V., Monteiro, S., Cunha, A. I., Pereira, H., & Esgalhado, G. (2024). Job stress and burnout among prison staff: a systematic literature review. *Journal of Criminal Psychology*, 14(2), 196-212. DOI: 10.1108/JCP-10-2023-0067
- Crank, J., Regoli, R., Hewitt, J., & Culbertson, R. (1995). Institutional and organizational antecedents of role stress, work alienation and anomie among police executives. *Criminal Justice and Behavior*, 22, 152-171. DOI: 10.1177/0093854895022002004
- Demerouti, E., Bakker, A. B., Nachreiner, F., & Schaufeli, W. B. (2001). The job demands-resources model of burnout. *Journal of Applied Psychology*, 86(3), 499-512. DOI: 10.1037/0021-9010.86.3.499
- Dowden, C., & Tellier, C. (2004). Predicting work-related stress in correctional officers: A meta-analysis. *Journal of Criminal Justice*, 32(1), 31-47. DOI: 10.1016/j.jcrimjus.2003.10.003
- Ellison, J. M., & Jaegers, L. A. (2022). Suffering in silence: violence exposure and post-traumatic stress disorder among jail correctional officers. *Journal of Occupational and Environmental Medicine*, 64(1), e28-e35. DOI: 10.1097/JOM.0000000000002432
- Finney, C., Stergiopoulos, E., Hensel, J., Bonato, S., & Dewa, C. S. (2013). Organizational stressors associated with job stress and burnout in correctional officers: a systematic review. *BMC Public Health*, 13(1), 1-13. DOI: 10.1186/1471-2458-13-82

- Gordon, J., & Baker, T. (2017). Examining correctional officers' fear of victimization by inmates: The influence of fear facilitator and fear inhibitors. *Criminal Justice Policy Review*, 28(5), 462-487. DOI: 10.1177/0887403415589630
- Griffin, M. L. (2006). Gender and stress: a comparative assessment of sources of stress among correctional officers. *Journal of contemporary Criminal Justice*, 22(1), 4-25. DOI: 10.1177/1043986205285054
- Harrell, E., Langton, L., Petosa, J., Pegula, S., Zak, M., Derk, S., Hartley, D., & Reichard, A. (2022). Indicators of workplace violence, 2019. Bureau of Justice Statistics, Bureau of Labor Statistics, & National Institute for Occupational Safety and Health. DOI: 10.26616/NIOSH PUB2022124
- Isenhardt, A., & Hostettler, U. (2016). Inmate violence and correctional staff burnout: The role of sense of security, gender, and job characteristics. *Journal of Interpersonal Violence*, 35(1-2) 173-207. DOI: 10.1177/0886260516681156
- Keinan, G., & Malach-Pines, A. (2007). Stress and burnout among prison personnel: Sources, outcomes, and intervention strategies. *Criminal Justice and Behavior*, 34(3), 380-398. DOI: 10.1177/0093854806290007
- Kim, H. (2013). Statistical notes for clinical researchers: assessing normal distribution (2) using skewness and kurtosis. *Restorative Dentistry & Endodontics*, 38(1), 52-54. DOI: 10.5395/rde.2013.38.1.52
- Konda, S., Tiesman, H., Reichrad, A., & Hartley, D. (2013). US correctional officers killed or injured on the job. *Corrections Today*, 75(5), 122-123. <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC4699466/pdf/nihms742670.pdf>
- Lambert, E. G., Hogan, N. L., Camp, S. D., & Ventura, L. A. (2006). The impact of work-family conflict on correctional staff: A preliminary study. *Criminology and Criminal Justice*, 6(4), 371-387. DOI: 10.1177/1748895806068572
- Lambert, E. G., Keena, L. D., Haynes, S. H., May, D., & Leone, M. C. (2020). Predictors of job stress among southern correctional staff. *Criminal Justice Policy Review*, 31(2), 309-331. DOI: 10.1177/0887403419829211
- Lambert, E. G., Qureshi, H., Jiang, S., Abboud Holbrook, M., & Frank, J. (2024). Testing the effects of workplace variables on the job burnout among prison officers in India: An application of the job demands-resources model. *The Journal of Criminal Law*, 88(4), 239-257. DOI: 10.1177/00220183241278082
- Lazarus, R. S., & Folkman, S. (1984). *Stress, appraisal, and coping*. Springer.
- Liu, J., Lambert, E. G., Jiang, S., & Zhang, J. (2017). A research note on the association between work-family conflict and job stress among Chinese prison staff. *Psychology, Crime and Law*, 23(7), 633-646. DOI: 10.1080/1068316X.2017.1296148

- Otu, S. E., Lambert, E. G., & Elechi, O. O. (2018). Testing the job demands-resources model for Nigerian prison staff job stress. *The Howard Journal*, 57(2), 152-181. DOI: 10.1111/hojo.12245
- Paoline, E. A., Lambert, E. G., & Hogan, N. L. (2015). Job stress and job satisfaction among jail staff: Exploring gendered effects. *Women & Criminal Justice*, 25(5), 1-21. DOI: 10.1080/08974454.2014.989302
- Schaufeli, W. B., & Taris, T. W. (2014). A critical review of the Job demands – resources model: implications for improving work and health. In G.F. Bauer, & O. Hämmig (Eds.), *Bridging occupational, organizational and public health: a transdisciplinary approach* (pp. 43-68). Springer. DOI: 10.1007/978-94-007-5640-3_4
- Schiff, M., & Leip, L. (2018). The impact of job expectations, workload, and autonomy on work-related stress among prison wardens in the United States. *Criminal Justice and Behavior*, 28(20), 1-18. DOI: 10.1177/0093854818802876
- Schwartz, J. A., & Allen, S. L. (2024). The accumulated impact of direct and indirect workplace violence exposure on mental health and physiological activity among correctional officers. *Journal of Criminal Justice*, 93, 1-8. DOI: 10.1016/j.jcrimjus.2024.102212
- Steiner, B., & Wooldredge, J. (2015). Individual and environmental sources of work stress among prison officers. *Criminal Justice and Behavior*, 42(8), 1-19. DOI: 10.1177/0093854814564463
- Straus, M. A., Hamby, S. L., Boney-McCoy, S., & Sugarman, D. B. (1996). The Revised Conflict Tactics Scales (CTS2): Development and preliminary psychometric data. *Journal of Family Issues*, 17(3), 283-316. DOI: 10.1177/019251396017003001
- Sygit-Kowalkowska, E., Orlak, K., & Stolarski, M. (2023). Work for the prison service: Selected health consequences - investigating the role of personal resources, job demands, work stress, and burnout. *International Journal of Occupational Medicine and Environmental Health*, 36(6), 744-760. DOI: 10.13075/ijomeh.1896.02224
- Tewksbury, R., & Collins, S. C. (2006). Aggression levels among correctional officers: Reassessing sex differences. *The Prison Journal*, 86(3), 327-343. DOI: 10.1177/0032885506290853
- Wright, K. N., & Saylor, W. G. (1991). Male and female employees' perceptions of prison work: Is there a difference? *Justice Quarterly*, 8(4), 505-524.
- Zhang, Z., Li, Y., Wang, J., Huang, Y., Wang, X., Guo, H., & Zhou, J. (2024). Exploring the impact of workplace violence on the mental health of Chinese correctional officers: a JD-R model approach. *Psychology, Research and Behavior Management*, 17, 2865-2874. DOI: 10.2147/PRBM.S468370

Internet izvori

- Denhof, M. D., Spinaris, C. G., & Morton, G. R. (2014). Occupational stressors in corrections organizations: types, effects and solutions. U.S. Department of Justice, National Institute of Corrections. <https://static.prisonpolicy.org/scans/028299.pdf>, stranici pristupljeno 18.8.2025.
- Denhof, M. D., & Spinaris, C. G. (2016). Prevalence of trauma-related health conditions in correctional officers: a profile of Michigan corrections organization members. Desert Waters Correctional Outreach. https://www.mco-seiu.org/wp-content/uploads/2016/05/MCO-Paper_FINAL.pdf, stranici pristupljeno 18.8.2025.
- Spinaris, C. G., Denhof, M. D., & Morton, G. R. (2013). Impact of traumatic exposure on corrections professionals. Desert Waters Correctional Outreach. https://static.prisonpolicy.org/scans/06Impact_of_Traumatic_Exposure.pdf, stranici pristupljeno 25.8.2025.
- Vlada Republike Hrvatske (2025). Izvješće o stanju i radu kaznionica, zatvora, odgojnih zavoda i centara za 2023. godinu. https://www.sabor.hr/sites/default/files/uploads/sabor/2025-01-09/143002/IZVJ_STANJE_RAD_KAZNIONICE_ZATVORI_ODG_ZAVODI_I_CENTRI_2023.pdf, stranici pristupljeno 1.10.2025.

MARTINA PLEŠKO*

IRMA KOVČO VUKADIN

MARTINA LOTAR RIHTARIĆ

The role of violent victimization in explaining stress among prison system employees

The prison system represents an extremely stressful work environment, where employees are exposed to various forms of violent behaviour, both among inmates and from inmates towards staff, which contributes to the development of stress.

* Martina Pleško is an Assistant at the University of Zagreb Faculty of Education and Rehabilitation Sciences, Croatia. E-mail: martina.plesko@erf.unizg.hr. ORCID: 0009-0004-1136-7809

Dr Irma Kovčo Vukadin is a Full Professor at the University of Zagreb Faculty of Education and Rehabilitation Sciences, Croatia. E-mail: irma.kovco.vukadin@erf.unizg.hr. ORCID: 0000-0003-2139-6748

Dr Martina Lotar Rihtarić is a Full Professor at the University of Zagreb Faculty of Education and Rehabilitation Sciences, Croatia. E-mail: martina.lotar.rihtaric@erf.unizg.hr. ORCID: 0000-0003-0666-0299

Employee stress is the subject of this paper, and the aim of the paper is to test the Job Demands – Resources model (Demerouti et al., 2001), with particular emphasis on examining the significance of violent victimization as one of the job demands in explaining stress among employees of the Croatian prison system. The study included 316 employees of the Croatian prison system. Job demands included working hours, exposure to physical and verbal violence, unit security level, perceived safety at work, and work–family conflict, while job resources included quality of supervision and co-worker support. Hierarchical regression analysis showed that the predictors included in the model explained a total of 35.7% of the variance in work-related stress. Among job demands, work–family conflict, workplace safety, and verbal violence were significant predictors. Predictors representing job resources did not explain a significant proportion of the variance in work-related stress.

Keywords: violent victimization, stress, prison staff, Job Demands – Resources model, Croatia.

Occupational burnout in trauma-intensive services among psychotherapists and psychological counsellors in the Western Balkans

HAJDANA GLOMAZIĆ*

The focus of this paper is occupational burnout among psychotherapists and psychological counsellors working in trauma-oriented services in the Western Balkans. The aim was to describe burnout levels (Maslach Burnout Inventory (MBI): emotional exhaustion (EE), depersonalization (DP), and personal accomplishment (PA)) and to examine differences by gender, age, trauma training, length of professional experience, and time spent in the current position. A quantitative cross-sectional study (N=243) was conducted between April and June 2024 using the Maslach Burnout Inventory and a professional-demographic questionnaire. Analyses included descriptive statistics, t-tests, and one-way ANOVA. The results indicate a moderate level of emotional exhaustion, a moderate to low degree of depersonalization, and a relatively high proportion of low personal accomplishment. Women reported higher levels of EE, while trauma training and mid-career stage (6–10 years) were associated with higher EE and DP, but also with higher PA. These findings highlight the need to consider the balance between demands and resources within trauma-intensive services.

Keywords: occupational burnout, psychotherapists, psychological counsellors, trauma-focused services, Maslach Burnout Inventory, Western Balkans.

* Dr Hajdana Glomazić is a Senior Research Associate at the Institute of Criminological and Sociological Research, Serbia. E-mail: hajdana.ng@gmail.com; hajdana.glomazic@iksi.ac.rs, ORCID ID: 0000-0002-5716-1054

Introduction

The global level of mental disorders is very high; estimates indicate that in 2019, one in eight individuals worldwide (approximately 970 million people) was living with a mental disorder, with anxiety and depressive disorders being the most commonly reported (World Health Organization – WHO, 2022). Following 2019, during the first year of the COVID-19 pandemic, a substantial increase in these disorders was recorded globally (the incidence of anxiety rising by approximately 26% and depression by about 28%) (WHO, 2022). This sharp increase in the number of individuals with mental health difficulties has placed additional strain on mental health systems and professionals providing psychological support. At the same time, existing healthcare systems lacked sufficient resources to meet the growing demand. Data indicate that this situation has not substantially improved to date, meaning that the majority of people with mental disorders still lack access to adequate and effective care. Moreover, even when patients do receive some form of help, it is often insufficient or of suboptimal quality, largely due to overburdened systems and limited capacity (WHO, 2022).

Building on this context, this study examines levels of burnout among psychotherapists and psychological counsellors, and explores differences across three dimensions (emotional exhaustion, depersonalization, and personal accomplishment) in relation to gender, age, specialized trauma training, length of psychotherapeutic experience, and time spent in a service-providing role. In doing so, the study aims to complement the existing understanding of risks within helping professions and to identify subgroups for whom targeted forms of support may be particularly important (Davies et al., 2022; Simionato & Simpson, 2018).

Theoretical framework

The position of professionals providing psychological support, particularly psychological counsellors, has increasingly research attention. The literature consistently highlights that these professionals are exposed to high emotional demands, confronted with difficult and traumatic narratives, and work under conditions of limited resources and organizational pressures, which leads to the so-called “phenomenon of occupational burnout” (Glomazić &

Mikić, 2022; Kindermann et al., 2017; Maslach et al., 2001). It is therefore unsurprising that some authors report burnout as a frequent and clinically relevant phenomenon within this professional group (Davies et al., 2022; Simionato & Simpson, 2018).

According to the data, a high percentage of surveyed psychotherapists report experiencing “burnout” in their professional roles, with some authors even stating that “burnout is a common phenomenon among psychological counsellors and psychotherapists” (Davies et al., 2022: 67). Given that this is also reported for the psychological counsellors and psychotherapists at the beginning of their careers, it can be concluded that a substantial number of professionals in this field encounter the burnout syndrome at some point during their career (Davies et al., 2022). It is important to emphasize, however, that burnout is clearly defined as an occupational phenomenon rather than a mental disorder, in line with the International Classification of Diseases ICD-11 classification (WHO, 2019).

Burnout – Definition and Characteristics

Burnout is defined as a psychological state resulting from chronic occupational stress, particularly in professions that involve intensive interaction with people (Freudenberger, 1974; Maslach & Jackson, 1981; Ratcliff, 2024). The term was first introduced by Herbert Freudenberger in the mid-1970s, when he described burnout among professionals working in health and social services. Freudenberger defined burnout as a condition marked by negative feelings in helping professionals, arising from prolonged exhaustion, loss of interest, and a diminished sense of personal accomplishment at work (Freudenberger, 1974).

In subsequent research, Maslach and colleagues conceptualized burnout through three interrelated dimensions: emotional exhaustion (a sense of being emotionally and physically depleted by work), depersonalization (the development of a cynical, detached attitude toward clients or one’s work), and reduced personal accomplishment (a diminished perception of success and competence in professional performance) (Maslach & Jackson, 1981; Maslach et al., 2001). These components are regarded as the core features of the burnout syndrome to this day.

Professions such as psychotherapists, counsellors, social workers, nurses, and other helping roles have been found to be particularly susceptible to burnout (Morse et al., 2012; Ratcliff, 2024; Simpson et al., 2019). These occupations are characterized by high levels of emotional engagement with clients, substantial job demands and responsibility, often accompanied by limited resources and support (Davies et al., 2022; Ratcliff, 2024; Schaufeli & Enzmann, 1998). Such working conditions place these professionals at elevated risk for developing burnout, which can have significant consequences both for the practitioners themselves and for the quality of services they provide (Maslach & Leiter, 2016).

Risk Factors and Theoretical Models of Burnout

The development of burnout is usually a gradual process caused by an imbalance between job demands and an individual's resources to meet those demands (Bakker & Demerouti, 2007). One of the most influential theoretical frameworks is the *Job Demands–Resources (JD-R) model*, which posits that stress and burnout occur when job demands (e.g., workload, emotional demands) chronically exceed the employee's available resources (e.g., support, control over work). According to the JD-R model, high levels of job demands lead to the depletion of employees' energy, whereas adequate resources can mitigate the effects of these demands and foster work engagement (Bakker & Demerouti, 2017).

A complementary approach was offered by Leiter and Maslach (1999) through the *Six Areas of Worklife* model. They identified six key aspects of the work environment in which a mismatch between the individual and the job can lead to burnout: workload, control, reward, community, fairness, and values. The greater the imbalance in these areas, the higher the likelihood of experiencing burnout (Leiter & Maslach, 1999).

In the present study, these theoretical models were used as a framework for understanding burnout among psychotherapists and psychological counsellors working in trauma-intensive contexts. The JD–R model allows burnout to be conceptualized as a consequence of an imbalance between high emotional and organizational job demands and available personal and professional resources, while the Six Areas of Worklife model further emphasizes the importance of alignment between employees and their work environment.

Although job demands and resources were not directly operationalized through specific instruments in this study, the analysed sociodemographic and professional characteristics (gender, age, trauma-specific training, length of experience, and time spent in the service provider role) may be viewed as indirect indicators of the relationship between demands, resources, and professional adjustment. In this way, these theoretical frameworks provide a basis for the formulation of the study's hypotheses and for the interpretation of the obtained findings.

Prevalence of Burnout in Helping Professions

Numerous studies confirm that burnout is widespread among professionals in helping occupations. Global data indicate prevalence rates ranging from 21% to as high as 67%, depending on the sample and measurement criteria (Morse et al., 2012). Psychotherapists and counsellors are no exception - although they have been studied less extensively than physicians or nurses, available data shows that these professions are also at high risk (Van Hy et al., 2022; Simionato & Simpson, 2018).

Meta-analyses indicate that across different countries, between 6% and 54% of therapists exhibit signs of professional burnout (Van Hy et al., 2022). Such a wide range suggests that the work context (e.g., cultural differences, employment conditions) significantly influences the prevalence of burnout in this profession. In the United Kingdom, a study among social workers found that as many as 73% of participants reported elevated levels of emotional exhaustion, while approximately 26% exhibited high levels of depersonalization (Ratcliff, 2024).

The consequences of burnout are multiple and serious. At the individual level, burnout can lead to a deterioration of both mental and physical health, as well as reduced work performance (Stamm, 2010). At the organizational level, it is associated with higher rates of absenteeism, staff turnover, and decreased productivity (Maslach & Leiter, 2016). In psychotherapy and counselling, professionals exposed to occupational burnout often experience a diminished capacity to maintain high-quality therapeutic relationships, which can negatively affect treatment outcomes (Simionato & Simpson, 2018).

Predictors of Burnout among Psychotherapists and Psychological Counsellors

Systematic reviews consistently show that younger age and shorter professional experience are associated with higher levels of burnout, particularly emotional exhaustion. These findings are explained by the fact that the early career period is marked by increased vulnerability, especially when high-quality supervision and realistic case-load distribution are lacking (Davies et al., 2022; Simionato & Simpson, 2018). In several studies included in the review by Van Hoy and Rzeszutek (2022), younger age and shorter experience were significant predictors of burnout, while working in the public sector (as opposed to private practice) was linked to higher risk. The authors attribute this to lower control over the work environment and greater bureaucratization. In contrast, a sense of job control and a supportive organizational climate mitigate the impact of job demands (O'Connor et al., 2018; Van Hoy & Rzeszutek, 2022).

As the data indicate, for therapists working with trauma, secondary traumatic stress (STS) and overinvolvement in clients' problems further contribute to exhaustion and depersonalization, whereas supervision can have a protective effect (Van Hoy & Rzeszutek, 2022). Additionally, working in trauma centres and continuous exposure to clients' traumatic narratives increases the risk of secondary traumatization (Glomazić et al., 2025; Kindermann et al., 2017).

In addition to job demands, intrapersonal characteristics significantly contribute to variability: neuroticism and an emotion-focused coping style are associated with higher burnout, whereas resilience, self-compassion, and problem-focused coping serve as protective factors (Bakhshi et al., 2021; Van Hoy & Rzeszutek, 2022). A review focused on personal factors among psychotherapists highlights that overinvesting in clients' problems and lower personal resources are linked to higher levels of burnout, while older and more experienced therapists are generally more protected.

This pattern aligns with broader findings in mental health professionals, where clear roles, professional autonomy, and fair treatment serve as protective factors against high job demands (O'Connor et al., 2018).

Method

The research was conducted as a quantitative cross-sectional empirical study employing a descriptive–analytical approach. The research subject was

occupational burnout among psychotherapists and psychological counsellors in the countries of the Western Balkans (Serbia, Montenegro, Bosnia and Herzegovina, North Macedonia, Kosovo¹, and Albania), with a focus on differences across burnout dimensions in relation to relevant personal and professional characteristics.

The aim of the study was to describe levels of burnout among psychotherapists and psychological counsellors and to examine differences across its three dimensions - emotional exhaustion (EE), depersonalization (DP), and personal accomplishment (PA) - in relation to gender, age, specific trauma-related training, duration of psychotherapeutic experience, and length of time in the service-providing role.

In line with the theoretical framework and previous findings, hypotheses were formulated and operationalized according to the dimensions of the Maslach Burnout Inventory (MBI).

The general hypothesis states the following: Burnout levels (MBI: EE, DP, PA) are influenced by the sociodemographic (gender, age) and professional characteristics (specific trauma training, length of psychotherapeutic experience, duration in the service provider role) of psychotherapists and psychological counsellors in Serbia.

Specific hypotheses:

H1 – There are differences in EE, DP, and PA based on gender and across age groups, with women and younger professionals expected to show higher levels of EE and DP.

H2 – There are differences in EE, DP, and PA based on specific trauma training, length of psychotherapeutic experience, and time spent in the service provider role, with it being expected that individuals without specific trauma training and those with longer professional experience and longer time spent in the service provider role will show higher levels of EE and DP, as well as lower levels of PA.

Sample

The sample consisted of $N = 243$ psychotherapists and psychological counsellors working in the Western Balkans. Participants were professionals

¹ This designation is without prejudice to positions on status, and is in line with UNSC 1244 and the ICJ Opinion on the Kosovo declaration of independence.

employed in reception centres, women's shelters, migrant centres, and non-governmental organizations providing psychosocial support to asylum seekers, migrants, victims of violence, and other traumatized populations.

The sample was a convenience sample, recruited through professional networks and partner organizations. Eligibility criteria included possession of appropriate higher education qualifications for psychotherapeutic or counseling practice, as well as active involvement in providing psychosocial services at the time of data collection.

Given the sampling method, the results cannot be fully generalized to the entire population of psychotherapists and counsellors in the region; however, they provide a relevant insight into patterns of burnout in trauma-intensive work contexts.

Procedure

The study was conducted between April and June 2024 using an online questionnaire distributed through professional networks and partner organizations.

Prior to participation, respondents were provided with information about the aims of the study, data processing procedures, anonymity, and the voluntary nature of participation, and they gave their informed consent to take part in the research.

Data were collected anonymously, without recording any identifying information, and were used exclusively for scientific research purposes, in accordance with ethical principles governing research in the social sciences.

Instruments

Professional burnout was assessed using the standardized Maslach Burnout Inventory – Human Services Survey (MBI-HSS), which consists of 22 items organized into three subscales: emotional exhaustion (9 items), depersonalization (5 items), and personal accomplishment (8 items).

Responses are given on a seven-point Likert-type frequency scale ranging from 0 ("never") to 6 ("every day").

Both Serbian and English versions of the instrument were used, depending on the language proficiency of participants from different Western Balkan countries. The author holds official permission to use the instrument.

In addition to the MBI-HSS, an online questionnaire was administered to collect sociodemographic and professional data, including gender, age, trauma-specific training, length of psychotherapeutic experience, and time spent in the service provider role.

The internal consistency of the instrument in this sample was satisfactory to high (Cronbach's $\alpha = 0.81-0.90$).

Statistical analysis

The analyses were performed using IBM SPSS Statistics, version 25. Frequencies and percentages were reported for sociodemographic and professional variables. Internal consistency was evaluated using Cronbach's α . For numerical variables, the range, mean, and corresponding standard deviation were presented, whereas categorical variables were described using frequencies and percentages. Differences between groups were examined using independent samples t-tests and one-way analysis of variance (ANOVA), followed by appropriate post hoc tests where applicable.

Research results

An overview of the research findings is presented in the following text:

Table 1. *General information about the participants*

	<i>N</i> = 243	
	<i>f</i>	%
<i>Gender</i>		
Male	66	27,2%
Female	177	72,8%
<i>Age</i>		
23 - 33	46	18,9%
34 - 43	130	53,5%
44 - 53	35	14,4%
54 - 67	32	13,2%

The sample consists of 243 participants. The majority are women (n=177; 72.8%), while men make up 27.2% (n=66). In terms of age, the most represented group is 34–43 years (n=130; 53.5%), followed by participants aged 23–33 years (n=46; 18.9%), 44–53 years (n=35; 14.4%), and 54–67 years (n=32; 13.2%). Thus, more than half of the sample falls within the 34–43 age group, while slightly over a quarter are older than 43 years (44–53 and 54–67: total 27.6%).

Table 2. *Professional experience of psychotherapists and counsellors*

	<i>f</i>	<i>%</i>
<i>Specific trauma training</i>		
Yes	124	51,0%
No	119	49,0%
<i>Length of experience in psychotherapy practice (years)</i>		
≤ 1	18	14,5%
2 – 5	53	42,7%
6 - 10	14	11,3%
11 - 25	39	31,5%
<i>Time spent in the role of service provider (years)</i>		
≤ 1	0	0,0%
2 – 5	80	35,1%
6 - 10	69	30,3%
11 - 29	79	34,6%

The sample is almost evenly divided: 51.0% of participants have completed specific trauma training (n=124), while 49.0% have not (n=119). The most represented group in terms of psychotherapeutic experience is those with 2–5 years (n=53; 42.7%), followed by 11–25 years (n=39; 31.5%). Fewer participants reported less than one year (n=18; 14.5%) or 6–10 years of experience (n=14; 11.3%). Regarding time spent in the role of service provider, no participants reported less than one year of work experience. The remaining three categories are roughly evenly represented: 2–5 years (n=80; 35.1%), 6–10 years (n=69; 30.3%), and 11–29 years (n=79; 34.6%).

Table 3. *Descriptive indicators of the MBI subscales*

	<i>N</i>	<i>Min</i>	<i>Max</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>α</i>
<i>Exhaustion</i>	235	4,00	54,00	20,31	13,23	0,811
<i>Depersonalization</i>	243	0,00	30,00	6,47	6,83	0,821
<i>Personal achievement</i>	234	8,00	48,00	31,66	9,93	0,902

Table 3 shows that the mean score on the Exhaustion subscale is $M=20.31$ ($SD=13.23$), indicating a moderate level of perceived exhaustion, with satisfactory internal consistency ($\alpha=0.811$). On the Depersonalization subscale, the mean score is $M=6.47$ ($SD=6.83$), suggesting a low to moderate presence of this dimension of burnout. The internal reliability of this subscale is good ($\alpha=0.821$). The mean score on the Personal Achievement subscale is $M=31.66$ ($SD=9.93$), reflecting a relatively strong sense of personal efficacy among participants. The reliability of this subscale is high ($\alpha=0.902$).

Table 4. *Frequency of burnout levels*

	<i>f</i>	<i>%</i>
<i>Exhaustion</i>		
Low-level burnout	141	60,0%
Moderate burnout	41	17,4%
High-level burnout	53	22,6%
<i>Depersonalization</i>		
Low-level burnout	113	46,5%
Moderate burnout	93	38,3%
High-level burnout	37	15,2%
<i>Personal achievement</i>		
High-level burnout	121	51,7%
Moderate burnout	62	26,5%
Low-level burnout	51	21,8%

Burnout levels (low, moderate, and high) were determined in accordance with the recommended criteria for interpreting MBI-HSS scores.

Table 4 presents the frequency of different burnout levels among participants according to the MBI subscales. The largest number of respondents

reported a low level of exhaustion ($n=141$; 60.0%), whereas moderate and high levels of exhaustion were less common ($n=41$; 17.4% and $n=53$; 22.6%, respectively). For depersonalization, most participants fell into the low-level category ($n=113$; 46.5%), while moderate and high levels accounted for 38.3% and 15.2% of respondents. The personal achievement subscale displayed an inverse pattern: more than half of the participants ($n=121$; 51.7%) reported high levels of burnout in this dimension, with 26.5% in the moderate and 21.8% in the low category. These findings indicate heterogeneity in the experience of burnout among respondents, with relatively the greatest strain observed in the personal achievement dimension.

Age, length of psychotherapeutic experience, and time spent in the service provider role were grouped into categories to facilitate clearer presentation of the results and to enable comparisons across different professional and developmental career stages.

Table 5. *Burnout in relation to participant characteristics*

	<i>Maslach Burnout Inventory</i>		
	<i>Exhaustion</i>	<i>Depersonalization</i>	<i>Personal achievement</i>
	Mean (SD)	Mean (SD)	Mean (SD)
<i>Gender (p-value)^a</i>	< 0,001	0,139	0,302
Male	12,03 (3,66)	5,41 (2,33)	30,59 (7,67)
Female	23,02 (14,08)	6,87 (7,85)	32,08 (10,67)
<i>Age (p-value)^b</i>	< 0,001	< 0,001	< 0,001
23 - 33	19,17 (8,82)	6,3 (4)	26,65 (10,45)
34 - 43	14,71 (6,79)	3,97 (2,91)	33,74 (8,54)
44 - 53	42,06 (7,35)	15,97 (7,87)	28,26 (12,21)
54 - 67	19,65 (17,79)	6,5 (10,5)	34,75 (7,69)
<i>Specific training in trauma (p-value)^a</i>	< 0,001	0,013	< 0,001
Yes	23,35 (14,98)	7,53 (8,6)	35,56 (9,05)
No	16,9 (9,94)	5,37 (4,03)	27,27 (9,02)

<i>Length of experience in psychotherapeutic practice (years) (p-value)^b</i>	0,002	0,025	< 0,001
≤ 1	10,5 (5,35)	5,11 (4,21)	40,83 (4,13)
2-5	15,75 (6,95)	4,87 (1,97)	36,81 (2,72)
6-10	25,5 (11,95)	4,07 (4,01)	31,93 (6,26)
11-25	22,54 (21,51)	9,64 (13,77)	38,26 (8,14)
<i>Time spent working as a service provider (years)^b</i>	< 0,001	<0,001	0,271
2-5	15,28 (8,21)	5,56 (3,57)	30,48 (8,87)
6-10	27,28 (17,18)	10,42 (10,12)	29,93 (14)
11-29	18,59 (11,77)	3,95 (4,65)	32,46 (6,57)

^aIndependent t test, ^bANOVA test.

Gender differences in exhaustion, depersonalization, and personal accomplishment were analysed using the *Maslach Burnout Inventory*. Results indicated a statistically significant difference between men and women in the domain of exhaustion ($p < 0.001$). Women reported higher levels of exhaustion ($M = 23.02$, $SD = 14.08$) compared to men ($M = 12.03$, $SD = 3.66$). In contrast, differences between genders in depersonalization ($p = 0.139$) and personal accomplishment ($p = 0.302$) were not statistically significant.

In the analysis of age differences, statistically significant differences were observed across all three dimensions of burnout: exhaustion, depersonalization, and personal accomplishment (all $p < 0.001$). The highest level of exhaustion was recorded in the age group 44–53 years ($M = 42.06$, $SD = 7.35$), while the lowest mean exhaustion was observed in participants aged 34–43 years ($M = 14.71$, $SD = 6.79$). Regarding depersonalization, the highest scores were also found in the 44–53 age group ($M = 15.97$, $SD = 7.87$), whereas the lowest values were observed in the 34–43 age group ($M = 3.97$, $SD = 2.91$). For personal accomplishment, participants aged 54–67 years achieved the highest mean score ($M = 34.75$, $SD = 7.69$), while the lowest score was recorded among participants aged 23–33 years ($M = 26.65$, $SD = 10.45$).

Regarding the completion of specific trauma training, statistically significant differences were found across all three burnout dimensions: exhaustion ($p < 0.001$), depersonalization ($p = 0.013$), and personal accomplishment

($p < 0.001$). Participants who had completed trauma-specific training exhibited higher levels of exhaustion ($M = 23.35$, $SD = 14.98$) compared to those without such training ($M = 16.90$, $SD = 9.94$), as well as greater depersonalization ($M = 7.53$, $SD = 8.60$ versus $M = 5.37$, $SD = 4.03$). Additionally, individuals with trauma training achieved higher levels of personal accomplishment ($M = 35.56$, $SD = 9.05$) compared to participants without such training ($M = 27.27$, $SD = 9.02$).

Regarding the length of psychotherapeutic experience, statistically significant differences were observed across all three dimensions: exhaustion ($p = 0.002$), depersonalization ($p = 0.025$), and personal achievement ($p < 0.001$). The lowest level of exhaustion was reported by therapists with the shortest experience (≤ 1 year: $M = 10.50$, $SD = 5.35$), whereas the highest level was observed among those with 6–10 years of practice ($M = 25.50$, $SD = 11.95$). In the domain of depersonalization, the lowest mean was found in the 6–10 years' experience group ($M = 4.07$, $SD = 4.01$), while the highest depersonalization scores were recorded among therapists with 11–25 years of experience ($M = 9.64$, $SD = 13.77$). Concerning personal achievement, the highest scores were achieved by therapists with the shortest professional experience (≤ 1 year: $M = 40.83$, $SD = 4.13$), whereas the lowest scores were reported by those with 6–10 years of experience ($M = 31.93$, $SD = 6.26$).

Finally, the significance of the length of service of providers was examined, revealing significant differences in exhaustion ($p < 0.001$) and depersonalization ($p < 0.001$), while differences in personal achievement were not statistically significant ($p = 0.271$). The highest level of exhaustion was observed among participants with 6–10 years of service ($M = 27.28$, $SD = 17.18$), whereas the lowest average was recorded for those with 2–5 years of service ($M = 15.28$, $SD = 8.21$). Depersonalization was most pronounced in the group with 6–10 years of service ($M = 10.42$, $SD = 10.12$) and least pronounced among those with 11–29 years of service ($M = 3.95$, $SD = 4.65$). Given the exploratory nature of the study and its focus on general patterns of group differences, additional post hoc analyses were not conducted, which constitutes a methodological limitation of the present research.

Discussion

The findings of this study indicate a differentiated burnout profile among psychotherapists and psychological counsellors working in trauma-intensive services in Serbia. At the level of descriptive indicators, mean scores suggest a moderate level of emotional exhaustion (EE), low to moderate depersonalization (DP), and moderately expressed personal achievement (PA), while the categorization of burnout levels shows that approximately one-fifth of participants fall within the high EE range, around one-sixth exhibit high DP, and more than half are at high risk due to low PA. This pattern - pronounced exhaustion, moderate depersonalization, and variable personal achievement - is consistent with broader findings in mental health professions (O'Connor et al., 2018) and aligns with conceptualizations of burnout in which exhaustion constitutes the "core" of the syndrome, while cynicism/depersonalization and the sense of (in)efficacy develop through the interaction of job demands and available resources (Maslach & Leiter, 2016).

A stable pattern of gender differences was observed: women reported higher levels of emotional exhaustion compared to men, with no significant differences in depersonalization or personal achievement (Maslach & Leiter, 2016; Purvanova & Muros, 2010). This distribution is in line with meta-analytic findings indicating that, on average, women tend to exhibit higher EE, whereas men, when differences are present, show a tendency toward higher DP scores; however, these effects are modest and context-dependent (Glomazić & Vidović, 2024; Maslach & Leiter, 2016; Purvanova & Muros, 2010). Age-group differences were detected across all three dimensions: the highest levels of EE and DP occurred in middle adulthood (44–53 years), while the oldest group demonstrated the highest levels of PA. Although reviews often emphasize vulnerability during early career stages (Davies et al., 2022; Simionato & Simpson, 2018), these results suggest that in trauma-focused services, the "critical point" of workload may occur in mid-career, when job demands (case complexity, responsibilities, administrative pressures) accumulate, while available resources (autonomy, recognition, access to supervision) do not increase proportionally (Bakker & Demerouti, 2017; Maslach & Leiter, 2016).

Accordingly, patterns based on the length of psychotherapeutic experience and time spent in the role of service provider further suggest a "workload threshold" in the 6–10 year range: within this range, the highest levels

of EE (and elevated DP) are observed, whereas beginners (less than one year) exhibit the lowest EE and the highest PA, and longer time spent in the role (over 11 years) in certain dimensions is associated with lower DP—potentially reflecting adaptation, accumulation of professional resources, or selective retention (i.e., those who have developed sustainable work patterns stay) (Bakker & Demerouti, 2017; Leiter & Maslach, 1999).

A particularly noteworthy finding concerns trauma-specific training: participants with such training exhibit higher EE and DP - but also higher PA - compared to those without training. Although this “ambivalent” pattern is not theoretically expected, it can be interpreted as follows: specialized training often coincides with greater exposure to complex, traumatic narratives and higher case-loads (higher demands), which may intensify exhaustion and promote defensive distancing; simultaneously, the training provides knowledge, techniques, and metacognitive frameworks that enhance the sense of competence and professional efficacy (higher PA). In this context, the findings are aligned with the JD-R model (Bakker & Demerouti, 2017) and the “Six Areas of Worklife” framework (Leiter & Maslach, 1999): when high demands (trauma exposure, administrative burden) are not balanced by adequate resources (high-quality and continuous supervision, team support, perceived fairness, and value alignment with the organization), the risk for EE and DP increases; simultaneously, investment in professional competencies may preserve the sense of professional purpose and achievement (PA) (Bakker & Demerouti, 2017; Leiter & Maslach, 1999). Furthermore, recent research in the context of trauma-focused interventions indicates that therapist burnout can be associated with poorer client clinical outcomes, highlighting that this issue is relevant not only for practitioner well-being but also for service quality (Sayer et al., 2024). Future research should incorporate more detailed post hoc analyses in order to more precisely identify differences between specific groups.

Observed cumulatively, the results align with meta-analytic patterns noticed among mental health professionals, where EE represents the most pronounced component, DP is moderate, and PA is sensitive to available resources, support, and perceived competence (Bakker & Demerouti, 2017; Maslach & Leiter, 2016; O'Connor et al., 2018). At the same time, the specific characteristics of the studied context (working with asylum seekers, migrants, and victims of violence under conditions of limited resources) likely contribute to a relatively high proportion of participants at risk in the PA dimension and to

a zone of elevated EE during mid-career, which is consistent with review findings on counsellors and psychotherapists, which highlight the role of job demands, quality of supervision, and personal resources (Davies et al., 2022; Simionato & Simpson, 2018; Van Hoy & Rzeszutek, 2022). The reliability of the measures in this sample ($\alpha=0.81-0.90$) further supports the interpretive value of the observed differences and patterns.

Practical Implications

The findings highlight the need to improve working conditions in trauma-intensive services, particularly through continuous supervision, accessible psychological support, and the development of a supportive organizational culture.

Special attention should be directed toward mid-career professionals (6–10 years of experience), who appear to be at increased risk of burnout, as well as toward integrating self-care, professional boundaries, and emotional regulation into professional training programs.

At the organizational level, policies promoting balanced workloads, team support, and participatory decision-making are essential for preventing chronic exhaustion and depersonalization.

Conclusion

This study shows that patterns of differences across burnout dimensions among psychotherapists and psychological counsellors are associated with a combination of personal and professional characteristics. Emotional exhaustion emerged as the most pronounced component, depersonalization was moderate, and personal accomplishment appeared sensitive to the availability of resources and perceptions of competence. A heightened risk pattern was observed in mid-career (6–10 years of service and time spent in the role), along with higher levels of EE among women and an ambiguous effect of trauma-specific training (elevated EE/DP, with also higher levels of PA). The findings are consistent with the job demands and resources and emphasize the need for a systemic consideration of working conditions in trauma-intensive services. Limitations include the cross-sectional study design, convenience

sample, and self-reports; thus, this study should be viewed as a contribution to future, more in-depth research.

Acknowledgment

This paper represents the result of the author's engagement following the Working Plan and Programme of the Institute of Criminological and Sociological Research for the year 2025 (based on contract No. 451-03-136/2025-03/200039) with the Ministry of Science, Technological Development and Innovation.

References

- Bakhshi, J., Wesley, M. S., & Reddy, K. J. (2021). Vicarious trauma in law students: Role of gender, personality, and social support. *International Journal of Criminal Justice Sciences*, 16(1), 34–50. <https://doi.org/10.5281/zenodo.4756491>
- Bakker, A. B., & Demerouti, E. (2007). The job demands–resources model: State of the art. *Journal of Managerial Psychology*, 22(3), 309–328. <https://doi.org/10.1108/02683940710733115>
- Bakker, A. B., & Demerouti, E. (2017). Job demands–resources theory: Taking stock and looking forward. *Journal of Occupational Health Psychology*, 22(3), 273–285. <https://doi.org/10.1037/ocp0000056>
- Davies, S. M., Sriskandarajah, S., Staneva, A. S., Boulton, H. C. M., Roberts, C., Shaw, S. H., & Silverio, S. A. (2022). Factors influencing “burn-out” in newly qualified counsellors and psychotherapists: A cross-cultural, critical review of the literature. *Counselling & Psychotherapy Research*, 22(1), 64–73. <https://doi.org/10.1002/capr.12485>
- Freudenberger, H. J. (1974). Staff burn-out. *Journal of Social Issues*, 30(1), 159–165. <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1974.tb00706.x>
- Glomazić, H., & Mikić, A. (2022). Profesionalna izloženost stresu: Rizik profesije. *Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja*, 41(2–3), 55–65. <https://doi.org/10.47152/ziksi2022034>
- Glomazić, H., & Vidović, S. (2024). Gender differences and secondary traumatization in helping professions. In M. Milićević, I. Stevanović, & L. Ilijić (Eds.), *International Scientific Conference “Life in Prison: Criminological, Penological, Psychological,*

Sociological, Legal, Security, and Medical Issues" (pp. 441–450). Institute of Criminological and Sociological Research.

- Glomazić, H., Živanović, D., & Vidović, S. (2025). Women in helping professions: Secondary traumatization and psychosocial support for vulnerable groups. In L. Ilijić (Ed.), *Prison life organization and security: Criminological, penological, psychological, sociological, legal, security and medical issues* (pp. 278–299). <https://doi.org/10.47152/PrisonLIFE.D4.5.14>
- Kindermann, D., Schmid, C., Derreza-Greeven, C., Huhn, D., Kohl, R., Junne, F., Schleyer, M., Daniels, K. J., Ditzen, B., Herzog, W., & Nikendei, C. (2017). Prevalence of and risk factors for secondary traumatization in interpreters for refugees: A cross-sectional study. *Psychopathology*, 50(4), 262–272. <https://doi.org/10.1159/000477670>
- Leiter, M. P., & Maslach, C. (1999). Six areas of worklife: A model of the organizational context of burnout. *Journal of Health and Human Services Administration*, 21(4), 472–489.
- Maslach, C., & Jackson, S. E. (1981). The measurement of experienced burnout. *Journal of Occupational Behavior*, 2(2), 99–113. <https://doi.org/10.1002/job.4030020205>
- Maslach, C., Schaufeli, W. B., & Leiter, M. P. (2001). Job burnout. *Annual Review of Psychology*, 52, 397–422. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.52.1.397>
- Maslach, C., & Leiter, M. P. (2016). Understanding the burnout experience: Recent research and its implications for psychiatry. *World Psychiatry*, 15(2), 103–111. <https://doi.org/10.1002/wps.20311>
- Morse, G., Salyers, M. P., Rollins, A. L., Monroe-DeVita, M., & Pfahler, C. (2012). Burnout in mental health services: A review of the problem and its remediation. *Administration and Policy in Mental Health and Mental Health Services Research*, 39, 341–352. <https://doi.org/10.1007/s10488-011-0352-1>
- O'Connor, K., Muller Neff, D., & Pitman, S. (2018). Burnout in mental health professionals: A systematic review and meta-analysis. *European Psychiatry*, 53, 74–99. <https://doi.org/10.1016/j.eurpsy.2018.06.003>
- Purvanova, R. K., & Muros, J. P. (2010). Gender differences in burnout: A meta-analysis. *Journal of Vocational Behavior*, 77(2), 168–185. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2010.04.006>
- Ratcliff, M. (2024). Social workers, burnout, and self-care: A public health issue. *Delaware Journal of Public Health*, 10(1), 26–29. <https://doi.org/10.32481/djph.2024.03.05>

- Sayer, N. A., Hintz, S., & Noorbaloochi, S. (2024). Clinician burnout and effectiveness of trauma-focused psychotherapies: A prospective cohort study. *Psychiatric Services*. Advance online publication. <https://doi.org/10.1176/appi.ps.20230058>
- Schaufeli, W. B., & Enzmann, D. (1998). *The burnout companion to study and practice: A critical analysis*. Taylor & Francis.
- Simionato, G. K., & Simpson, S. (2018). Personal risk factors associated with burnout among psychotherapists: A systematic review of the literature. *Journal of Clinical Psychology*, 74(9), 1431–1456. <https://doi.org/10.1002/jclp.22615>
- Simpson, S., Simionato, G., Smout, M., van Vreeswijk, M. F., Hayes, C., Sougleris, C., & Reid, C. (2019). Burnout amongst clinical and counselling psychologists: The role of early maladaptive schemas and coping modes as vulnerability factors. *Clinical Psychology & Psychotherapy*, 26(1), 35–46. <https://doi.org/10.1002/cpp.2328>
- Stamm, B. H. (2010). *The concise ProQOL manual* (2nd ed.). ProQOL.org.
- Van Hoy, A., & Rzeszutek, M. (2022). Burnout and psychological wellbeing among psychotherapists: A systematic review. *Frontiers in Psychology*, 13, 928191. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.928191>
- Van Hoy, A., Rzeszutek, M., Pięta, M., Mestre, J. M., Rodríguez-Mora, Á., Midgley, N., Omylinska-Thurston, J., Dopierala, A., Falkenström, F., Ferlin, J., Gergov, V., Lazić, M., Ulberg, R., Røssberg, J. I., Hancheva, C., Stoyanova, S., Schmidt, S. J., Podina, I., Ferreira, N., Kagialis, A., ... Gruszczyńska, E. (2022). Burnout among psychotherapists: a cross-cultural value survey among 12 European countries during the coronavirus disease pandemic. *Scientific reports*, 12(1), 13527. <https://doi.org/10.1038/s41598-022-17669-z>
- World Health Organization. (2022). Mental disorders (fact sheet). <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/mental-disorders>

HAJDANA GLOMAZIĆ*

Sagorevanje na poslu u trauma-specijalizovanim servisima kod psihoterapeuta i psiholoških savetnika na Zapadnom Balkanu

Predmet rada je sagorevanje na poslu kod psihoterapeuta i psiholoških savetnika u servisima usmerenim na rad sa traumom na Zapadnom Balkanu. Cilj je opisati nivo sagorevanja (MBI: emocionalna iscrpljenost, depersonalizacija, lično postignuće) i ispitati razlike prema polu, starosti, obuci o traumi, dužini iskustva i vremenu provedenom na poziciji. Sprovedena je kvantitativna studija preseka (N=243) u periodu od aprila do juna 2024. godine, uz primenu Maslach inventar sagorevanja (*Maslach Burnout Inventory – MBI*) i upitnika za profesionalno-demografske podatke. Analize su obuhvatale deskriptivnu statistiku, t-test i jednofaktorsku ANOVU. Rezultati pokazuju umeren nivo emocionalne iscrpljenosti, umeren do nizak stepen depersonalizacije i relativno visok udeo niskog ličnog postignuća. Žene su iskazale viši nivo emocionalne iscrpljenosti, dok su obuka o traumi i sredina karijere (6–10 godina) korelirale s višom emocionalnom iscrpljenošću i depersonalizacijom, ali i višim doživljajem ličnog postignuća. Nalazi podupiru potrebu za razmatranjem odnosa zahteva i resursa u ovim servisima.

Ključne reči: profesionalno sagorevanje, psihoterapeuti, psihološki savetnici, trauma-specijalizovane službe, Maslach inventar sagorevanja, Zapadni Balkan.

* Dr Hajdana Glomazić je visa naučna saradnica na Institutu za kriminološka i sociološka istraživanja, E-mail: hajdana.ng@gmail.com; hajdana.glomazic@iksi.ac.rs, ORCID ID: 0000-0002-5716-1054.

TEMIDA
2026, vol. 29, br. 2, str. 327-333
ISSN: 1450-6637

Victim Support Europe Annual Conference 2026 **The Frontliners: Functional, Funded, Future-Ready**

(Godišnja konferencija Evropske podrške žrtvama 2026¹ - *Profesionalci na prvoj liniji podrške: Osaženi, finansijski podržani i spremni za buduće izazove*), Pariz, Francuska, 2-3. jun 2026

Podrška žrtvama kriminaliteta poslednjih godina zauzima sve značajnije mesto u evropskim politikama, zakonodavstvu i stručnim raspravama. Razvoj standarda zaštite prava žrtava, unapređenje multisektorske saradnje i primena trauma-informisanog i na žrtvu usmerenog pristupa predstavljaju ključne pravce razvoja savremenih sistema podrške. Istovremeno, pred organizacije i institucije koje pružaju podršku žrtvama postavljaju se novi izazovi koji se odnose na održivost usluga, dostupnost podrške različitim grupama žrtava, digitalnu transformaciju, međuinstitucionalnu saradnju, kao i očuvanje profesionalnih kapaciteta stručnjaka koji svakodnevno rade sa traumom. U tom kontekstu, godišnja konferencija organizacije Victim Support Europe² (u daljem tekstu VSE) predstavlja jedan od najznačajnijih evropskih stručnih skupova posvećenih unapređenju sistema podrške žrtvama kriminaliteta. Konferencija okuplja predstavnike organizacija za podršku žrtvama, državnih institucija, međunarodnih organizacija, akademske zajednice i praktičare iz velikog broja evropskih zemalja, pružajući prostor za razmenu iskustava, predstavljanje inovativnih modela rada i diskusiju o izazovima sa kojima se sistemi podrške suočavaju.

¹ Predstavnice Viktimološkog društva Srbije-VDS na konferenciji bile su Jasmina Nikolić, direktorka VDS i Milica Luković Radaković, rukovoditeljka Službe VDS Info i podrška žrtvama.

² Victim Support Europe - VSE okuplja 72 nacionalne organizacije članice, pružajući podršku za više od 2 miliona ljudi u 35 zemalja. Više o VSE na linku.

Ovogodišnja konferencija VSE održana je 2. i 3. juna 2026. godine u Parizu, u organizaciji Victim Support Europe i partnerske organizacije France Victimes³, pod nazivom *The Frontliners: Functional, Funded, Future-Ready*. Tema konferencije bila je usmerena na jačanje kapaciteta organizacija koje pružaju podršku žrtvama, razvoj održivih modela finansiranja, unapređenje multisektorske saradnje, primenu digitalnih inovacija i očuvanje mentalnog zdravlja stručnjaka koji rade sa žrtvama. Tokom dva konferencijska dana predstavljeni su brojni primeri dobre prakse, rezultati istraživanja i inovativni modeli podrške iz različitih evropskih zemalja. Cilj ovog prikaza jeste da predstavi najznačajnije teme i zaključke konferencije, sa posebnim osvrtom na primere dobre prakse koji mogu biti relevantni za dalje unapređenje sistema podrške žrtvama u različitim nacionalnim kontekstima, uključujući i Republiku Srbiju.

Jedna od centralnih tema konferencije odnosila se na potrebu razvoja funkcionalnih mehanizama upućivanja i saradnje između policije, centara za socijalni rad, zdravstvenih ustanova, pravosuđa i organizacija civilnog društva. Posebno je istaknuto da žrtve često odustaju od traženja pomoći zbog komplikovanih procedura, višestrukog davanja izjava i nedostatka koordinacije između institucija. Tokom sesije „*Referral mechanisms that actually work*“ poseban fokus bio je na modelima koji omogućavaju brzo i koordinisano upućivanje žrtava između različitih servisa podrške. Kao primer dobre prakse predstavljen je model organizacije France Victimes, nacionalne mreže koja okuplja više od 130 lokalnih organizacija za podršku žrtvama širom Francuske. Ovaj model podrazumeva blisku saradnju sa policijom, tužilaštvom, zdravstvenim ustanovama i lokalnim zajednicama, uz jasno definisane procedure upućivanja i podrške žrtvama odmah nakon prijave nasilja ili drugog traumatskog događaja. Značaj ovog modela ogleda se u tome što žrtva ne ostaje sama da „navigira sistemom“, već dobija kontinuiranu podršku i pratnju kroz različite procedure. Posebno su relevantna i iskustva koja pokazuju značaj jasno definisanih procedura saradnje i upućivanja između institucija i organizacija civilnog društva, budući da praksa pokazuje da je sistem podrške žrtvama često nedovoljno koordinisan i opterećen administrativnim procedurama. Žrtve nasilja se neretko suočavaju sa potrebom da više puta ponavljaju traumatična

³ France Victimes je nacionalna mreža organizacija za podršku žrtvama u Francuskoj, osnovana 1986. godine. Okuplja više od 130 lokalnih udruženja koja pružaju besplatnu psihološku, pravnu i socijalnu podršku svim žrtvama kriminaliteta u saradnji sa pravosudnim organima, policijom, zdravstvenim ustanovama i drugim relevantnim akterima sistema zaštite. Više o France Victimes na linku.

iskustva različitim institucijama, dok nedovoljna razmena informacija i nejasno definisane nadležnosti mogu dovesti do dodatne viktimizacije i odustajanja od traženja pomoći. Posebno značajni su modeli u kojima postoji unapred definisan sistem upućivanja žrtava, kao što je francuski model. Takvi modeli omogućavaju bržu identifikaciju potreba žrtve, efikasnije pružanje pomoći i kontinuitet podrške kroz različite faze oporavka i institucionalnih procedura. Iskustva predstavljena na konferenciji potvrđuju da organizacije civilnog društva imaju važnu ulogu u sistemu podrške žrtvama, posebno kada je reč o emocionalnoj podršci, informisanju, pratnji kroz procedure i radu sa osetljivim društvenim grupama. Kao značajni i primenljivi elementi iz prezentovanih modela izdvajaju se: uspostavljanje standardizovanih lokalnih procedura saradnje i upućivanja žrtava; imenovanje kontakt osoba u institucijama i organizacijama uključenim u mrežu podrške; razvoj zajedničkih baza resursa i servisa dostupnih žrtvama; kontinuirana edukacija stručnjaka iz različitih sistema; uključivanje organizacija civilnog društva u formalne mehanizme podrške i upućivanja; i razvoj modela podrške koji obezbeđuju kontinuitet pomoći žrtvi tokom celog procesa oporavka i zaštite. Poseban značaj ovakvog pristupa ogleda se i u mogućnosti njegove primene na lokalnom nivou, kroz razvoj lokalnih mreža podrške. Takvi modeli mogu doprineti racionalnijem korišćenju postojećih resursa, većoj dostupnosti podrške i jačanju poverenja građana u institucije i sistem zaštite, jer lokalni nivo omogućava direktniju komunikaciju među akterima, brže reagovanje i bolje poznavanje potreba zajednice.

Na više sesija konferencije naglašeno je da podrška žrtvama mora biti zasnovana na razumevanju traume i njenih posledica. Trauma-informisani pristup podrazumeva da stručnjaci prepoznaju psihološke posledice viktimizacije i prilagode komunikaciju, procedure i način rada potrebama žrtve, kako bi se izbegla sekundarna viktimizacija i dodatna retraumatizacija tokom institucionalnih postupaka. Posebno su predstavljene prakse koje uključuju fleksibilne modele podrške, individualizovane planove pomoći, dugoročnu psihološku podršku i aktivno uključivanje žrtve u donošenje odluka koje se tiču njene bezbednosti i oporavka. Naglašeno je da trauma-informisani pristup podrazumeva pomeranje fokusa sa pitanja „šta nije u redu sa žrtvom“ na razumevanje „šta joj se dogodilo“, uz uvažavanje individualnih iskustava, potreba i kapaciteta žrtve. Kao primer dobre prakse predstavljen je model rada organizacije Victim Support Netherlands⁴, koja razvija individualizovane

⁴ Više o organizaciji Victim Support Netherlands na linku.

planove podrške prilagođene potrebama svake žrtve. Ovaj pristup uključuje emocionalnu podršku, procenu rizika, informisanje o pravima, dugoročnu psihološku podršku i koordinaciju sa drugim službama. Poseban značaj ovog modela ogleda se u tome što žrtva aktivno učestvuje u planiranju podrške i donošenju odluka, čime se doprinosi jačanju osećaja kontrole, sigurnosti i poverenja u sistem. Poseban potencijal za unapređenje prakse u različitim nacionalnim kontekstima imaju pristupi usmereni na smanjenje sekundarne viktimizacije tokom institucionalnih procedura. U praksi se žrtve često suočavaju sa nerazumevanjem posledica traume, ponavljanjem traumatičnih iskustava pred različitim institucijama i nedovoljno prilagođenom komunikacijom. Primena trauma-informisanog pristupa podrazumevala bi kontinuiranu edukaciju stručnjaka iz policije, pravosuđa, sistema socijalne zaštite, zdravstva i organizacija civilnog društva o posledicama traume i načinima komunikacije sa žrtvama. Kao zaključak, navedeno je da je posebno značajno razvijati modele podrške prilagođene potrebama dece, žena žrtava nasilja, starijih osoba i osoba sa invaliditetom, koje su često izložene povećanom riziku od ponovljene viktimizacije

Jedan od važnih zaključaka konferencije odnosio se i na potrebu da servisi podrške budu dostupni svim žrtvama, uključujući osobe koje žive u ruralnim sredinama, osobe sa invaliditetom, starije osobe, decu i druge teško dostupne i marginalizovane grupe. Naglašeno je da podrška mora biti fizički, komunikacijski, digitalno i organizaciono pristupačna, kako bi žrtve mogle pravovremeno da dobiju informacije, zaštitu i podršku. Kao primer dobre prakse predstavljena je organizacija The Smile of the Child⁵ iz Grčke, koja razvija integrisane modele podrške deci žrtvama nasilja i kriznih situacija. Njihov model uključuje SOS linije dostupne 24/7, mobilne timove, psihološku podršku, intervencije u kriznim situacijama i razvijenu multisektorsku saradnju sa policijom, zdravstvenim ustanovama, obrazovnim institucijama i socijalnim službama. Značaj ovog modela ogleda se u tome što podrška nije centralizovana samo u velikim gradovima, već se kroz mobilne timove i koordinisane intervencije obezbeđuje dostupnost usluga i u udaljenijim sredinama. Na konferenciji je naglašena i važnost prilagođavanja komunikacije i informacija različitim grupama korisnika, uključujući korišćenje jednostavnog jezika, dostupnih digitalnih alata, prilagođenih formata za osobe sa invaliditetom i različitih kanala komunikacije za decu i mlade. Istaknuto je da

⁵ Više o organizaciji The Smile of the Child na linku.

nepristupačnost informacija i servisa često predstavlja jednu od ključnih prepreka za prijavljivanje nasilja i ostvarivanje podrške. Jedan od važnih uvida odnosi se na potrebu razvoja lokalno dostupnih i međusobno povezanih servisa podrške, naročito u manjim zajednicama i sredinama gde ne postoje specijalizovani servisi za žrtve nasilja. U praksi se žrtve, posebno osobe sa invaliditetom, starije osobe i stanovnici udaljenih područja, često suočavaju sa otežanim pristupom institucijama, nedostatkom informacija i ograničenom dostupnošću psihološke i pravne podrške. Iskustva predstavljena na konferenciji ukazuju na značaj razvoja mobilnih timova, dostupnih SOS linija, digitalnih servisa podrške i multisektorskih lokalnih mreža koje mogu omogućiti pravovremenu reakciju i kontinuitet pomoći žrtvama. Posebno je značajno razvijati usluge koje su prilagođene potrebama osetljivih društvenih grupa i koje omogućavaju da podrška bude dostupna bez obzira na mesto stanovanja, fizičke mogućnosti ili socioekonomski status žrtve.

Konferencija je ukazala i na značaj stabilnog i dugoročnog finansiranja organizacija i servisa koji pružaju podršku žrtvama. Posebno je naglašeno da se veliki broj organizacija u Evropi, uprkos značajnoj ulozi u sistemu zaštite žrtava, i dalje dominantno oslanja na kratkoročno projektno finansiranje, što otežava kontinuitet usluga, dugoročno planiranje i zadržavanje stručnog kadra. Kao primeri dobre prakse predstavljeni su modeli koji kombinuju institucionalnu podršku države, projektno finansiranje, lokalna partnerstva, saradnju sa društveno odgovornim kompanijama i razvoj lokalnih kampanja podrške zajednice. Posebno je istaknuto da održiv sistem podrške žrtvama zahteva prepoznavanje organizacija civilnog društva kao važnog dela nacionalnog sistema zaštite, uz razvijanje stabilnih mehanizama finansiranja i dugoročnih partnerstava sa institucijama. Na konferenciji su predstavljeni primeri organizacija koje kroz kombinovane modele finansiranja uspevaju da obezbede kontinuitet SOS linija, psihološke podrške, pravnog savetovanja, kriznih intervencija i specijalizovanih usluga za osetljive društvene grupe. Poseban značaj dat je lokalnim partnerstvima između organizacija civilnog društva, lokalnih samouprava i privatnog sektora, koja omogućavaju fleksibilnije i dostupnije servise podrške u zajednici. Predstavljeni primeri dodatno potvrđuju potrebu za razvojem održivijih modela finansiranja servisa podrške, kroz jačanje saradnje između države, lokalnih samouprava, organizacija civilnog društva i privatnog sektora.

Značajna pažnja posvećena je digitalnim alatima, inovacijama i upotrebi novih tehnologija u podršci žrtvama. Razmatrani su potencijali korišćenja AI alata, online platformi i digitalnih servisa za pružanje informacija, podrške i lakšeg pristupa pravima žrtava kriminaliteta. Istaknuto je da digitalne tehnologije mogu doprineti većoj dostupnosti podrške, bržem informisanju žrtava i efikasnijoj koordinaciji između različitih institucija i servisa. Predstavljani su modeli online savetovanja, digitalnih platformi za informisanje žrtava, elektronskog prijavljivanja nasilja i digitalnih alata za koordinaciju između institucija. Posebna pažnja posvećena je razvoju platformi koje omogućavaju anonimno obraćanje za pomoć, online psihološku podršku i dostupnost informacija 24 časa dnevno, što je naročito značajno za žrtve koje zbog straha, stigmatizacije ili kontrole od strane nasilnika teško ostvaruju neposredan kontakt sa institucijama i servisima podrške. Na konferenciji je istaknuto da digitalni alati mogu imati poseban značaj za mlade, osobe koje žive u udaljenim ili ruralnim područjima, osobe sa invaliditetom i žrtve koje iz različitih razloga izbegavaju direktno obraćanje institucijama. Predstavljani su i primeri korišćenja digitalnih platformi za međusobno povezivanje servisa podrške, razmenu informacija između stručnjaka i praćenje potreba žrtava, uz poštovanje standarda zaštite privatnosti i poverljivosti podataka. Istovremeno, naglašena je potreba za etičkim korišćenjem tehnologije, zaštitom privatnosti i bezbednosti podataka žrtava, kao i oprezom u korišćenju AI alata u radu sa osetljivim i traumatičnim iskustvima. Posebno je ukazano na rizike digitalnog nasilja, zloupotrebe podataka i moguće dodatne viktimizacije ukoliko sistemi zaštite nisu dovoljno bezbedni i prilagođeni potrebama korisnika. Razvoj dostupnih i bezbednih digitalnih platformi za informisanje i savetovanje predstavlja jedan od najprimenljivijih alata unapređenja sistema podrške. Ovakvi alati mogu doprineti većoj dostupnosti podrške u manjim lokalnim zajednicama, jačanju kapaciteta stručnjaka i smanjenju prepreka za traženje pomoći među žrtvama nasilja i kriminaliteta.

Posebna pažnja posvećena je mentalnom zdravlju i otpornosti stručnjaka koji rade sa žrtvama. Istaknuto je da kvalitet podrške žrtvama direktno zavisi od uslova rada i podrške zaposlenima. Predstavljene su prakse koje uključuju: superviziju, peer support, programe zaštite mentalnog zdravlja zaposlenih, i organizacione politike usmerene na prevenciju burnout-a. Tokom više sesija naglašeno je da stručnjaci koji svakodnevno rade sa traumatičnim iskustvima žrtava mogu biti izloženi sekundarnoj traumatizaciji, hroničnom stresu,

emocionalnoj iscrpljenosti i smanjenom profesionalnom kapacitetu. Ukazano je da nedostatak podrške zaposlenima ne utiče samo na njihovo blagostanje, već i na kvalitet usluga koje se pružaju žrtvama, povećavajući rizik od grešaka, fluktuacije kadra i smanjenog poverenja korisnika u sistem podrške. Kao primeri dobre prakse predstavljeni su modeli organizacija koje imaju redovne supervizijske sastanke, strukturisane programe međusobne podrške među kolegama, dostupno psihološko savetovanje za zaposlene i procedure za rano prepoznavanje znakova profesionalnog sagorevanja. Posebno je naglašena važnost stvaranja organizacione kulture u kojoj je briga o mentalnom zdravlju zaposlenih sastavni deo kvaliteta rada, a ne individualna odgovornost svakog stručnjaka. Predstavljene prakse ukazuju na potrebu sistemskog razvoja mehanizama podrške stručnjacima koji rade sa žrtvama nasilja i kriminaliteta. Uvođenje redovne supervizije, programa stručne i kolegijalne podrške, kao i razvijanje organizacionih politika usmerenih na očuvanje mentalnog zdravlja zaposlenih, može doprineti većoj otpornosti stručnjaka, smanjenju profesionalnog sagorevanja i unapređenju kvaliteta podrške koja se pruža žrtvama.

Konferencija je pokazala da razvoj efikasnog sistema podrške žrtvama podrazumeva koordinisano delovanje institucija i organizacija civilnog društva, stabilne izvore finansiranja, kontinuiranu edukaciju stručnjaka i usluge koje su dostupne, inkluzivne i prilagođene potrebama žrtava. Konferencija Victim Support Europe 2026 pružila je značajne uvide i primere dobre prakse koji mogu doprineti unapređenju sistema podrške žrtvama i u našoj zemlji. Takođe, učešće na konferenciji bila je prilika za ostvarivanje kontakata i potencijalne saradnje, kako u pogledu konkurisanja za zajedničke projekte, tako i u pogledu drugih oblika saradnje, razmene ideja i resursa.

MILICA LUKOVIĆ RADAKOVIĆ

TEMIDA
2026, vol. 29, br. 2, str. 335-338
ISSN: 1450-6637

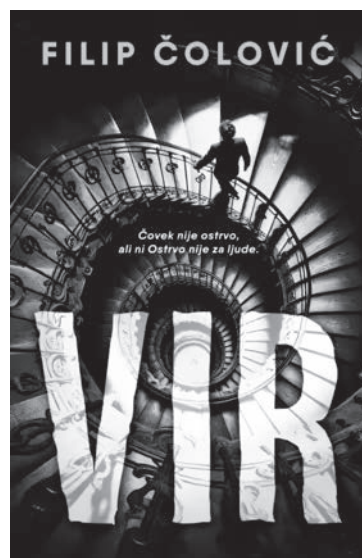
FILIP ČOLOVIĆ

Vir: Čovek nije ostrvo, ali ni Ostrvo nije za ljude

(Man is not an Island, but not an Island for People)

Potresan, duboko intiman roman „Vir“ reditelja Filipa Čolovića predstavlja jedno od najsnažnijih ostvarenja savremene srpske književnosti. Inspirisano ličnom tragedijom i traumom autora, ovo prozno delo predstavlja ne samo bolan krik i neizmernu tugu zbog iznenadnog gubitka brata, nego i svojevrsnu analizu društvenog posrnuća, prikazanu kroz sistem funkcionisanja života na fiktivnom *Ostrvu*.

Prekretnica romana *Vir* je upravo tragična i nasilna smrt Filipovog brata Fedora Fimermana, koja se dogodila 2013. godine, nakon što su ga ispred jednog beogradskog splava do smrti pretukli pripadnici obezbeđenja pomenutog ugostiteljskog objekta. Događaj je zauvek promenio život ovog televizijskog reditelja i značajno uticao na njegovo dotadašnje stvaralaštvo. Sam naziv romana *Vir* predstavlja sinonim za vrtlog tuge u kome se našao glavni lik (Vir), koji pretili da ga potpuno proguta, ali i usisa sve pred sobom, budući da se nasilje ne može i ne sme posmatrati kao izolovani incident. Krećući se na granici između fikcije i surove realnosti, autor prati unutrašnji svet čoveka koji pokušava da sastavi komadiće sopstvenog života nakon nenadoknadivog gubitka, istovremeno analizirajući kako i koliko se lična tragedija reflektuje

na međuljudske odnose, kako utiče na transformisanje ljubavi u nemi bol, i pretvara svakodnevni život u „preživljavanje“.

U središtu romana je potraga za istinom, imajući u vidu konstantno nastojanje glavnog junaka da odgonetne okolnosti pod kojima je stradao njegov brat. Međutim, pored priče o ličnoj tragediji, kojom autor opisuje kako se Vir (pojedinaac) nosi sa prazninom koju ostavlja gubitak voljene osobe, on veoma vešto piše i o sistemske nepravdi, kritikujući na suptilan način društvo u kojem su istina i pravda često zamagljene korupcijom, kao i ravnodušnošću institucija. Čolović ne traži jednostavne krivce, nego ukazuje na institucionalni i društveni slom. Kroz čitavu srž romana provlači se kompleksno pitanje - Gde počiva odgovornost, da li u porodici, sredini, sistemu koji administrativno „zataškava“ problem, ili u čitavom društvu koje je normalizovalo agresiju?

„U principu pitanje zakona dosta je zamršeno na Ostrvu. Oni postoje, to je istina, ali nisu opštepoznati. Nisu čak ni postojani. Pripadaju maloj grupi ljudi koja drži vlast i koja ih može menjati ili tumačiti po sopstvenom nahođenju... Tako ispada da su zakoni samo prividni i da sve zavisi od volje, tačnije samovolje sistema. Ipak, Ostrvljani se vode logikom kako je bolje imati bilo kakav sistem, nego ga nemati uopšte, zato im ne pada na pamet da ustanu protiv ovog jedinog, makar i nakaradnog pravnog sistema koji vlada na Ostrvu.“ (str. 41)

U delu je na specifičan način opisana autorova iscrpljujuća i dugotrajna borba za pravdu na sudu. Jasno je da autor ovoj temi ne može i ne pristupa samo kao posmatrač, već sa pozicije dubokog, proživljenog razumevanja bola. U takvim okolnostima, jedini ventil bilo je pisanje kroz koje je pokušao da sačuva sećanje, ali i da odgovori na pitanja na koja tadašnji, a sasvim sigurno ni sadašnji sistem, nije imao odgovore.

Roman „Vir“ prikazuje fenomen posmatrača izražen kroz ljude koji posmatraju zločin, a istovremeno ne čine ništa, na koji način i sami postaju saučesnici. Uplašeni pred bahatom i autoritativnom vlašću koja drži u strahu građane koji su izgubili želju za slobodom, likovi koji su prikazani u romanu predstavljaju obezličene pojedince, bez osećaja solidarnosti i empatije. Uporedo sa nedostatkom saosećanja koji ga prožima, tokom čitavog romana prisutna je oštra kritika društva, u kome je očigledno nasilje normalizovano, a pravda spora i često nedostižna, o čemu svedoči konstantna i uporna borba sa birokratijom i hladnim pravosudnim sistemom koji žrtvu ubistva pretvara u broj

(Dosije 5049-0/13), a zločince u žrtve okolnosti, nazivajući ovo krivično delo „nesrećnim događajem“, čak i od strane advokata koji je zadužen i, doduše, ne baš voljno, izabran od strane oštećenog. „Gospodine Vir, moja kancelarija Vam želi isključivo dobro, zato ste i došli kod nas... Onda, molim Vas, bez suvišnih izliva emocija. One nam nikako ne idu u prilog. Budite smireni. Ovde piše nesrećan događaj, i kroz čitav postupak će se voditi kao takav... Što pre to prihvatite, to bolje.“ (str. 62)

Filip Čolović piše direktno i ogoljeno. Rečenice su kratke i precizne, ali sa velikom emotivnom težinom, što dodatno pojačava tenziju i teskobu koju nosi sama priča. Njegov stil je oslobođen suvišnih ukrasa, što doprinosi autentičnosti emocije. Pišući autor gotovo da kadrira svaku scenu, što je naročito izraženo u dijalozima koje glavni junak (Vir) vodi sa predstavnicima sistema bezbednosti i pravde, ali i sa starim prijateljem. Atmosfera je često siva i teška, što verno prati psihološko stanje likova, a koristeći jezik savremene omladine, autor se ne libi grubosti u dijalozima, čime takođe postiže visok nivo autentičnosti.

„Čuješ li ti mene? Bićeš sateran u ćorsokak. Zamrzećeš sve koje znaš. To je nezaustavljiva sila! Mehanizam koji melje i ne pita. Sistem bez trunke savesti, bez mrve saosećanja. Radiš isključivo protiv sebe. Misliš da si jak da to sve nosiš na svojim leđima? Grešiš, samo ti to mogu reći. U pitanju je tvoja pogrešna procena. Misliš da si dovoljno snažan, a zapravo si samo precenio sebe. Ideš iznad svojih mogućnosti.“ (Službena beleška o razgovoru sa starim prijateljem, vođenom u kafani „Staro ostrvo“, 97 dana nakon nesrećnog slučaja). (str. 81-82)

Iako je reč o svojevrsnoj porodičnoj drami, koja čitaocu pruža dinamičnu priču o gubicima, potrazi za pravdom i suočavanju sa prošlošću, ovo delo zbog same teme ubistva nezaobilazno sadrži i elemente psihološkog trilera. Prožeto je ogromnim emotivnim nabojem, uz izrazito introspektivno posmatranje glavnog junaka, pri čemu je fokus upravo na unutrašnjim monolozima, na koji način nas autor pušta duboko u misli čoveka koji pokušava da ostane priseban dok mu se svet raspada.

I pored toga što opisuje događaj koji se odigrao na beogradskom asfaltu, koji je u romanu prikazan kroz život na fiktivnom *Ostrvu*, knjiga Vir predstavlja univerzalnu priču o dostojanstvu, ili upravo o gubitku dostojanstva i velikom trudu oštećenog da ostane čovek u svetu koji je odavno prestao da se odlukuje ljudskošću, a koji se može preneti na bilo koju

lokaciju u savremenom, otuđenom društvu u kome i sami živimo. Interesantno je da, pored ogromnog bola koji se kroz redove može osetiti, glavni lik ne traži osvetu, već svojevrstan smisao i mir, iako je duboko u sebi svestan da su na *Ostrvu* ove vrednosti možda zauvek izgubljene.

Značajno je istaći da roman „Vir“ nije jedino delo inspirisano pomenutim traumatičnim događajem, imajući u vidu da je Čolović prethodno napisao roman „Zima bez brata“, u kojoj se takođe glavna tema zasniva na neprebolnoj smrti brata, dubini bratske ljubavi, ali i težini moralne odgovornosti u savremenom, surovom svetu koji nas okružuje. Ipak, u delu *Vir* je na originalan, literaran način zaokružena najličnija bol, i pretvorena u vrhunsku književnost, koja ne samo da edukuje i kritkuje „hladnoću Ostrva“, već i opominje sadašnje i buduće generacije na opasnost i hladnoću zajednice u kojoj i sami živimo.

Roman *Vir* predstavlja duboko humano delo, koje tokom čitanja izaziva mučninu, bes, tugu, uvlačeći čitaoca upravo u najranjiviji deo svakog od nas – u strah od gubitka i istovremeno osećaj bespomoćnosti pred sistemom. Reč je o svojevrstnom krikupozorenja savremenom društvu, koji nas tera da se pogledamo u ogledalo i zapitamo šta mi svi skupa činimo (ili ne činimo) kako bismo sprečili da neki novi mladi životi budu usisani u „vir besa“ koji nas okružuje. Delo je namenjeno čitaocima koji vole savremenu domaću književnost, koja se ne boji da postavi teška pitanja, ali i zainteresuje i uputi na goruće društvene teme koje nas pritiskaju.

BILJANA MIHIĆ

Poziv na saradnju i pretplatu

Časopis *TEMIDA* je naučni časopis o viktimizaciji, ljudskim pravima i rodu. Časopis objavljuje naučne i stručne radove i prikaze domaćih i stranih autora i autorki koji za svoj predmet imaju problem žrtava kriminaliteta, rata, kršenja ljudskih prava i drugih oblika stradanja (sa posebnim naglaskom na probleme žena, dece, manjinskih grupa, osoba sa invaliditetom i drugih kategorija koje su posebno izložene viktimizaciji), strah od kriminaliteta, kršenje ljudskih prava u zatvoru i u krivičnom postupku, prevenciju viktimizacije i slično. Posebna pažnja posvećuje se svim oblicima rodno zasnovanog nasilja, kao i drugim aspektima ostvarivanja rodne ravnopravnosti. Svaki broj je tematski koncipiran, ali se objavljuju i tekstovi van određenih tema.

Teme za 2026. godinu **Broj 3: Žrtve različitih oblika viktimizacije.**

Članci van teme broja mogu biti predati Redakciji bez obzira na rokove.

Časopis *TEMIDA* je dostupan u **režimu otvorenog pristupa**. Članci objavljeni u časopisu mogu se besplatno preuzeti sa internet stranice Viktimološkog društva Srbije (<https://www.vds.rs/Temida.htm>) i koristiti u skladu sa licencom:

- CC BY-NC-ND 4.0 – Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0> – za radove objavljene do 1. juna 2025. godine, i
- CC-BY 4.0 – Creative Commons Attribution 4.0 International, <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/> – za radove objavljene nakon 1. juna 2025. godine.

TEMIDA je referisana u **DOAJ** (Directory of Open Access Journals), **EBSCO** istraživačkoj bazi i Emerging Sources Citation Index (**ESCI**), ediciji Web of Science, a dostupna je u **DOI Serbia** repozitorijumu.

TEMIDA objavljuje radove napisane na srpskom i engleskom jeziku.

TEMIDA koristi **dvostruko slepo (anonimno) recenziranje**.

Molimo vas da svoj rukopis pripremite prema tehničkim uputstvima za autore i autorke članaka i prikaza koja se nalaze na sledećem linku: <https://vds.rs/uputstva-za-autorke-i-autore/>

Radovi se dostavljaju u elektronskom obliku, na e-mail vdsrbija@gmail.com ili temida.vds@gmail.com.

Prilikom dostavljanja rada, autori i autorke su dužni da dostave i **potpisanu izjavu** kojom potvrđuju da su upoznati sa uputstvima za autore i obavezama autora definisanim u **Uređivačkoj politici časopisa Temida** (dostupno na <https://vds.rs/uredivacka-politika-casopisa/>), te da su se istih pridržavali prilikom pripreme rukopisa. Tekst izjave autora dostupan je na <https://vds.rs/uputstva-za-autorke-i-autore/>. Izjavu autora dostaviti elektronskim putem (skeniranu) ili putem pošte (originalnu verziju) na adresu uredništva.

Pristigli radovi se ne vraćaju. Radove koji ne zadovoljavaju kriterijume časopisa u pogledu teme rada, strukture rada i pravila citiranja, redakcija neće uzeti u razmatranje, niti će poslati na recenziranje.

U vezi pretplate na naučni časopis *Temida* molimo Vas obratite se redakciji časopisa.

Call for papers and subscription

TEMIDA is an academic journal on victimisation, human rights and gender. It publishes scientific and professional articles and reviews of domestic and foreign authors devoted to problems of victims of crime, war, human rights' violation and other forms of suffering (particularly focusing on problems of women, children, minorities, disabled persons and other categories of vulnerable victims), fear of crime, violation of human rights in prison and during the criminal procedure, prevention of victimisation, etc. Special emphasis is on all forms of gender-based violence, as well as on other aspects of gender equality. Every issue is thematic, but the journal publishes articles not specifically dedicated to specified themes as well.

Topics for 2026: **No. 3: Victims of different forms of victimization.**

Contributions not specifically dedicated to the themes of each issue, as well as conference and book reviews, may be submitted irrespective of the given deadlines.

TEMIDA is an **open-access journal**. Articles published in *Temida* can be downloaded free of charge from the website of the Victimology Society of Serbia (<https://www.vds.rs/Temida.htm>) and used in accordance with the:

- CC BY-NC-ND 4.0 – Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0> – for articles published before June 1, 2025, and
- CC-BY 4.0 – Creative Commons Attribution 4.0 International, <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/> – for articles published after June 1, 2025.

TEMIDA is indexed in the **DOAJ** (Directory of Open Access Journals), **EBSCO** research database and Emerging Sources Citation Index (**ESCI**), edition of the Web of Science, and is available in **DOI Serbia** repository.

TEMIDA is a **peer-reviewed journal**, which uses a **double-blind (anonymous) review**.

We would kindly ask you to prepare your manuscript in accordance with the technical instructions for authors of articles and reviews, which are available at <https://vds.rs/en/guidelines-for-authors/>.

Manuscripts should be submitted electronically to vdsrbija@gmail.com or temida.vds@gmail.com.

The manuscript should be accompanied by the signed **Authors' statement**, confirming that the authors have reviewed and complied with the relevant Instructions for authors and the authors' responsibilities defined in the **Editorial Policy of the journal Temida** (available at <https://vds.rs/en/editorial-policy/>). The Author's statement can be downloaded from <https://vds.rs/en/guidelines-for-authors/>. The author's statement should be submitted either electronically (scanned version) or by post (original version) to the editorial address.

Submitted manuscripts will not be returned. Manuscripts which do not comply with the technical guidelines and criteria of the journal related to the topic, structure and rules of quoting, will not be taken into consideration nor sent for review.

For information on the subscription, please contact the Editorial office.

CIP – Каталогизacija у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

343.98

TEMIDA : časopis o viktimizaciji, ljudskim pravima i rodu / glavna i odgovorna urednica Sanja Ćopić. - [Srpsko izd.]. - God. 1, br. 1 (maj 1997)-. - Beograd : Viktimološko društvo Srbije : Univerzitet u Beogradu, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, 1997- (Beograd : Prometej). - 24 cm

Tri puta godišnje. - Br. 1 (1997) izašao kao ogledni broj. - Drugo izdanje na drugom medijumu: Temida (Beograd. Online) = ISSN 2406-0941. - Ima izdanje na drugom jeziku: Temida (English ed.) = ISSN 1450-8508

ISSN 1450-6637 = Temida (Beograd)

COBISS.SR-ID 140099335

TE M I D A

